

Raport științific **Iunie 2020 – decembrie 2020**

Bursele de cercetare „Spiru Haret” Finanțate de UEFISCDI și SNSPA, Școala Doctorală în cadrul proiectului PN-III-P1-1.1-BSH-2-2016-0005

© Conținutul acestui document este protejat de legile copyright-ului și ale dreptului de autor. Deoarece parte din text reprezintă conținutul unor publicații aflate în etapa de *peer-review* sau *in press*, iar editorii interzic accesul public și implicit citarea variantelor preliminare, conținutul nu poate fi reprodus, copiat, citat, distribuit sau publicat fără acordul scris al autorilor.

© AUTORII

Echipa de cercetare:

Mălina Ciocea (responsabil instituție-gază)

Dinu Guțu

Sebastian Țoc

Tatiana Camelia Cruceanu (Dogaru)

Adelin Dumitru

Florența Toader

Păuna-Gabriela Guiu

I. PROBLEMATICA PROIECTULUI

Programul burselor de cercetare „Spiru Haret” în SNSPA își propune crearea unei rețele de cercetători doctoranzi și postdoctoranzi care să investigheze problematica diasporei românești.

În spațiul public românesc se discută frecvent despre problemele asociate migrației (de la amploarea fenomenului noii migrații a lucrătorilor temporari, la fluxul remitențelor și impactul plecării masive a specialiștilor asupra unor domenii importante ale economiei). Mai puțin investigate sunt încercările de mobilizare a diasporei în proiecte civice și politice și diversele politici publice referitoare la diaspora. Tema diasporei este adesea utilizată strategic în dezbateri politico-mediatică, iar diverse instituții cu atribuții în domeniul diasporei (Departamentul pentru Relația cu Românii din Afara Granițelor din cadrul Administrației Prezidențiale, Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, Comisia pentru comunitățile de români din afara granițelor țării din cadrul Camerei Deputaților) au dezvoltat în ultima perioadă proiecte care au în vedere valorificarea rețelelor migranților și remitențele, precum și capitalul antreprenorial al migranților.

În acest context, programul SNSPA de investigare a diasporei românești răspunde unei teme de mare interes în spațiul public. Caracterul interdisciplinar al proiectului este dovedit de domeniul propus spre investigare, cel al științelor guvernării, care cuprinde: relații internaționale, științe politice, științe administrative, științe ale comunicării, management, sociologie și psihologie. Acesta este un domeniu strategic pentru o întreagă direcție de dezvoltare a politicilor publice, care pune accent pe buna guvernare. Următoarele domenii de investigație sunt de interes pentru acest program: stadiul cunoașterii despre diaspora românească, dinamica noilor comunități de migranți temporari, problematica migrației circulare și a migrației profesionale; analize asupra discursurilor despre diaspora în sfera mediatică și politică din România; utilizarea strategică a temei migrației în contextul dezbaterilor politico-mediatică; analiza diverselor proiecte civice și politice de mobilizare a diasporei (valorificarea rețelelor migranților, a remitențelor, a capitalului antreprenorial al migranților, implicarea migranților în diverse proiecte de dezvoltare), analiza politicilor pentru comunitățile de migranți și pentru întoarcerea migranților etc.

Programul de cercetare se desfășoară în cadrul Centrului de Cercetare în Comunicare, Laboratorul Comunicare, Discurs, Probleme Publice (CoDiPo). În urma selecției organizate de SNSPA, în anul 2020 au desfășurat activități de cercetare în cadrul proiectului Spiru Haret șase bursieri, din care trei sunt susținuți de UEFISCDI (Dinu Guțu, dr. în Antropologie, Adelin Dumitru, drd. în Științe Politice, Păuna-Gabriela Guiu, drd. în Științe ale comunicării), iar trei, din fondurile Școlii Doctorale a SNSPA (Sebastian Țoc, dr. în Sociologie, Tatiana Cruceanu, dr. în Științe Administrative, Florența Toader, dr. în Științe ale comunicării).

În continuare vom prezenta proiectele de cercetare desfășurate în perioada iunie 2020 - decembrie 2020 (detaliind obiectivele, întrebările de cercetare, activitățile de cercetare, ariile empirice, cadrul analitic al cercetării și rezultatele cercetării).

II. PREZENTAREA PROIECTELOR DE CERCETARE

Proiectul **Cum susțin badantele românce familiile italiene să rămână "italiene". Despre migrație și exploatare în contextul muncii de îngrijire** este desfășurat de dr. Dinu Guțu.

1. Obiectivele și activitățile de cercetare

a. Obiective generale, obiective specifice

O.1. Comodificarea responsabilităților privind îngrijirea și transferul acestora către femeile migrante comportă multiple implicații pentru sistemele sociale. Așa cum precizează Anderson (2007) sau Doyle și Timonen (2009), la nivel micro, când locuința privată a cuiva devine și casă și spațiu de lucru, apar implicații psihice și sentimentul de atmosferă izolată și condiții vulnerabile de muncă, care creează dependență și exploatare și unde legile statului au puțină permeabilitate. La nivel macro, transferul îngrijirii de la stat către responsabilizarea familiei are consecințe pe termen lung. Asistăm, așadar, la un fenomen de etnicizare și informalizare a acestui tip de muncă, cu largul concurs al implementării de politici neoliberale, serviciile sociale și de îngrijire fiind privatizate și externalizate către astfel de practici. Transformarea îngrijirii într-o comoditate a dus la acest tip de aranjamente (de multe ori informale) de substituire a muncii de îngrijire din partea familiei și statului către badante. *Primul obiectiv al cercetării este să dezvolt în premieră o analiză amplă a consecințelor comodificării muncii de îngrijire în Italia (atât la nivel micro cât și la nivel de macro-politici) a felului în care s-au schimbat serviciile sociale din această țară și implicațiile pentru instituția badantei.*

O.2. Așa cum o prezintă și studiile de specialitate (Wharton, 2009; Bauer și Österle, 2013 etc) comportamentul badantelor reflectă o distribuție inegală a puterii și drepturilor datorită multitudinii de sarcini și roluri pe care le au în cadrul relațiilor de muncă. Bătrânii îngrijiți sunt simultan și angajatori, și beneficiari, dar și co-producători ai serviciului de îngrijire, badantele fiind într-o situație de dependență emoțională, locativă și financiară față de aceștia. Într-o proporție covârșitoare, contractele de muncă, atunci când există, nu sunt respectate, neexistând niciun control al statului italian în acest sens. Dreptul badantelor la cele 36 de ore libere pe săptămână există doar pe hârtie, ca și norma maximă de 56h. Dacă în această configurație mai există și o relație disfuncțională cu clientul, se poate ajunge și la ceea ce Da Roit (2007) numește "muncă de sclavie modernă", condițiile de lucru putând avea efectul de "ostatic emoțional" (England, 2005) atât pentru angajat dar și pentru client. *În aceste condiții îmi propun să etnografiez condițiile de muncă, relațiile de putere și dinamica relației badantă-beneficiar, pentru a identifica natura acesteia și principalele puncte de tensiune.*

O.3. Pe lângă tensiunile de ordin socio-psihologic specifice muncii de îngrijire, badantele se confruntă cu o puternică insecuritate a joburilor, ajungând să schimbe și la câteva luni slujba. Statutul ilegal al unora sau dependența directă de viața clienților acestora le determină să trăiască acest provizorat. Criza Covid-19 a afectat și mai mult acest domeniu, badantele care lucrează la negru sunt nevoite să stea „sechestrare” în casă de aproape 3 luni din cauza riscului mai mare de a fi verificate de patrulele de poliție¹, în timp ce alte îngrijitoare care au rămas fără slujbă din cauza crizei nu pot părăsi Italia. Post-criză, tendințele semnaleză că această categorie profesională își va vinde tot mai greu forța de muncă ieftină spre o exploatare de obicei 24/7, pentru că în țările în care lucrează (Italia, Spania, Austria) criza a afectat tocmai populația vârstnică. Badantele sunt categoria ocupațională care din cauza discriminării de gen și de status social (pentru că sunt femei, sunt alogene, au o muncă invizibilă și natura muncii care permite cu greu asocierea și reprezentarea intereselor de grup) nu a primit niciun fel de ajutor de stat în Italia, deși cea mai mare parte a angajaților din acest

¹ <https://www.ilgiorno.it/milano/cronaca/badanti-assunte-1.5133562>

stat beneficiază și au beneficiat de subvenții de criză considerabile (conform Assindatcolf, doar badantele care lucrează ilegal pot depune cerere de ajutor de criză de 1000 Eur). Deși sunt cetățene UE, multe dintre româncele care practică această meserie în Italia muncesc în continuare la negru sau informal la presiunile familiilor, pentru a economisi astfel banii de taxe salariale. *În aceste condiții, ultimul obiectiv vizează analizarea impactului pe care l-a avut criza Covid-19 față de această categorie profesională și potențiale măsuri de politici publice care pot fi fundamentate în baza rezultatelor cercetării.*

Ca element de inovație și noutate al proiectului, voi urmări trei dimensiuni pe care le consider esențiale în înțelegerea fenomenului badantelor. *Dimensiunea de gen* (a), unde munca de îngrijire este o expresie a unei codificări culturale atribuită femeilor. *Munca de îngrijire* (b), care face parte dintr-un model european al Statului bunăstării și este o consecință a fenomenului badantelor. În ultimii ani a apărut o tensiune între vechiul tip de bunăstare oferit de stat, specificul "familiar" al asistenței din Italia de a avea în responsabilitate bătrânii și piața tot mai largă a serviciilor de îngrijire. O a treia dimensiune este cea a *migrației* (c), care în funcție de cum este gestionată sau tolerată de stat promovează sau descurajează fenomenul badantelor. Astfel, deși viitorul studiu este unul de sociologie a muncii și migrației, voi folosi intersecțional elemente de antropologie, și în mod special teorii și metode ale studiilor de gen. Dimensiunea de gen este extrem de importantă în această configurație, pentru că cel mai adesea nu a fost luată în calcul în studiile precedente despre muncă și migrație, ba mai mult, migrația femeilor a fost vehiculată ca fiind un element de împuternicire și emancipare, alte studii demonstrând contrariul (Kirk, 2014; León, 2010; Lutz, 2008), acest fenomen nu duce decât la perpetuarea diviziunii tradiționale de gen la nivel de muncă și responsabilități familiale (Santero, 2017). În Italia sarcinile domestice nu au cunoscut vreun progres în ce privește relațiile de putere (Scrinzi 2008). Femeile își racordează programul pentru a face față atât jobului cât și nevoilor familiei, în special a bătrânilor și copiilor. Nu vorbim așadar doar de o dublă zi de muncă, ci de una triplă (idem), pe lângă slujbă, "femeile petrec pe viață 18 ani pentru creșterea copilului și șapte pentru îngrijirea vârstnicilor familiei" (Lutz, 2008:33). Obiective specifice:

Acest demers nu are doar ambiții academice. Fiind una dintre primele cercetări românești privind badantele din Italia, îmi propun ca pe lângă articolul academic sau cartea pe care o voi coordona vis a vis de acest subiect să vin cu o serie de propuneri de politici publice fundamentate în munca de teren, interviurile și focus grupurile pe care le voi face. Din perspectiva reglementării și viitoarelor politici privind munca de îngrijire, acest studiu poate oferi date importante pentru a înțelege specificul acestei munci și mai ales nevoile persoanelor care o fac. Mai mult, intenționez să lucrez într-o echipă de cercetare alături de sociologul Sebastian Țoc, având experiență comună de coordonare și implementare a mai multor cercetări de teren pentru diverse instituții (Banca Mondială, Ministerul Culturii, Terre des Hommes, POCU etc). Credem că putem realiza un raport exponențial dincolo de granițele academicului și care va avea un impact important atât pentru CCC și întreaga comunitate SNSPA, cât și pentru situația româncelor angajate în îngrijire în Italia.

b. Activități de cercetare

În decursul acestor luni de cercetare am realizat un set complex de activități în vederea bunei desfășurări obiectivelor de cercetare. Pentru început, pentru *descrierea consecințelor comodificării muncii de îngrijire în Italia și a felului în care s-a schimbat piața asistenței sociale din această țară și implicațiile pentru instituția badantei (O.I)*, am realizat alături de colegul Sebastian Țoc o grilă de interviu semi-deschis în vederea aplicării acesteia cu subiecții intervievați. Apoi, pe lângă studiul literaturii de specialitate și a politicilor publice ale statului italian privind îngrijirea din ultimii 30 de ani, am intervievat 16 badante din straturi sociale diferite și din generații diferite. Am folosit eșantionarea prin cote și metoda bulgărelui de zăpadă. Am utilizat interviul biografic ce se pretează pentru a explora felul în care badantele au internalizat în timp experiența acumulată și să înțeleg influența genului în

raport cu acest tip de muncă. Interviuurile biografice cu badante ne-au ajutat să înțelegem și *condițiile de muncă, relațiile de putere și dinamica relației badantă-beneficiar, pentru a identifica natura acestora și principalele puncte de tensiune (O.2)* în contextul biografiilor acestor femei. Am folosit interviuurile și pentru a explora înțelesurile atribuite de badante asupra macro și micro-cosmosului domeniului în care activează, căutând patternuri de comportament, ritualuri și practici de zi cu zi, cu un focus aparte pe feminizarea muncii. Ne propunem până la finalul cercetării interviuarea unui eșantion de cel puțin 20 de respondente, femei care lucrează în îngrijire.

În privința celui de-al treilea obiectiv ce vizează *analizarea impactului pe care l-a avut criza Covid-19 față de această categorie profesională și potențiale măsuri de politici fundamentate în baza rezultatelor cercetării (O.3)*, am folosit interviuuri semi-structurate cu badante. Interviuurile au încercat să surprindă percepțiile acestora asupra schimbărilor survenite din cauza crizei. Am încercat să surprind în ce fel rețelele familiale sau extinse ale badantelor au găsit răspunsuri la actuala criză și context economic. În același timp, am folosit etnografia digitală, analiza critică de discurs și documente ale autorităților privind criza, pentru a urmări critic percepția diferitor stakeholderi vis a vis de munca badantelor în contextul Covid-19. Mai mult decât atât, am interviuat și badante care sunt persoane-cheie, lideri de asociații, și un avocat italian specializat în munca de îngrijire, concentrându-mă asupra rolului acestora la nivelul luării de decizie dar și pentru a explora atitudinile acestora față de munca de îngrijire din Italia. Demersul meu și al colegului Sebastian Țoc se vrea dincolo de limitele academicului, în ideea de a veni cu o serie de propuneri de politici publice fundamentate prin interviuurile și focus grupurile cu badante.

Concret, în această perioadă de raportare am întocmit grila de interviuuri pentru badante și persoane cheie care urmau interviuate. Totodată, am parcurs cele mai importante resurse bibliografice despre zona muncii de îngrijire și în special cea legată de fenomenul migrației. Am citit 26 de articole academice din zonă, o teză de doctorat, mai multe documente oficiale privind migrația ale Comisiei Europene și ale Statului Italian și am citit capitole din 9 cărți academice despre migrație, cât și articole de ziar și reviste despre munca de îngrijire în Italia. Am vizionat și două documentare (TVR și ProTv) despre munca badantelor. Am realizat o parte din interviuurile cu subiecți și am dus o activitate de indentificare și contactare a acestora. Am făcut deja 16 interviuuri pe Zoom, dar ne lovim de o neașteptat de mare rată de refuz pe care o punem pe seama sentimentului de rușine, a downgrade-ului profesional, dar și a unui specific cu totul aparte pe care îl comportă acest tip de muncă. Concomitent a existat o muncă de transcriere a interviuurilor și selectare distinctă a pasajelor importante, cu grad puternic de explicație și care pot fi utilizate ca citări în articolele și prezentările viitoare. În aceeași perioadă am participat la un workshop metodologic organizat de SNSPA în data de 16.07.2020 în care am prezentat premisele cercetării și am primit feedback de la colegii bursieri Spiru Haret. Totodată am participat la conferința online "Romanian Diaspora in the UK and Romania's image. Being 'HERE' and 'THERE'" organizată de Bournemouth University. În acest răstimp am publicat o parte dintre rezultatele parțiale ale cercetării pe o platformă care adună cele mai importante studii de antropologie din și despre România. Astfel a apărut articolul și podcastul "Badante pe front. Despre migrație și muncă de îngrijire" (<http://antropedia.com/sfertulacademic/dinu-gutu/>). Totodată am demarat structura articolului de cercetare pe care urmează să-l scriu alături de colegul Sebastian Țoc cât și aplicația pentru Conferința Asociației Europene de Sociologie de la Barcelona (<https://www.europeansociology.org/conftool-0/abstract-submission>).

2. Întrebări de cercetare

Cercetarea de față făcând parte din tradiția antropologiei culturale are mai degrabă o componentă descriptivă, etnografică, decât una de validare ipotetică. Deși nu pot fi ipoteze în sensul clasic al științelor sociale, enumăr mai jos direcțiile pe care mi le-am propus pentru a fi urmărite: Prima ipoteză de cercetare își propune să analizeze în ce mod comodificarea muncii

de îngrijire în Italia a schimbat piața asistenței sociale din această țară și implicațiile pentru instituția badantei. A doua ipoteză își propune să interogheze în ce măsură condițiile de muncă și relațiile de putere au afectat dinamica badantă-beneficiar pentru a identifica natura acesteia și principalele puncte de tensiune, ca în cele din urmă să analizez în ce mod a impactat criza Covid-19 această categorie profesională și potențiale măsuri de politici publice fundamentate în baza rezultatelor cercetării. Voi utiliza o metodologie mixtă și o serie variată de instrumente de cercetare, printre care interviuri structurate și nestructurate cu badante, observație participativă în limitele timpului, analiza de discurs critic cât și etnografiere digitală și vizuală.

3. Considerente metodologice

Complexitatea tematicii și precedentele cercetări existente m-au determinat să utilizez o metodologie mixtă și mai multe instrumente de cercetare. Pentru a atinge obiectivele propuse, acest proiect de cercetare își propune să folosească interviuri structurate și nestructurate cu badante, observație participativă în limitele șederii în Italia ca și analiza de discurs critic. În completarea metodelor tradiționale, îmi propun să lucrez și prin etnografie digitală și vizuală, ca un element inovator al cercetării, ce poate oferi înțelegeri mai profunde asupra acestui fenomen transnațional. Astfel, voi urmări să cercetez obiectivele și prin activitatea badantelor din luări publice de poziții, grupuri pe rețele de socializare și chiar vlogging. Este crucial de subliniat faptul că metodologia propusă va fi trecută printr-un filtru al reflexivității, ținând cont de faptul că cercetarea are o componentă puternic feminizată, putând exista biasuri sau preconcepții de gen în acest sens. Analiza calitativă a textelor, materialelor video și audio va fi făcută prin CAQDAS (analiză calitativă asistată de calculator, prin softul - ATLAS.ti). Analiza se va baza pe codificare deschisă, axială și selectivă.

Instrumentele metodologice alese au limite. De exemplu, interviuarea badantelor poate fi primită cu rezistență din partea acestora, mai ales din cauza statutului ilegal al unora dintre acestea. Altă potențială dilemă poate ține de prelungirea actualei crize și timpul relativ scurt de colectare a datelor etnografice, existând din experiența altor cercetări privind badantele o ușoară reticență vis a vis de presă și de cei din zona academică. Pe de altă parte, aceste potențiale limite trebuie balansate cu experiența mea de cercetare în terenuri cu un grad puternic de informalitate și rezistență, dar și de realizarea introducerii în teren cu ajutorul a două badante ”gatekeeper”.

4. Arii empirice

Pornind de la un grad puternic de originalitate și noutate, acest proiect se va transforma într-o cercetare extrem de necesară actualului context social, analizând pentru prima oară poate cel mai important grup ocupațional al diasporei românești în contextul relațiilor de muncă și a efectelor pe care criza Covid le-a avut asupra lor. Dacă în contextul mediului academic din Occident există un focus pe familia și beneficiarii muncii badantelor, s-a scris puțin și incomplet despre condițiile de muncă, relațiile de putere și dinamica relației badantă-beneficiar. În aceste circumstanțe de lipsă de studii privind contextul migrației femeilor pentru muncă de îngrijire, acest proiect poate fi important și fertil la nivel empiric. Aranjamentele politice neclare și instabile atât din Italia cât și din România afectează profund această categorie. ”Decretele (populiste) ale lui Salvini” din septembrie 2018 sunt doar unul dintre exemplele de politici care influențează direct și în sens negativ munca badantelor, fără să existe studii care să chestioneze aceste politici sau să le ofere fundamentare. Mass media și o parte dintre cercetătorii din zonă fie încearcă să idealizeze, fie caută ”subiecte tari”, proiectul de față propunându-și o abordare mai nuanțată cu atenție sporită asupra relațiilor de putere și de gen și a felului în care este instrumentalizată munca badantelor. Caracterul inovator constă în conectarea unei cercetări de sociologie a muncii și migrației cu elemente ale dimensiunii de gen, într-un context de criză cu totul special. Interesul proiectului nu este doar să demonstreze modul în care s-a schimbat piața asistenței sociale din Italia prin

”apariția” instituției badantei și influența dinamicilor neolibérale ale privatizării serviciilor de asistență, ci și cum badantele au avut la rândul lor un rol ”activ”, fiind parte din aceste dinamici, cum au fost influențate aceste dinamici de badante și cum prin această cercetare putem înțelege procesele de pe piața serviciilor de îngrijire diferit față de alte studii existente. Proiectul va păstra balanța analitică între munca badantelor ca sferă socială la transformarea societății și instituția badantei ca oglindă a unor dinamici economice a inegalităților de pe piața muncii a UE. Munca de îngrijire contează, atât social cât și politic, și ce lipsește din studiile antropologice sau sociologice existente este integrarea dimensiunii de gen ca și perspectivă critică, a felului în care această muncă este profund feminizată, acest element de gen ușurând exploatarea din jurul ei.

5. Cadrul analitic

Cele două mari fenomene demografice specifice Vestului sunt îmbătrânirea accelerată a populației și migrația forței de muncă din țările mai sărace. Dacă în 2000 procentul vârstnicilor în Italia era de 18%, astăzi acesta este de peste 23% (Statista), din 1994 și până în 2011 cererea pentru îngrijitoare mărindu-se de patru ori (Castagnone, 2013). Această cerere a fost acoperită de munca informală sau ilegală a sutelor de mii de femei în statul cu cea mai îmbătrânită populație din UE (CE). Unul dintre ultimele studii (Paniccia, 2014) estimează prezența unui număr de 774,000 de badante în Italia, dintre care 700,000 sunt migrante, acoperind 6,6% din persoanele de peste 65 de ani, procentul ridicându-se exponențial pentru familiile din nordul Italiei, fiind o piață de aproape 9,5 miliarde de euro. Un studiu mai recent (Assindatcolf) estimează un peisaj și mai sumbru: șase din zece badante muncesc ”la negru”, adică 1,2 milioane de femei muncesc ilegal ”fără contracte și fără nicio protecție din partea statului, inclusiv fără asigurare în cazul unui accident la locul de muncă”. Cifrele demografice sunt îngrijorătoare pentru întreaga Uniune Europeană, până în 2050 populația peste 65 de ani va crește cu 70%, iar cea peste 80 de ani cu 170% (CE), badantele devenind o instituție tot mai importantă în acest context.

Modelul italian de welfare

Rugolotto (2017) argumentează faptul că badantele migrante ajung să rezolve o problemă a asistenței sociale italiene menținând „în viață” modelul ”Mediterranean” prin obligația morală a ”îngrijirii familiale” a bătrânilor, nerespectarea acesteia fiind considerată tabu (Del Favero, 2010, 185). Costurile pot fi extrem de mari pentru toate cele trei părți implicate. Badantele și bătrânii se simt ”sufocați” de o relație și un contract deloc ușor, în timp ce familiile bătrânilor sunt prinse în presiunea culturală și morală de a oferi îngrijire părinților și bunicii în cadrul familiei. Toate cele trei părți sunt interdependente, instituția badantei devenind parte integrantă a familiei italiene, continuând idealul de îngrijire tradițional ”pe care-l are fiica sau cumnata față de vârstnicii familiei (...) producându-se o trecere mai puțin traumatică și acceptabilă de la îngrijirea informală la cea comodată” (Da Roit, 2010: 12). Astfel, migrantele (românce) ”ajută familiile italiene ”să rămână ”italiene” conform tradiției, sau cel puțin să mențină aceste aparențe” (Rugolotto, 2017:194) lucrând și performând într-un rol pe care familia nu și-l mai asumă, ci doar îl manageriază (Pugliese, 2011). Avem, așadar, un ”familism ambivalent” la nivel de sistem de protecție socială al cărui produs este fenomenul badantelor. Acestea sunt plasa de salvare, așa cum preciza și ministrul italian al Muncii (Del Favero, 2010) a unui sistem de protecție socială în derivă. Se urmărește prezervarea ”familiei tradiționale”, dar ce rămâne ”tradițional” din această configurație este perpetuarea rolului femeilor în oferirea de îngrijire și asistență familiei (Sgritta, 2009).

Femeile din statele Sudului Global, ”servante ale globalizării” (Parreñas, 2015) ajung să migreze și să-și părăsească propriile familii pentru a oferi îngrijire altor familii din Nordul sau Vestul Global într-un context mai profitabil financiar, în timp ce în propriile case din țara de baștină, alte femei cu situații similare sau mai proaste au grijă de copii și familie. Astfel se

formează ”rețelele globale de îngrijire” (Yeates, 2012). Așadar, pierderea pe termen lung a resursei de îngrijire atât formală cât și informală și a resurselor familiale din țările de baștină are ca rezultat un ”care drain” (Bauer, 2013), fenomen mult mai puțin vizibil decât ”brain drain-ul”, dar cu pierderi la fel de semnificative pentru țara de origine. Redistribuirea muncii de îngrijire formează astăzi o ”diviziune internațională a muncii reproductive” (Parreñas, 2005) cu efecte psihice și emoționale pentru femeile implicate. În același timp, rutina muncii de badantă face dificilă punerea unei granițe dintre muncă și relație personală cu vârstnicul (Ungerson, 2005).

Munca de îngrijire. Specific

O caracteristică cu totul specială a muncii de îngrijire în contextul migrației este motivația ambivalentă a badantelor: cel mai adesea ”acestea își părăsesc casa pentru că vor să-și susțină propria gospodărie și nu pentru a se stabili în altă parte”, acest fenomen devenind o globalizare contra-geografică (Sassen, 2002) unde migrația devine un atribut al depășirii obstacolelor perioadei tranziției dintr-o regiune mai săracă. ”Un job fără granițe” – descrie socioloaga Degiuli (2007) munca badantelor care sunt ”închise într-o relație claustrofobică din care nu pot ieși ușor”, majoritatea dintre acestea preferând această muncă non-stop în schimbul economisirii plății unei chirii. Așa cum precizează Chiaretti (2005), condiția badantei e caracterizată de ”inegalitate de gen, exploatare, lucru și cetățenie la negru și lipsa definirii unor abilități de muncă concrete, stând într-o casă cu persoane asistate, o activitate care poate fi comparată cu cea a unei asistente nou intrate într-o instituție totală”.

Deși pare la prima vedere o muncă necalificată și care nu necesită pregătire, munca de îngrijire implică abilități cognitive și emoționale speciale: ”deși badantele preiau din atribuțiile de îngrijire ale copilului față de părinte, acestea nu înlocuiesc descendentul” (Rugolotto, 2017). De aici și tensiunea familiei care încearcă în cazul badantelor să păstreze linia de echilibru, unde se asigură că părinții au parte de îngrijire bună, dar în același timp nu sunt ”înlocuiți” și marginalizați prin rolul badantei. Cu alte cuvinte, badanta nu numai că face o muncă extrem de solicitantă 24/7, dar trebuie să se autoexploateze emoțional pentru a se adapta acestei poziții de liminalitate, între buna îngrijire a vârstnicului și satisfacerea familiei. Rolul badantei depășește de mult munca reproductivă a celor 3C (cleaning, cooking, caring), managementul emoțiilor și intimitatea ridicată fiind obligatorii (Yeates, 2012). England (2005) vorbește despre ”efectul de ostatic emoțional” atunci când vorbim de pozițiile vulnerabile și distribuția de putere în cadrul relațiile de îngrijire, unde persoana îngrijită este simultan și angajator și beneficiar al îngrijirii (Wharton, 2009), munca de îngrijire fiind un job de *orario continuo* care combină ”atribuțiile personale cu cele profesionale și care necesită atât aptitudini ”soft” cât și ”hard” (Bauer, 2013).

Hochschild (1983) precizează că există în general două strategii de abordare a managementului emoției în munca de îngrijire, dar că în ambele situații există riscuri de lezare emoțională a lucrătoarei. Astfel, există ”implicarea de suprafață”, unde ”persistă o disonanță” între emoțiile interne și modul în care acestea sunt externalizate și ”implicarea în adâncime”. Ultima poate provoca alienare față de propriile emoții, pe când prima aduce extenuare emoțională și depersonalizare (Brotheridge, 2002). În 2005, la Kiev, un medic psihiatru a descoperit un set de simptome specifice badantelor. Abuzurile verbale (uneori xenofobe) sau fizice, retrogradarea statutului muncii și mai ales senzația de ”claustrofobie” a îngrijirii 24/7 a unui bătrân de multe ori cu Alzheimer și Parkinson sunt câteva caracteristici ale ”Sindromului Italia”, un fenomen mai degrabă socio-medical decât psihic (Mihala și Vinci, 2019). De cele mai multe ori e o formă de depresie manifestată prin ”anxietate, apatie, astenie fizică și psihică, insomnie și indispoziție profundă marcată și de o stare de alienare” (idem). Pornind de la această realitate, presa italiană numește badantele ”deținutele albe”.

6. Rezultatele cercetării (estimate sau îndeplinite)

- Un podcast de antropologie publică care vizează tematica cercetată (http://antropedia.com/wp-content/uploads/2020/11/11_DINU-GUTU-Badante-pe-front.mp3)
- Un articol de antropologie publică în vederea popularizării cercetării (<http://antropedia.com/sfertulacademic/dinu-gutu/>)
- Un articol academic publicat într-o revistă cu recunoaștere internațională (ISI/BDI) în zona badantelor
- Un document de politici publice în română și italiană care vizează îmbunătățirea situației românelor angajate în îngrijire în Italia.
- O prezentare la un workshop/conferință academică
- Participarea la o conferință privind migrația și politicile de migrație

7. Referințe (selecție)

- Bauer G., & Österle A. (2013). Migrant Care Labour: The Commodification and Redistribution of Care and Emotional Work, *Social Policy & Society* 12:3, 461–473, Cambridge University Press
- Brotheridge, C. M. și Grandey, A. A. (2002) ‘Emotional labor and burnout: comparing two perspectives of “people work”’, *Journal of Vocational Behavior*, 60, 17–39.
- Castagnone, E., Ester Salis, E. și Premazzi, V. (2013), Promoting Integration for Migrant Domestic Workers in Italy/International Labour Office, International Migration Programme, (FIERI), ILO, Geneva
- Chiaretti, G. (2005). C’è posto per la salute nel nuovo mercato del lavoro? Medici e sociologi a confronto [Are vreun loc sănătatea în noua piață a muncii? Medici și sociologi dezbate], Franco Angeli.
- Da Roit, B. și Facchini, C. (2010), Anziani e Badanti. Le Differenti Condizioni di chi è Accudito e di chi Accudisce, Franco Angeli, Milano.
- Degiuli, F. (2007) A job with no boundaries: home eldercare work in Italy, *European Journal of Women’s Studies*, 14, 3, 193–207.
- Del Favero, A.L. (2010). (Ed.). Rapporto sulla non autosufficienza in Italia [Raport tehnic despre autosuficiență în Italia]
- England, P. (2005). Emerging theories of care work, *Annual Review of Sociology*, 31, 381–99.
- Hochschild, A. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, Berkeley, CA: University California Press.
- Hochschild, A. (2000). Global Care Chains and Emotional Surplus Value în *On the Edge: Globalization and the New Millennium*, Giddens A. și Hutton W., pp. 130–146. London: Sage
- Istituto Nazionale di Statistica. (Italia: istat.it/en/archive/immigrants)
- Lutz H. (2008) – Introduction: Migrant Domestic Workers in Europe in Lutz H. – *Migration and Domestic Work A European Perspective on a Global Theme*, Ashgate
- Mihala L. și Vinci R. (2019). Why Romanian migrant women suffer from ‘Italy syndrome’, *AlJazeera*, 12 februarie, Obținut de pe: www.aljazeera.com/indepth/features/romanian-migrant-women-suffer-italy-syndrome-190212095729357.html
- Paniccia, R. M., Giovagnoli, F., & Caputo, A. (2014). L’assistenza domiciliare per anziani. Il caso dell’Italia: La badante [In-home elder care. The case of Italy: The badante]. *Rivista di Psicologia Clinica*, 2, 60-83.

- Parreñas R.S. (2015) *Servants of Globalization. Migration and Domestic Work*, Stanford University Press
- Pasquinelli, S., & Rusmini, G. (2008). *Badanti: la nuova generazione: Caratteristiche e tendenze del lavoro privato di cura [Badantele: noua generație. Caracteristici și trenduri a îngrijirii private]*, Istituto per la ricerca sociale.
- Pugliese, E. (2011). *La terza età [Vârsta a III-a]*. Bologna: Il Mulino.
- Rugolotto S., Larotonda A. și van der Geest S. (2017) *How migrants keep Italian families Italian: badanti and the private care of older people*, *International Journal of Migration, Health and Social Care*, Vol. 13 No. 2, pp. 185-197.
- Sassen, S. (2002). *Global networks, linked cities*. New York: Routledge.
- Sgritta, G.B. (2009). *Badanti e anziani in un welfare senza future [Badantele și vârstnicii într-un welfare fără viitor]*. Roma: Lavoro.
- Statista (2020). *Percentage of elderly population in Italy from 2009 to 2020* ([statista.com/statistics/785104/elderly-population-in-italy/](https://www.statista.com/statistics/785104/elderly-population-in-italy/))
- Ungerson, C. (2005). *Care, work and feeling*, *The Sociological Review*, 53, 188–203.
- United Nations (2017) *International Migration Report*
- Wharton, A. S. (2009). *The sociology of emotional labor*, *The Annual Review of Sociology*, 35, 147–65.
- Yeates, N. (2012). *Global Care Chains: A State-of-the-art Review and Future Directions in Transnationalization Research*. *Global Networks* 12 (2): 135–154.

Proiectul **Fenomenul „Badantelor” românce din Italia. O analiză critică a efectelor dereglementării muncii de îngrijire în Italia** este desfășurat de dr. Sebastian Țoc.

1. Obiectivele și activitățile de cercetare

a. Obiective generale, obiective specifice

O1. Analiza critică a politicilor care reglementează munca de îngrijire la domiciliu realizată în regim 24/7 de ore în Italia în contextul migrației din România.

Acest obiectiv va fi îndeplinit în urma finalizării analizei studiilor de specialitate existente și a politicilor de protecție socială din Italia concomitent cu descrierea situației socio-economice din România și a mecanismelor/rutelor de migrație. Scopul este acela de a înțelege, pe de-o parte, procesul prin care statul italian a încurajat prin politicile sale o formă de privatizare care păstrează o logica de îngrijire de tip familialist (printr-un proces de comodificare a muncii, care cade în responsabilitatea asistentelor familiale - *badante*) și pe de altă parte, cum situația socio-economică din România, țară care are unul dintre cele mai scăzute niveluri salariale din Uniunea Europeană, a încurajat procesul de migrație a femeilor pentru a munci în acest sector. Totodată, analizele își propun să descrie mecanismele de protecție socială pentru îngrijitorii *badante*, inclusiv accesul la servicii de sănătate, în contextul în care munca nu este întotdeauna făcută cu contract. Nu în ultimul rând, vor fi analizate directivele europene referitoare la reglementarea muncii de îngrijire în contextul migrației est-vest și în mod particular România-Italia. Deși libera circulație a capitalului și muncii în Uniunea Europeană este permisă, muncitorilor din Europa de Est, în special cei care lucrează în domenii care se bazează pe forță de muncă ieftină, sezonieră, temporară, subcontractată prin diferite agenții (sectorul îngrijirii nefiind o excepție), le sunt adesea încălcate drepturi referitoare la salarii, respectarea contractului de muncă, calitatea locuirii, acces restrâns la servicii de protecție socială și asistență medicală ș.a.. De altfel, criza generată de SARS – CoV – 2 a adus în atenția mass-media europeană și românească, precum și a autorităților, abuzuri și încălcări ale drepturilor și chiar exploatare sau „sclavie modernă” cu care muncitorii români din străinătate se confruntă de mai mult timp și care s-au acutizat în contextul restrângerii liberei circulații în Uniunea Europeană și a nerespectării condițiilor de igienă și distanțare socială luate în contextul pandemiei de SARS – CoV – 2.

O2. Înțelegerea experiențelor asistentelor familiale românce din Italia referitoare la provocările muncii de îngrijire la domiciliu 24/7 de ore.

Studiile despre munca de îngrijire, chiar și cele calitative, tind să aibă un caracter mult prea general pentru înțelegerea provocărilor cu care se confruntă asistentele familiale din România care lucrează în Italia. În continuarea demersului aferent O1 care își propună să producă o mai bună înțelegere a contextului general, această componentă a cercetării își propune detalierea experiențelor pe care le au asistentele familiale românce care lucrează în Italia. Experiențele directe vor genera o mai bună înțelegere cu privire la aspecte precum: specificul muncii, provocările legate de cadrul legislativ în contextul unei situații contractuale marcate de ambiguitate, relația duală angajator-beneficiar – inclusiv tipurile de abuzuri la care pot fi supuse în contextul unei relații de putere asimetrice, impactul emoțional generat de așteptările diferite ale asistentelor familiale și beneficiarilor, relația cu statul italian și cel român, adecvarea protecției sociale la nevoile specifice muncii, problema izolării generate de programul de lucru și de faptul că nu există o separație între locul de muncă și sfera privată, provocările legate de lipsa abilităților specifice necesare desfășurării activităților în contextul în care învățarea sarcinilor are loc ad-hoc la locul de muncă, nefiind în vreun fel reglementate, provocările legate de relația cu familia din țara de origine, impactul măsurilor luate în contextul pandemiei de SARS – CoV – 2 asupra acestora.

Există relativ puține studii academice care au analizat aceste probleme, de aici și noutatea acestei cercetări. Obiectivul este ca la finalul cercetării să fie realizat și un policy paper, pe lângă publicațiile academice specifice, demers colaborativ împreună cu viitori beneficiari ai burselor Spiru Haret despre lucrătorii români precari din România care lucrează în Europa cu

scopul oferirii de recomandări și propuneri de politici specifice pentru îmbunătățirea situației muncitorilor români în străinătate.

O3. Analiza impactului pe care migrația pentru muncă a *badantelor* din Italia le are asupra familiei din România și elaborarea de recomandări pentru sprijinirea „familiilor rămase în urmă”, în special copii și vârstnici.

O componentă particulară a cercetării se va axa pe impactul deciziei de migrație asupra familiei rămase în România. Problemele specifice legate de relația cu familia care vor rezulta în urma interviurilor vor fi analizate din perspectiva politicilor care au potențialul de a sprijini familiile „separate” de migrația pentru muncă. Scopul final este de a propune recomandări specifice pentru includerea acestei componente în programele care furnizează servicii sociale de la nivel local; în programele destinate sprijinirii accesului la educație pentru categorii sociale cu diverse vulnerabilități; în programele de protecție a copilului implementate de Direcțiile Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului, inclusiv consiliere psihologică pentru copiii separați de părinți care sunt în risc de a suferi de anxietate, rușine, dificultăți de învățare etc.; în serviciile sociale destinate persoanelor vârstnice; beneficiilor sociale destinate familiilor cu copii.

b. Activități de cercetare

În prima etapă a proiectului m-am concentrat pe aprofundarea literaturii de specialitate și pe descrierea stării de fapt în sectorul îngrijirii din Italia, analizând atât cadrul legislativ cât și a datele existente despre munca de îngrijire. Aproape concomitent, am demarat procesul de colectare de date împreună cu Dinu Guțu, bursier Spiru Haret, a cărui temă de cercetare și metodologie este similară cea de față, lucru care ne-a permis să începem un demers colaborativ. Aprofundarea literaturii de specialitate și înțelegerea stării de fapt reprezintă activitățile aferente O1 *Analiza critică a politicilor care reglementează munca de îngrijire la domiciliu realizată în regim 24/7 de ore în Italia în contextul migrației din România*. Am analizat literatura de specialitate despre restrângerea statului bunăstării (e.g. Carsten et al. 2019, Fenger 2007, Greve 2020, Pierson 1994). Ulterior am analizat literatura de specialitate din domeniul politicilor sociale, cu accent pe îngrijirea de lungă durată în Europa și Italia și *marketizarea* îngrijirii (Brennan 2012, Costa 2013, Ranci și Pavolini 2015). Accentul a fost pus în principal pe Italia, care are un regim al îngrijirii cunoscut pentru faptul că este mai degrabă de tip familialist (Naldini și Saraceno 2008). La origine, principala distincție, realizată pe baza felului în care are loc împărțirea responsabilității de furnizare a bunăstării între stat, piață și familie, a fost între: state ale bunăstării liberale specifice spațiului anglo-saxon; social-democrate, specifice spațiului nordic; și conservator-corporatiste specifice Europei Centrale și de Sud (Esping-Anderson 1990). Ulterior, s-a discutat despre un al patrulea model, cel sudic sau mediteraneean, care are caracteristici distincte de modelul conservator-corporatist (Fererra 1996, 2010), având trăsături instituționale și evoluții istorice și culturale comune. Printre caracteristici se numără existența unei piețe a muncii fragmentate și a unui sistem de protecție socială subdezvoltat (fiind dependent de nivelul de dezvoltare al regiunilor), populație ocupată în sectoare periferice sau în economia informală (în special în cazul femeilor), iar munca de îngrijire tinde să fie neremunerată și cade în general sarcina familiei. Italia poate fi considerată una dintre țările reprezentative pentru acest regim al bunăstării. Istoric, munca de îngrijire a persoanelor vârstnice și a copiilor a revenit în principal familiei, și în mod particular femeilor, acesta fiind unul dintre motivele pentru care Italia are printre cele mai scăzute rate de ocupare în rândul femeilor și un procent important de femei care lucrează part-time. Treptat însă, munca de îngrijire, în special îngrijirea vârstnicilor, a fost redistribuită printr-un proces de comodificare către persoane migrante, cele mai multe femei din Europa de Est, fără calificări specifice, care locuiesc 24 de ore, 7 zile pe săptămână în gospodăria în care și muncesc. Acest fenomen a început în anii 90 și s-a accentuat după 2000 pe fondul îmbătrânirii populației și creșterii speranței de viață la naștere, precum și pe fondul creșterii ratei de ocupare în special în rândul femeilor în contextul

tranziției către modelul dual de susținere a familiei (*dual-breadwinner model*) concomitent cu un sistem de protecție socială care pune accentul mai degrabă pe transferuri sociale monetare destinate îngrijirii decât pe servicii sociale (Bauer și Osterle 2013, Bordogona și Ornaghi 2012, Di Rosa et al. 2012). Italia are una dintre cele mai ridicate ponderi a persoanelor vârstnice în totalul populației: în anul 2019, 15,7% din totalul populației are vârsta cuprinsă între 65-79 ani, iar 7,2% din totalul populației are peste 80 ani (Eurostat, indicator [tps00010]). De asemenea, Italia are una dintre cele mai mari speranțe de viață la naștere din Europa: 83,4 ani în anul 2018 (Eurostat, indicator [sdg_03_10]). Astfel, s-a dezvoltat modelul de furnizare a îngrijirii intitulat „migrant în familie” (*migrant-in-the-family care model*) care treptat a luat locul modelului „femeia în familie” (*woman-in-the-family care model*) (King-Dejardin 2019). În prezent, acesta este modelul de îngrijire dominant, îngrijitoarele salariate, numite *badante*, adesea locuind în aceeași gospodărie cu beneficiarii, reprezintă conform unor autori (Castagnone et al. 2013) stâlpul de temelie al sistemului de îngrijire a vârstnicilor în Italia.

În acest context, analiza s-a concentrat pe migrația îngrijitoarelor românce în Italia în contextul transformărilor sociale din România care au determinat numeroase probleme sociale ce au generat mai multe valuri de migrație pentru muncă din România în țările occidentale (Appel 2018, Ban 2014, Nölke și Vliegenthart 2009, Pasti 2006, Sandu 2010). Nu în ultimul rând, am analizat literatura de specialitate care și-a propus să descrie situația asistentelor familiale din Italia (Bauer și Osterle 2013; Fedjuk 2011, Marchetti 2016, Rugoletto et al 2017, Vianello 2016).

Activitățile aferente obiectivelor O2 *Înțelegerea experiențelor asistentelor familiale românce din Italia referitoare la provocările muncii de îngrijire la domiciliu 24/7 de ore* și O3 *Analiza impactului pe care migrația pentru muncă a badantelor din Italia le are asupra familiei din România și elaborarea de recomandări pentru sprijinirea „familiilor rămase în urmă”, în special copii și vârstnic* au fost activități ce presupun în prima fază a proiectului colectarea de date calitative. Împreună cu Dinu Guțu, am elaborat o grilă de interviu semi-structurat, comună pentru cele două proiecte și am început procesul de recrutare a persoanelor care lucrează ca asistente familiale în Italia. A rezultat un eșantion de disponibilitate însă caracteristicile persoanelor intervievate au fost similare, astfel încât s-au putut observa elementele definitorii ale muncii de îngrijire care sunt importante pentru asistentele familiale. Încă suntem în procesul de colectare a datelor și transcriere a interviurilor (durata medie a interviurilor depășește o oră și necesită timp îndelungat), astfel încât analizele realizate în acest moment sunt doar exploratorii. Am realizat până în acest moment 16 interviuri cu îngrijitoare românce și 2 interviuri cu *stakeholderi* (un avocat în dreptul muncii și o lideră de comunitate). Au fost atinse în discuții teme referitoare la: situația din România (inclusiv familială) și începuturile migrației; istoricul locurilor de muncă; specificități și dificultăți ale muncii realizate; relația cu beneficiarii și relațiile de putere între aceștia, echilibrul viață de muncă viață de familie; elemente de protecție socială; stres și muncă emoțională; timp liber; formare profesională; sindicate; relația cu statul italian și cu statul român, relația cu familia din România; impactul pandemiei de Sars – Cov – 2 asupra muncii pe care o desfășoară și asupra mobilității România – Italia.

Acest demers a fost facilitat și de discuțiile și recomandările ulterioare ale colegilor și alumnilor participanți la workshopul metodologic organizat de SNSPA pe 16.07.2020 rezultate în urma prezentării propunerii de cercetare. De asemenea, cu scopul popularizării muncii de cercetare, am primit invitația de a participa la conferința online „Românii din Italia. Probleme structurale și dinamici socio-economice după pandemia cu noul coronavirus”, organizată de Associazione Interculturale Italia-Romania "Cuore Romeno" ODV, în cadrul unui proiect finanțat de Departamentul pentru Românii de pretutindeni. Recent, am participat la conferința online ”Romanian Diaspora in the UK and Romania's image. Being ‘HERE’ and ‘THERE’” organizată de Bournemouth University.

2. Întrebări de cercetare

Fiind vorba despre o cercetare calitativă, întrebările de cercetare au un caracter ridicat de generalitate și pot fi formulate în felul următor:

1. Care este procesul și contextul care a facilitat migrația femeilor din România pentru a munci în sectorul îngrijirii vârstnicilor din Italia?
2. Care sunt provocările cu care se confruntă asistentele familiale provenite din România care lucrează în sectorul îngrijirii vârstnicilor la domiciliu în Italia?
3. Cum se manifestă relația dintre asistente familiale și familia din România?

Cele trei întrebări de cercetare sunt în strânsă legătură cu cele trei obiective discutate mai sus. Răspunsul la prima întrebare se va baza pe analiza literaturii de specialitate, a legislației și a datelor secundare, însă este un demers esențial pentru plasarea discuției despre munca de îngrijire a asistentelor familiale *badante* într-un context mai larg. Cea de-a doua și a treia întrebare de cercetare se bazează pe discuțiile directe cu îngrijitoarele românce din Italia și reprezintă partea care va constitui baza a cel puțin un articol academic.

3. Considerente metodologice

Cercetarea propusă se află la intersecția dintre domeniul politicilor sociale, al migrației trans-naționale și al muncii precare. Practic va fi analizat sistemul de protecție socială dintr-o perspectivă istorică și felul în care design-ul instituțional în contextul avântului neoliberalismului favorizează redistribuirea muncii de îngrijire către migranți din țări mai puțin dezvoltate. De asemenea, accentul va fi pus pe contextul care a generat un număr ridicat de femei din România care lucrează în domeniul îngrijirii din Italia și consecințele atât pentru sistemul de îngrijire din Italia cât și pentru familiile rămase în România. Nu în ultimul rând, vor fi analizate specificitățile unei munci extrem de dificile, cu caracter ridicat de informalitate și impact emoțional și psihologic ridicat. Proiectul are și o dimensiune aplicativă importantă, scopul final fiind nu doar de a contribui la literatura de specialitate existentă, ci și de a propune recomandări specifice pentru îmbunătățirea condiției muncitoarelor migrante din sectorul îngrijirii din Italia.

Metodologia cercetării este specifică cercetării calitative care presupune punerea accentului pe înțelesurile subiective ale participanților. Logica constructivistă pleacă de la presupuziția că indivizii reacționează la instituțiile și normele existente la nivel social și construiesc/dezvoltă înțelesuri specifice subiective referitoare la realitatea socială analizată. Tocmai din acest motiv întrebările prin intermediul cărora sunt colectate datele au un caracter general și cel mai adesea nestructurat. De asemenea, înțelesurile oferite de participanți sunt interpretate în contextul economic, social, cultural și istoric în care aceștia trăiesc (Creswell 2013).

Metoda de cercetare utilizată este interviul în profunzime (Babbie 2010, Legard et al. 2003) cu *badante* care lucrează sau au lucrat recent în Italia. Interviul de profunzime a fost structurat pe teme generale de interes și are scopul de a genera date detaliate, fiind urmărită specificitatea răspunsurilor. Am realizat prin intermediul unor softuri online 16 interviuri comune alături de Dinu Guțu cu *badante* provenite din România. Tehnica de eșantionare este una neprobabilistă de tip bulgăre de zăpadă. Există câteva riscuri asociate procesului de colectare a datelor, care pot fi considerate și o limită a cercetării. Cu toate acestea, interviurile online, chiar dacă există anumite limite ale utilizării lor (Fielding et al. 2017), pot reprezenta o soluție pentru colectarea datelor calitative.

Ca reflecții metodologice, pot spune că deși există o diversitate destul de importantă în felul în care *badantele* se raportează la propria muncă, în special dacă au familia în România (inclusiv copii), dacă au sau nu contract, în funcție de „cât de bine se înțeleg cu persoanele vârstnice sau cu familia acestora”, există și o serie de probleme comune întâlnite în aproape toate situațiile. De asemenea, am aplicat tehnica recrutării participantelor la cercetare în special prin recomandări pentru a crește nivelul de încredere, mai ales în contextul în care interviurile au avut loc online. Cu toate acestea, ne-a fost menționat în numeroase situații

faptul că multe persoane nu se simt confortabil să discute despre propria muncă. Estimăm faptul că vom încheia această etapă de colectare a datelor în luna decembrie iar începând cu luna ianuarie a anului 2021 vom realiza analiza datelor prin tehnica analizei tematice și vom lucra la materialul care va fi publicat într-un jurnal academic și prezentat la cel puțin o conferință internațională.

4. Arii empirice

Scopul cercetării este prin definiție empiric, își propune să descrie realitatea socială „așa cum e ea” din perspectiva asistentelor familiale „badante” provenite din România și din perspectiva schimbărilor instituționale care au avut loc în Italia (în mod deosebit prin prisma regimului de îngrijire) și în România (prin prisma modelului de capitalism care a rezultat în urma tranziției post-socialiste care a furnizat oportunități ocupaționale sub standardul celor din Occident). Așadar, se poate discuta faptul că o primă arie empirică se referă la regulile care permit în diferite condiții mobilitatea transnațională a muncitorilor. Proiectul este interesat în mod specific de rutele de migrație Est-Vest și în mod particular România – Italia. O a doua arie empirică a proiectului se concentrează pe grupul ocupațional al îngrijitoarelor românce din Italia. Această categorie ocupațională este reprezentată de câteva sute de mii de persoane provenite din România, cel mai numeros din sectorul îngrijirii din Italia. Analiza se concentrează atât pe modalitatea în care munca de îngrijire realizată de „badante” acoperă serviciile esențiale dereglementate în contextul restrângerii statului bunăstării italian și de delegarea responsabilității de către familiile italiene spre „badante”, dar și de impactul pe care îl are decizia de munci în acest sector din Italia asupra relațiilor cu familia adesea rămasă în România. Nu în ultimul rând o a treia și a patra arie empirică a cercetării este reprezentată de analiza sistemului de protecție socială și în mod specific de îngrijire din Italia și a felului în care se schimbă funcțiile familiei în România în contextul migrației, în principal a femeilor.

5. Cadrul analitic

Potrivit Organizației Internaționale a Muncii, lucrătoarele și lucrătorii domestici reprezintă unul dintre grupurile cele mai vulnerabile de muncitori, o parte dintre aceștia lucrând informal, fără să fie înregistrați, astfel că nu beneficiază de protecție socială adecvată sau de respectarea drepturilor. Potrivit estimărilor organizației, la nivel global există aproximativ 67 de milioane de muncitori domestici, fără a-i include pe cei care îngrijesc copiii, aproximativ 80% fiind femei. De asemenea, 1 din 5 muncitori domestici este migrant internațional, statut care îi vulnerabilizează suplimentar, numai 10% din totalul muncitorilor domestici fiind acoperiți de legislația muncii (International Labour Office 2013).

În Italia, suportul public pentru îngrijire în Italia se bazează în continuare pe mai multe tipuri de transferuri financiare. Cea mai comună este indemnizația de însoțitor (indennità di accompagnamento) în valoare de 780 euro de care beneficiază peste 10% din totalul persoanelor peste 65 de ani care au nevoie de un însoțitor pentru desfășurarea activităților zilnice, fără să trebuiască să justifice în vreun fel cheltuirea banilor (King-Dejardin 2019). În acest mod s-a dezvoltat modelul de furnizare a îngrijirii intitulat „migrant în familie” (*migrant-in-the-family care model*) care treptat a luat locul modelului „femeia în familie” (*woman-in-the-family care model*) (King-Dejardin 2019).

În cercetarea de față mă concentrez pe o categorie particulară de muncitori domestici: persoane care practică munca de îngrijire a vârstnicilor și locuiesc permanent, 24/7, în aceeași gospodărie cu cei pe care îi îngrijesc. Specific, voi analiza situația badantelor din Italia care au migrat din România și a politicilor care reglementează munca acestora. Acesta este considerat unul dintre cele mai problematice segmente ale pieței muncii din domeniul muncii domestice, îngrijitoarele fiind cele mai expuse la încălcarea drepturilor. De exemplu, numărul de ore de lucru tinde să fie foarte ridicat, reflectând implicarea non-stop a lucrătorilor (estimări sugerează că 20% lucrau între 9-12 ore pe zi și alte 26% lucrau peste 12 ore pe zi) (King-Dejardin 2019), fac mai multe tipuri de munci, învață ad-hoc ce trebuie să facă la locul

de muncă, au restricții de mobilitate, tensiuni emoționale și psihologice etc. (Di Rosa et al. 2012, King-Dejardin 2019).

Sectorul îngrijirii a crescut considerabil în Italia, de exemplu între 1994 și 2011, numărul lucrătorilor migranți a crescut de la aproximativ 52.251 la 707.832, reprezentând la acea dată aproximativ 80% din totalul lucrătorilor din sector (Castagnone et al. 2013). Unul dintre sectoarele în care nou-veniții lucrători migranți ajung să intre pe piața muncii de îngrijire este cel al asistenței 24/7 pentru vârstnici și/sau persoane cu dizabilități, fiind unul dintre cele mai solicitante domenii atât fizic cât și emoțional și având printre cele mai proaste condiții de muncă sector (Castagnone et al. 2013). Mai mult, angajatorii, care sunt de asemenea și beneficiarii serviciilor de îngrijire, de multe ori consideră muncitoarele ca fiind un substitut pentru membri familiei mai degrabă decât salariate. Inclusiv sondajele de opinie realizate în Italia portretizează adesea lucrătoarele în domeniul îngrijirii drept „îngeri” sau „membri ai familiei” și mai puțin în termenii unor relații de muncă (Galloti și Mertens 2013).

Cele mai recente date referitoare la lucrătoarele care oferă îngrijire la domiciliu (home-based caregivers) sugerează că în Italia reprezintă peste 1% din totalul forței de muncă din Italia și că aproximativ 90% din personal este originar din altă țară (datele pentru Italia sunt subestimate întrucât sunt incluse doar persoanele angajate direct de gospodărie și îi exclude pe cei recrutați de o companie terță pentru a oferi îngrijire la domiciliu). România este principala țară de origine a acestor lucrătoare. De asemenea, România furnizează forță de muncă în același domeniu în Austria și Spania (King-Dejardin 2019)

Transformările sociale din România de după căderea regimului comunist ale căror consecințe au fost scăderea dramatică a nivelului de trai a generat mai multe valuri de migrație pentru muncă spre vestul Europei (Sandu 2010). Modelul de capitalism implementat în România, bazat preponderent investiții străine directe, facilități fiscale pentru companii și forță de muncă ieftină (Ban 2014, Nölke și Vliegenthart 2009, Pasti 2006), a avut ca efect o dezvoltare inegală, cu diferențe majore între urban și rural dar și între regiuni, cele din estul României fiind cele mai puțin dezvoltate. Chiar și după integrarea în Uniunea Europeană în anul 2007, România avea și continuă să aibă printre cele mai ridicate rate de sărăcie și excluziune sociale (Stănescu și Dumitru 2017), inegalitate economică și socială (Domnișoru 2014), sisteme publice de educație (Florian și Țoc 2018), sănătate (Precupețu și Pop 2017) și asistență socială (Țoc și Buligescu 2020) subfinanțate și subdezvoltate și un nivel al veniturilor printre cele mai scăzute din Europa Occidentală (Monitor social 2018). În acest context, migrația pentru muncă a reprezentat una dintre principalele strategii pentru asigurarea unui nivel de trai decent. Cele mai recente estimări prezentate într-un studiu OECD (2019) sugerează că diaspora românească în țările OECD (93% din totalul emigranților) număra aproximativ 3.6 milioane de cetățeni în 2015/2016, peste un milion locuind în Italia. Munca de îngrijire în gospodării private este una dintre cele mai întâlnite ocupații pentru femeile din România care lucrează în țările din sudul Europei, în mod particular în Italia (OECD 2019). Cercetarea de față se va concentra pe înțelegerea principalelor probleme cu care se confruntă badantele românce din Italia. Cercetări anterioare sugerează o sumedenie de aspecte problematice legate de dimensiunea emoțională a muncii badantelor românce în străinătate (Bauer și Osterle 2013). De asemenea, dacă statele vestice au rezolvat problema îngrijirii prin angajarea de migranți, în România, care se bazează la fel ca Italia pe un model familialist de îngrijire, angajarea de migranți care să substituie plecarea membrilor familiei în vest nu e plauzibilă având în vedere nivelul de trai scăzut. Mai mult, în contextul migrației, îngrijirea copiilor devine responsabilitatea bunicilor, surorilor mai mari sau chiar vecinilor (Bauer și Osterle 2013, Pantea 2012), lucru care creează un sentiment de ruptură între badante și familia rămasă în România. Un alt aspect sensibil în privința muncii de badantă este faptul că locul în care trăiești și muncești este același și informalitatea care rezultă din această situație, lucru care poate duce la abuzuri și exploatare generate de relația asimetrică de putere dintre beneficiarii îngrijirii și familiile acestora și badante, mai ales în contextul unei slabe reglementări legislative (Rugoletto et al. 2017). Acest lucru este

problematic inclusiv din perspectiva lipsei aproape totale a timpului liber și a imposibilității de a se integra în comunitate, lucru care creează un sentiment de izolare (Bauer și Osterle 2013; Rugoletto et al 2017). Nu în ultimul rând, mai ales în contextul în care nu sunt necesare calificări specifice pentru munca de îngrijire, a fi badantă presupune foarte multe abilități din partea acestora, de la cunoștințe specifice de îngrijire, la abilități de interacțiune cu persoane care adesea suferă de diverse boli sau dizabilități (inclusiv mentale) sau de a rezolva situații neprevăzute. Aceste aspecte pot genera consecințe grave pe termen lung, deja fiind cunoscute problemele de sănătate mentală și dificultățile psihologice ale badantelor care lucrează în Occident, denumite „sindromul Italia” .

6. Rezultatele cercetării (estimate sau îndeplinite)

1. Articol în jurnal academic indexat (European Journal of Social Work, <https://www.tandfonline.com/toc/cesw20/current>)
2. Participare cu lucrare la o conferință academică
3. Un document de politici publice în română și italiană care vizează îmbunătățirea situației româncelor angajate în îngrijire în Italia
4. Evenimente de promovare a rezultatelor cercetării în cadrul unor întâlniri dedicate diasporei românești din Italia.

7.Referințe (selecție)

1. Appel, Hilary, and Mitchell A. Orenstein. From triumph to crisis: Neoliberal economic reform in postcommunist countries. Cambridge University Press, 2018.
2. Ban, Cornel. 2014. Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc. Cluj Napoca: Tact.
3. Bauer, Gudrun și August Österle. 2013. Migrant care labour: The commodification and redistribution of care and emotional work. *Social Policy and Society* 12(3), 461-473.
4. Bordogna, Mara Tognetti și Annalisa Ornaghi. 2012. The ‘Badanti’ (Informal Carers) Phenomenon in Italy: characteristics and peculiarities of access to the health care system. *Journal of Intercultural Studies* 33(1), 9-22.
5. Brennan, Deborah, et al. "The marketisation of care: Rationales and consequences in Nordic and liberal care regimes." *Journal of European Social Policy* 22.4 (2012): 377-391.
6. Costa, G. (2013) ‘Long Term Care Italian Policies: A Case of Inertial Institutional Change’, in C. Ranci and E. Pavolini (eds) *Reforms in Long-Term Care Policies in Europe: Investigating Institutional Change and Social Impacts*, pp. 221–41. New York: Springer
7. Di Rosa, Mirko, et al. 2012. The impact of migrant work in the elder care sector: recent trends and empirical evidence in Italy. *European Journal of Social Work* 15(1), 9-27.
8. Esping-Andersen, Gosta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press
9. Ferrera, Maurizio. 1996. The southern model of welfare in Europe, *Journal of European Social Policy* 6(1), 17–37.
10. Ferrera, Maurizio. 2010. The South European Countries. In *The Oxford Handbook of the Welfare State*, de F. Castles et al. (eds.) OUP Oxford.
11. Fenger, Menno. "Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology." *Contemporary issues and ideas in social sciences* 3.2 (2007): 1-30.
12. Fedyuk, Olena. "Beyond motherhood: Ukrainian female labor migration to Italy." Department of Sociology and Social Anthropology (2011).
13. Greve, Bent. *Austerity, Retrenchment and the Welfare State: Truth Or Fiction?*. Edward Elgar Publishing, 2020.

14. International Labour Office. 2013. Domestic workers across the world: Global and regional statistics and the extent of legal protection. Geneva: International Labour Office.
15. Jensen, Carsten, Georg Wenzelburger, and Reimut Zohlnhöfer. "Dismantling the Welfare State? after Twenty-five years: What have we learned and what should we learn?." *Journal of European Social Policy* 29.5 (2019): 681-691.
16. King-Dejardin, Amelita. 2019. The social construction of migrant care work at the intersection of care, migration and gender. *International Labour Organization Report*, 978-92.
17. Marchetti, Sabrina. "Networks beyond nationalities? Relationships amongst Eastern European women workers in Italy facing the economic crisis." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43.4 (2017): 633-651.
18. Naldini, Manuela, and Chiara Saraceno. "Social and family policies in Italy: Not totally frozen but far from structural reforms." *Social Policy & Administration* 42.7 (2008): 733-748.
19. Nolke, Andreas, and Arjan Vliegthart. "Enlarging the varieties of capitalism: The emergence of dependent market economies in East Central Europe." *World Pol.* 61 (2009).
20. Pantea, Maria-Carmen. 2012. Grandmothers as main caregivers in the context of parental migration. *European Journal of Social Work* 15(1), 63-80.
21. Pasti, Vladimir. 2006. *Noul capitalism românesc*. Iași: Polirom.
22. Pierson, Paul. *Dismantling the welfare state?: Reagan, Thatcher and the politics of retrenchment*. Cambridge University Press, 1994.
23. Ranci, Costanzo, and Emmanuele Pavolini. "Not all that glitters is gold: Long-term care reforms in the last two decades in Europe." *Journal of European Social Policy* 25.3 (2015): 270-285.
24. Rugolotto, Silvana, Alice Larotonda, and Sjaak van der Geest. 2017. How migrants keep Italian families Italian: badanti and the private care of older people. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, 13(2): 185–197 .
25. Sandu, Dumitru. 2010. *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*. Iași: Polirom.
26. Vianello, Francesca Alice. "Migration of Ukrainian nationals to Italy: Women on the move." *Ukrainian Migration to the European Union*. Springer, Cham, 2016. 163-178.

Proiectul **Transferabilitatea lecțiilor învățate în politicile publice referitoare la migrație în era mobilității** este desfășurat de dr. Tatiana Camelia Cruceanu (Dogaru).

1. Obiectivele și activitățile de cercetare

În ultimii ani, migrația a devenit un fenomen care a atras atenția atât a cercetătorilor, cât și a decidenților de politici publice. Migrația și diferitele sale dimensiuni și relații cu alte politici intersectoriale au fost analizate din diverse perspective teoretice. Cu toate acestea, intervențiile publice privind migrația de întoarcere, diminuarea/stoparea emigrării (retenția) și reintegrarea rămân incomplet studiate sau au fost analizate din perspectiva impactului lor asupra dezvoltării statelor. În acest context, propunerea de cercetare curentă urmărește să valorifice rezultatele studiilor de specialitate, dar își propune să analizeze într-o manieră comprehensivă transferabilitatea lecțiilor învățate în politicile publice privind migrația (fațetele enunțate mai sus). Scopul acestei cercetări capătă relevanță în contextul în care transferul politicilor publice a dobândit dimensiuni particulare în cazul unor probleme transfrontaliere, precum migrația.

1.1. Obiective generale, obiective specifice

Obiectivul general al acestui proiect de cercetare este realizarea unei analize asupra procesului de transfer a politicilor publice referitoare la migrație, în particular cele privitoare la emigrarea forței de muncă calificată, respectiv întoarcerea și reintegrarea, particularizând pentru cazul României și al diasporei românești. Realizarea acestui obiectiv se va urmări prin următoarele obiective specifice:

- Construirea unui cadru metodologic și analitic menit să faciliteze identificarea unor cazuri de bună practică și să permită analiza procesului de transferabilitate a lecțiilor dintr-un sistem în altul;
- Analiza procesului de învățare și transfer a politicilor publice pentru înțelegerea factorilor care facilitează sau inhibă transferul;
- Analiza unor intervenții guvernamentale ale unor state membre ale Uniunii Europene pentru a diminua emigrarea forței de muncă calificată, respectiv atragerea acesteia în țara de origine și reintegrarea ei, cu o particularizare asupra cazului diasporei românești.

În realizarea acestor obiective specifice se va ține seama de faptul că procesul de învățare și transfer a politicilor publice este un proces continuu, în sensul că deși putem observa schimbările din practicile și politicile analizate, nu putem avea cu certitudine o analiză asupra performanței politicilor, adică a faptului că rezultatele obținute sunt efectele directe ale procesului de transfer (Jacoby, 2000).

1.2. Activități de cercetare

În vederea atingerii obiectivelor de cercetare, până în momentul de față a fost acordată o atenție deosebită activității de documentare, proiectată pe trei paliere²:

- Aprofundarea cadrului metodologic;
- Dezvoltarea și rafinarea cadrului analitic;
- Participarea la evenimente și diseminarea rezultatelor cercetării.

Referitor la *aprofundarea cadrului metodologic*, activitățile de cercetare au implicat documentare/cercetare în vederea aprofundării conceptului de „policy transfer” și „policy transfer continuum” și a clarificării metodologiei de cercetare. Analiza asupra acestor elemente a facilitat înțelegerea necesității introducerii comparației prin analogie alături de metodele de cercetare propuse în faza inițială și a permis conturarea dimensiunilor principalelor concepte utilizate în cadrul cercetării. Deși au fost analizate abordările unor state membre ale UE în ceea ce privește politicile privind migrația, în mod particular migrația

² O detaliere a acestor activități se regăsește în Rapoartele de activitate lunare.

de întoarcere, încă nu au fost selectate cazurile de „bună practică”. Printre statele ale căror inițiative guvernamentale în domeniul migrației, în mod particular în domeniul migrației de întoarcere și retenția forței de muncă se numără Polonia și Bulgaria.

În raport cu datele obținute cu privire la particularitățile metodelor de cercetare propuse în cadrul prezentului proiect de cercetare au fost revizuite, într-o formă ușoară, obiectivele de cercetare. De asemenea, prin intermediul studiului literaturii de specialitate am consemnat aspectele generale (definirea termenilor folosiți și prezentarea succintă a mecanismul „policy transfer continuum”).

Cu privire la *dezvoltarea și rafinarea cadrului analitic*, activitățile de cercetare au fost centrate pe analiza calitativă a temei propuse prin proiectul de cercetare. În acest sens, activitățile au vizat documentarea bibliografică centrată pe următoarele aspecte:

- Transferul politicilor publice și teme conexe, precum răspândirea politicilor publice, factorilor determinanți ai transferului, avantajele transferului de politici publice, lecții învățate, raționalitatea procesului politicilor publice, benchmarking;
- Guvernanța în domeniul migrației cu atenție pe modul în care problema migrației este definită ca o problemă de politică publică comună diferitelor state, regiuni etc.;
- Migrația din perspectiva cantitativă, evidențierea acestui fenomen și prezentarea sa prin intermediul datelor statistice.

Prin urmare, documentarea bibliografică a permis cunoașterea diferitelor abordări ale fenomenului și implicațiile paradigmei transferului politicilor publice în studierea sa. Așadar, având în vedere faptul că cercetarea propusă pleacă de la premisele recunoașterii importanței mobilității și a faptului că majoritatea statelor au răspuns la provocările ei prin intermediul politicilor publice, un interes aparte a fost acordat contextualizării problematicei în cadrul UE. Pentru înțelegerea acestor aspecte au fost studiate direcțiile UE pentru problematica migrației, Agenda europeană privind migrația și o serie de lucrări de specialitate care au facilitat obținerea unor detalii despre guvernanța și actorii implicații în politicile privind migrația. În acest sens, au fost formulate clarificări privind instrumentele juridice și cadrul juridic în care poate acționa UE și statele membre în domeniul migrației.

Amploarea fenomenului și a impactului său asupra altor politici sectoriale sunt exemplificate într-o manieră succintă prin intermediul indexurilor privind migrația. În ciuda faptului că puține state au baze de date la care să apele în elaborarea politicilor publice privind migrația de întoarcere, stoparea emigrării sau reintegrarea migranților, în cadrul instrumentelor de analiză a fenomenului s-au impus mai multe indexuri. Astfel, o parte a activităților de cercetare au fost dedicate studierii și înțelegerii acestor instrumente. Au fost avute în vedere următoarele indexuri: Migration Governance Index, DEMIG, IMPALA, SDG 10.7.2. Pentru a înțelege dimensiunea statistică a migrației, în mod particular pentru politicile publice din domeniu din plan național, o parte dintre activitățile de cercetare au avut în vedere identificarea și studierea datelor disponibile în cadrul Institutului Național de statistică.

În ceea ce privește cel de-al treilea palier, activitățile din cadrul acestuia au fost construite pe baza celor derulate în cadrul celorlalte două paliere care au permis propunerea următoarelor lucrări pentru diseminarea cercetărilor în cadrul unor conferințe, cu eventualitatea publicării lor în proceedings sau jurnale de specialitate:

- Learning from behavioural science to design migration policy,
- Evidence-based policy in EU and domestic policy making: comparative analysis
- Migrația din perspectiva indexurilor. Cazul României

Complementar acestor activități de documentare, în această etapă de analiză am participat în cadrul unor evenimente tematice, precum Workshopul metodologic organizat în cadrul laboratorului de cercetare Comunicare, Discurs, Probleme Publice (CoDiPo), SNSPA și Romanian Diaspora in the UK and Romania's image. Being 'HERE' and 'THERE' organizat de BU Comparative Centre for Politics and Media Research, coordonat de către prof. Alina Dolea.

Participarea la primul eveniment a necesitat o perioadă de câteva zile de pregătire în vederea realizării unei prezentări orale a proiectului de cercetare propus cu scopul de a surprinde un feedback din partea colegilor cercetători și a altor cadre didactice din SNSPA și din afara asupra schiței de cercetare propusă.

Așadar, această primă etapă în derularea cercetării a constat mai ales în documentarea bibliografică (identificare surse de documentare, reactualizare surse documentare, inclusiv prin intermediul ebooksupport, studiul bibliografic și a documentelor legislative) și a permis realizarea fundamentării teoretice și metodologice a studiului transferabilității lecțiilor învățate în domeniul migrației și a facilitat contextualizarea cercetării în vasta literatură de specialitate.

2. Întrebări de cercetare

Faptul că statele sunt diferite este un dat care face ca întrebarea „de ce statele sunt diferite?” să fie neproductivă din punct de vedere al cercetării științifice, motiv pentru care prezentul proiect de cercetare reorientează întrebarea către „cum pot învăța statele unele de la altele despre inițiativele de politici publice?”

Unul dintre răspunsuri a venit din paradigma transferului de politici publice care încurajează decidenții de politici publice să se uite la experiența altor guverne și să învețe (nu să copieze) despre circumstanțele în care programele eficiente pot fi aplicate și în țara lor. În același timp, transferul politicilor publice ajută decidenții de politici publice să nu repete greșelile altor guverne. Astfel, în ciuda faptului că învățarea lecțiilor nu este un instrument nou, există în practica guvernelor suficient spațiu pentru îmbunătățirea utilizării acestui instrument și nu pentru că decidenții de politici publice nu știu ce inițiative să dezvolte, ci cel mai adesea pentru că impedimentele birocratice și contextul socio-politic blochează sau împiedică implementarea unor bune practici. Pe de altă parte, reținem că o inițiativă de politică publică care a reprezentat o soluție la un moment dat poate deveni, în timp, ea însăși o sursă de probleme. Astfel că, decidenții de politici publice pot căuta remedii în experiențele anterioare, dar atunci când remediile din experiențele anterioare sunt inadecvate, decidenții de politici publice trebuie să caute în afară soluțiile care permit îmbunătățirea condițiilor din societate.

Astfel, întrebările de cercetare sunt construite pornind de la concluziile studiilor lui Rose (1993) privind experimentele referitoare la lecțiile învățate și ale lui Dolowitz și Marsh (1996; 2000). Prin urmare, acestea includ circumstanțele în care lecțiile sunt învățate și nivelul de transfer (ce a declanșat transferul?, ce a fost transferat?, ce s-a obținut în urma transferului?). În consecință, întrebările de cercetare sunt:

- În ce măsură politicile statelor membre UE referitoare la migrație (emigrarea, întoarcerea și reintegrarea forței de muncă cu înaltă calificare) sunt soluții globale sau soluții individuale care încorporează bune practici din alte state similare din punct de vedere al gradului de dezvoltare și a sistemului politico-administrativ?
- În ce măsură poate fi identificat un tipar al adaptărilor necesare pentru ca procesul de învățare și transfer al politicilor să funcționeze?
- Ce tip de mecanism a fost aplicat pentru transfer?

În esență aceste întrebări facilitează identificarea măsurilor pe care statul de origine (în cazul nostru, România) le implementează la nivel de politici publice pentru a-și păstra resursele umane cu înaltă calificare sau/și pentru a le încuraja să se întoarcă.

3. Considerente metodologice

Metoda de cercetare pentru transferabilitatea acestor lecții este comparația prin analogie. Analiza comparativă a programelor într-un domeniu bine stabilit de politici publice va tinde să transmită un consens larg dacă există un nivel național satisfacție față de programe.

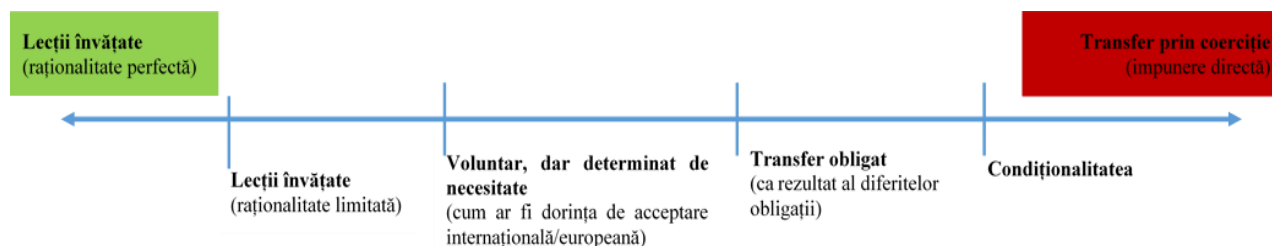
În cadrul acestui proces de comparație prin analogie alegerea va fi între statele similare (familiare) și statele nefamiliare, acestea din urmă având avantajul de a oferi mai multe provocări și soluții, tocmai prin faptul că sunt diferite. Demersul analogic realizat în cadrul transferabilității lecțiilor nu este fundamentat pe contextul istoric, ci vizează implicațiile pentru acțiuni, direcții de intervenție publică. Studiile de specialitate (Rose, 2005) au subliniat că învățarea lecțiilor este mai degrabă despre programe decât despre puterea statului. Alegerea și aplicarea lecțiilor în elaborarea politicilor publice depinde de ceea ce un guvern și-a propus să fie în viitor. Din perspectivă metodologică, transferabilitatea lecțiilor învățate este susținută de transpunerea acestora în modele. Modelul este o descriere generală despre cum funcționează un program și trebuie să ofere informații despre cadrul de reglementare, organizațiile responsabile, resursele umane, sursele de finanțare, beneficiarii, rezultatele așteptate și scopul.

Având în vedere aceste aspecte, în vederea realizării cercetării vor fi utilizate două metodologii de cercetare interșanjabile.

Prima se încadrează în aria studiilor transferului de politici publice, fiind tributara definiției clasice oferită de Dolowitz și Marsh (2000) conceptului, potrivit căruia „transferul de politici publice este procesul prin care cunoștințele despre elaborarea politicilor, organizare administrativă, instituții și idei dintr-un sistem politic (prezent sau trecut) sunt folosite pentru elaborarea politicilor, organizarea administrativă, stabilirea unor instituții și idei într-un alt sistem politic”. Cu toate acestea, prin transferabilitatea lecțiilor învățate sau a bunelor practici, proiectul nu abordează copierea unor politici publice din domeniul migrației, dintr-un sistem A și translatarea lor într-un sistem B, ci adaptarea acestora contextului, sistemului B și necesității decidentului de politici publice.

Cea de-a doua metodologie este analiza politicilor publice, mai precis analiza comparativă a politicilor publice (Dogaru, 2019), care va fi utilizată în filosofia noilor perspective, și anume de a se insista mai puțin pe diferențele dintre sisteme, și de a accentua mai mult modalitatea în care aceste diferențe facilitează înțelegere mai bună a fenomenului (Hadjiisky et al. 2017; Porto de Oliveira & Pimenta de Faria 2017; Pal & Porto de Oliveira 2018; Dolowitz 2017).

Pentru colectarea vor fi folosite atât instrumente de natură calitativă, cât și cantitativă folosind cu precădere date din surse secundare, iar pentru prelucrarea lor se vor utiliza tehnici descriptive și explicative prin intermediul cărora vor fi identificate bunele practici și explicate variabilele pentru transferabilitatea lecțiilor. În cadrul acestor tehnici de cercetare, mecanismul „policy transfer continuum” va ghida procesul de analiză și interpretare a datelor colectate, fiind și elementul central pentru construirea unui tipar al transferabilității lecțiilor de politici publice. Potrivit fluxului de transfer a politicii publice există mai multe forme ale transferabilității în funcție de stimulul care determină procesul. O prezentare succintă a acestora este redată în figura de mai jos:

Sursa: adaptat după Guiraudon, Lahav, 2006

În practică adoptarea unei lecții depinde de interacțiunile dintre presiunile interne, cele externe și răspunsul guvernului. De asemenea, transferul politicilor publice, învățarea și convergența pot fi cercetate la diferite niveluri de intervenție (național, regional, local) și în diferite domenii (educație, sănătate, migrație etc.).

În acest cadru metodologic, operaționalizarea conceptelor devine absolut necesară, având în vedere multiplele dimensiuni și interpretări ale acestora. Citându-l pe Thompson (1961: 4) „știința depinde de concepte [...], cadrul metodologic abordează conceptele cheie ale cercetării pentru o consolidare claritatea cadrului analitic și empiric și se găsesc prezentate în cadrul analitic al prezentului raport.

4. Arii empirice

În această primă etapă de cercetare, dimensiunea empirică nu s-a aflat în primul planul activităților de cercetare, dar nu a lipsit din preocupările studiului.

Având în vedere că analiza propusă se va centra pe politicile publice văzute ca programe, strategii și practici și va documenta măsurile guvernamentale pentru reîntoarcerea voluntară a migranților și pentru diminuarea emigrării, particular pentru forța de muncă calificată, printre activitățile derulate s-a regăsit analiza unor inițiative guvernamentale în domeniul migrației, în mod particular în domeniul migrației de întoarcere și retenția forței de muncă din Polonia și Bulgaria. În această lumină, ariile empirice au fost reprezentate de programe și strategii naționale și măsuri ale UE în tematica propusă.

În 2000, King (2000:7) descria migrația de întoarcere drept „capitolul nescris al istoriei migrației”. Emigrarea și mobilitatea în cadrul Uniunii Europene, trăsături emblematicale ale pieței unice, nu au fost analizate din perspectiva statului de origine decât după ce criza financiară a produs pagube majore în cadrul unor state membre ale Uniunii Europene. Din această perspectivă, în mod tradițional, reîntoarcerea migranților a fost privită ca o strategie de inversare a efectului de „brain drain” cauzat de migrația permanentă a persoanelor calificate în străinătate.

5. Cadrul analitic

Pilonii conceptuali ai cercetării sunt reprezentanți de dimensiunile conceptelor „politică publică”, „transfer politici publice”, „lecția învățată” și „migrația de întoarcere, retenția (diminuarea emigrării, reintegrarea)”. În acest construct, abordarea descriptivă a acestor piloni este fundamentală pentru construcția de ansamblu a cercetării; motiv pentru care cadrul analitic debutează în acest sens.

Conceptul politică publică poate ridica numeroase dificultăți pentru o analiză care vizează transferabilitatea lecțiilor învățate deoarece este un concept cu semnificații multiple. Literatura de specialitate a oferit numeroase interpretări ale acestui concept, de la domeniu în care se poate regăsi intervenția guvernamentală (politica privind migrația, politica economică), la intențiile guvernunților (politicienilor) pentru rezolvarea unor probleme ale societății și până la programele pe care guvernele le utilizează pentru realizarea acelor intenții politice. Pentru cercetarea curentă, această din urmă interpretare a politicii publice este dimensiunea dezvoltată, susținută și de faptul că programul reprezintă baza și pentru studiile de analiză a politicilor publice (cea de-a doua perspectiva metodologică propusă în cadrul cercetării).

Programul este despre cum se transpun intențiile politice în măsuri concrete, altfel spus programul este un set de măsuri pentru care sunt autorizate resurse în vederea atingerii obiectivelor. Programele sunt chestiunile practice ale politicii publice. Programele combină mijloace „hard” și „soft” pentru realizarea unui scop. Mijloacele hard sunt reprezentate de legi, resurse financiare (bani), resurse umane și alte resurse organizaționale necesare pentru lansarea unui nou program, în timp ce, resursele soft includ programe de formare a resurselor umane, strategii de marketing public, proceduri informale pentru integrarea programului în cadrul altor programe etc.

Lecția este rezultatul învățării, ea vizează un program construit pe baza cunoașterii altor programe din alte state care se confruntă cu aceeași problemă (Rose, 2005). O lecție este diferită de o propunere de modificare a unui program existent deoarece este vorba despre introducerea unor elemente noi. Cu toate acestea, o lecție are o bază empirică deoarece pentru

construirea sa se folosește observația și dovezi ale efectelor/rezultatelor sale într-un alt mediu. O lecție face mai mult decât să susțină ceea ce un alt guvern face, ea adaptează ceea ce este realizat în altă parte, într-un alt program care poate fi aplicat și de guvernul statului care se confruntă cu aceeași problemă. Învățarea lecțiilor este posibilă doar dacă decidenții de politici publice se confruntă cu aceeași problemă. În acest sens, este important de reținut că deși fiecare program are o istorie diferită, acest lucru nu îl face netransferabil. Lecțiile extind posibilitățile de alegere din agenda politică națională prin faptul că ea completează propunerile generate pe baza experienței interne prin utilizarea experienței externe. Avantajul acestor lecții este că nu sunt partizanele unor valori/angajamente ideologice (politice), ceea ce face ca politicile publice să fie raționale și tehnice. Lecțiile acceptă contingentele politicilor publice, deoarece ele specifică condițiile care trebuie îndeplinite pentru ca un program să fie efectiv, subliniind totodată acele circumstanțe în care un program nu ar funcționa.

Un alt aspect al cadrului metodologic ce necesită clarificări este conceptul de reîntoarcere care în sens larg se referă la „acțiunea unui migrant de a se întoarce din țara curentă (de tranziție sau de destinație) în țara anterioară (de tranzit sau origine). În literatura de specialitate există evidențiate mai multe subcategorii ale reîntoarcerii conturate fie pe baza modalităților de întoarcere: voluntar, forțat, asistat sau spontan, fie prin intermediul celor cărora se adresează (repatriatii, deportații etc).

Din perspectiva ILO (2018) lucrătorii migranți internaționali care se întorc sunt definiți ca „toți rezidenții actuali ai țării care au fost anterior lucrători migranți într-un alt stat”. Durata minimă pentru ca o persoană să fie considerată lucrător migrant care se întoarce este de 6 luni (ILO, 2018:15).

Migrația este un fenomen complex, amplu cercetat în diferite curente de gândire, în momentul de față existând o vastă literatură în acest sens. Multe dintre studii se concentrează asupra determinărilor migrației, aspectele și repercusiunile la nivel macroeconomic și microeconomic a țărilor care trimit și primesc migranți deopotrivă.

În cele mai multe domenii, statele își elaborează politicile publice influențate de contextele internaționale, europene, regionale etc. (Dogaru, 2016), Uniunea Europeană fiind unul dintre aceste contexte.

Condiționalitatea unei analize bazate pe paradigma lecțiilor învățate este „existența unei probleme comune” (Rose, 2005: 41). Migrația este o astfel de problemă și în ciuda faptului că reîntoarcerea emigranților a fost dintotdeauna o fațetă a migrației, cercetarea sa s-a dezvoltat după 1980, când programele de migrație temporară către Europa de Vest au fost închise, iar interesul acelor state era de a încuraja reîntoarcerea imigranților către statele de origine. Recenzia autorilor (Carling, Mortensen, Wu, 2011) evidențiază că există peste 1.100 de lucrări care adresează problematica reîntoarcerii migranților în statele de origine, analizând-o din diferite perspective, precum decizia de reîntoarcere și reintegrarea după întoarcere. Cu toate acestea, multe alte aspecte ale acestui fenomen rămân neînțelese și neanalizate. O parte dintre ele au fost reactivate la începutul anilor 2000, când relația dintre migrație și dezvoltare, în mod particular impactul migrației asupra dezvoltării statelor de origine a fost readusă în atenția cercetătorilor. Astfel, statele de origine trebuie să promoveze impactul pozitiv pentru dezvoltarea țării al migranților care se întorc prin politici publice (Debanath, 2016; Haase, Honerath, 2016; Wahba, 2015; Wickramasekara, 2003; 2010). Migranții care se întorc facilitează transferul cunoștințelor dobândite în țara de destinație și stimulează investițiile în noi forme de antreprenariat (Cassarino, 2014). De asemenea, reîntoarcerea migranților în statele de origine a atras atenția în perioada crizelor (criza economică 2008, criza sanitară COVID-19, 2020).

În acest context, în multe state de origine nu au fost elaborate politici care vizează reîntoarcerea migranților sau astfel de obiective au primit o atenție secundară din partea decidenților de politici publice, deoarece atenția a fost cu precădere direcționată către gestionarea remitențelor. Pe măsură, însă, ce statele se confruntă cu fluxuri din ce în ce mai mari de migranți, treptat au apărut și politicile privind reîntoarcerea acestora, pe de o parte

pentru a ajuta migranții să iasă din cercul vicios de a fi nevoiți să plece pentru că nu au alte alternative, iar pe de altă parte pentru a utiliza potențialul migranților care se întorc pentru dezvoltarea statului. Totodată din ce în ce mai multe state de destinație au început să dezvolte scheme pentru a stopa migrația, în special pentru a diminua numărul de migranți neregulari pe teritoriul lor (Cassarino, 2014ab). Cu toate acestea, puține state monitorizează reîntoarcerea lucrătorilor migranți, inclusiv cei cu înaltă calificare sau au baze de date cu migranții reînțorși. Evaluarea acestui fenomen este dificilă din cauza diversității modalităților de întoarcere și reintegrare dar și a evoluției teoretice a conceptului de migrația de întoarcere (revenire).

Migrația de revenire este importantă din perspectiva ambelor țări: atât cele care primesc, dar și cele care trimit migranți și asemenea studiilor privind migrația pentru muncă, și în cazul cercetărilor privind revenirea nu dispunem de o singură teorie general valabilă pentru a explica un fenomen atât de complex (Cassarino, 2004).

Reintegrarea în țara de origine a fost analizată de unii cercetători în relație cu următorii factori: contextul reintegrării în țara de origine; natura experienței trăite în țara de destinație și durata optimă a migrației, în raport cu obiectivele personale și cu diferențele salariale între țările de origine și de destinație (Dustmann, 2003); condițiile favorabile sau ostile prezente în țările de origine și destinație și care au determinat luarea deciziei de revenire (Cassarino, 2004), politicile migratorii (Byron și Condom, 1996), iar politicile migratorii au primit o atenție aparte în abordarea juridică și politică a fenomenului (Lutterbeck, 2006).

Korkut (2013) a elaborat un studiu al politicilor migrației din zece țări europene, prin care urmărește modul în care limbajul, discursul și partidele politice au o importanță deosebită în elaborarea politicilor de migrație.

În cazul României, în ultimele decenii, dar mai ales de când a devenit membru al UE, fenomenul emigrației a fost mai pronunțat decât cel al imigrației, iar majoritatea studiilor realizate, având ca temă migrația de întoarcere au avut ca unitate de analiză migrația forței de muncă pe termen lung și scurt. De asemenea, ca și în cazul altor state, nu există dovezi clare referitoare la numărul și proporția migranților întorși în România. Diferitele forme ale migrației, inclusiv migrația românilor calificați (Luceș, 2016) și reîntoarcerea migranților români (Sandu et. al. 2014) au primit atenția cercetătorilor

6. Rezultatele cercetării (estimate sau îndeplinite)

În ceea ce privește rezultatele finale ale cercetării este de reținut că avantajul soluțiilor implementate în alte state este că oferă răspunsuri la întrebarea „ce se va întâmpla dacă alegem soluția X?”, prin prezența rezultatele obținute deja. Acest avantaj devine și mai consistent atunci când soluțiile căutate vizează probleme care depășesc granițele unui stat, precum migrația. Așadar, deși fiecare stat este responsabil de condițiile și determinanții migrației, aceste condiții sunt influențate de libertatea de mișcare a persoanelor, bunurilor, serviciilor, capitalurilor în cadrul Uniunii Europene și nu numai. În acest context, răspunsurile sunt diferite de la un stat la altul chiar și pentru o problemă comună, precum migrația.

În raport de cele două tipuri de lecții ce pot fi învățate (succes vs. eșec sau așa da vs. așa nu), lecțiile construite pe analiza cazurilor de insucces sunt mai ușor de aplicat de către un guvern, deoarece ele oferă o imagine despre intervenția care nu trebuie făcută, dar au, totodată dezavantajul de a oferi alternative despre cum poate fi soluționată o problemă de politică publică. Metodologic, mijloacele alternative pentru trasarea unei lecții sunt (Rose, 2005):

- Fotocopiarea: producerea unei fotocopii, implică un minimum de schimbare în ceea ce privește numele instituțiilor, locurile și timpul.
- Copierea: duplicarea aproape a tuturor elementelor unui program deja în aplicare în altă parte.

- Adaptarea: modificarea detaliilor de elaborare a unui program aplicat într-un anumit stat prin îndepărtarea elementelor majore ale acestuia.
- Hibrid: combinarea elementelor programelor care au același obiectiv din diferite state.
- Sinteza: combinarea într-o manieră nouă a elementelor comune ale programelor care au același obiectiv.
- Inspirația disciplinată: reacționarea la stimulii de inspirație a unui program dezvoltat într-un alt stat prin crearea unui nou program diferit de exemplele din alte state.
- Imitarea selectivă: adoptarea unor părți atractive, dar nu neapărat necesare prin imitarea unor elemente ale programului, lăsând în afara modelului acele elemente esențiale, dar incomode.

De aceea, atunci când decidenții de politici publice se confruntă cu o problemă care este nouă pentru ei, nu înseamnă că problema este fără precedent. Mai mult, statele se găsesc într-o rețea formală sau informală de relații care permite decidentului de politici publice să caute lecția acolo unde consideră că este cea mai bună compatibilitate. Din acest considerent, guvernele pot să nu caute lecțiile la statele vecine dacă există diferențe prea mari din perspectiva resurselor și a istoriei.

În raport cu cele de mai sus, dincolo de oferirea unui cadru comprehensiv pentru transferul lecțiilor în elaborarea politicilor publice în domeniul politicilor privind migrația, printre rezultatele așteptate se regăsesc: conturarea unui set de bune practici/recomandări desprinse din practica unor state membre UE, identificarea mecanismelor necesare pentru transferabilitate și conturarea unui model/cadru care să ghideze procesul de elaborare a politicilor publice pe baza transferabilității lecțiilor.

În raport de rezultatele intermediare ale cercetării, acestea se materializează în:

- Participarea și diseminarea propunerii de cercetare în cadrul workshop-ului metodologic organizat de SNSPA;
- Elaborarea și transmiterea a două propuneri de lucrări pentru conferința Nispacee 2021 (Learning from behavioural science to design migration policy și Evidence-based policy in EU and domestic policy making: comparative analysis);
- Elaborarea draftului articolului Migrația din perspectiva indexurilor. Cazul României (actualmente în proces de identificare și transmitere către publicare);
- Participare la eveniment de diseminare rezultate ale cercetării în domeniul migrației „Romanian Diaspora in the UK and Romania’s image. Being HERE and THERE” organizat de BU Comparative Centre for Politics and Media Research, coordonat de către prof. Alina Dolea.

7. Referințe (selecție)

- Byron, M. & Condon, S. (1996). A comparative study of Caribbean return migration from Britain and France: towards a context-dependent explanation, *Transactions of the Institute of British Geographers*, vol. 21, no. 1.
- Carling, J., Mortensen, B. & Wu, J. (2011). *A systematic bibliography on return migration*. Peace Research Institute Oslo: Norway.
- Cassarino, J.-P. (2004). Theorising return migration: the conceptual approach to return migrants revisited, *International Journal on Multicultural Studies*, vol. 6, no. 2.
- Cassarino, J.-P. (2014a). *Reintegration and Development*. San Domenico di Fiesole, Robert Schumann Center for Advanced Studies, European University Institute.
- Cassarino, J.-P. (ed.). (2014b). Glossary, in *Reintegration and development*, CRIS Analytical Study: Florence.
- Debanath, P. (2016). Leveraging return migration for development: The role of countries of origin - A literature review, *KNOMAD Working Paper*, no. 17.
- Dogaru (Cruceanu), T.-C. (2019). The comparative method for policy studies: the thorny aspects, *Holistica Journal*, 10(1).

- Dolowitz, D. & Marsh, D. (1996). Who learns from whom: A review of the policy transfer literature. *Political Studies*, 44 (2).
- Dolowitz, D. & Marsh, D. (2000). Learning from abroad: The role in policy transfer in contemporary policy-making. *Governance*, 13 (1).
- Dolowitz, D. (2017). Transfer and Learning: One Coin Two Elements. *Novos Estudos*, 36(1).
- Dustmann, C. (2003). Return migration, wage differentials and the optimal migration duration, *European Economic Review*, vol. 47.
- Guiraudin, V. & Lahav, G. (2006). *Immigration Policy in Europe: The politics of control*, Routledge: London.
- Haase, M. & Honerath, P. (2016). *Return migration and reintegration policies: A primer*. Berlin: Integration Strategy Group.
- Hadjiisky, M., Pal, L. & Walker, C. (2017). *The Micro-Dynamics and Macro-Effects of Policy Transfers: Beg, Borrow, Steal or Swallow?* Cheltenham: Edward Elgar.
- Jacoby, W. (2000). *Imitation and Politics: Redesigning Modern Germany*. Ithaca, NY: Cornell
- King, R. 2000. "Generalizations from the history of return migration", in B. Ghosh (ed.): *Return migration: Journey of hope or despair?*, IOM: Geneva, IOM.
- Korkut, U. (2013). *The discourses and politics of migration in Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Luceș, D. (2016), The Influence of Personal and Professional Variables upon the Nature of Immigration of Romanian Doctors to France: The Moderating Effect of Gender. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, no. 49 E/2016.
- Lutterbeck, D. (2006). *Policing migration in the Mediterranean*. Mediterranean Politics.
- Pal, L. & Porto de Oliveira, O. (2018). New Frontiers and Directions in Policy Transfer, Diffusion and Circulation Research: Agents, Spaces, Resistance, and Translations. *Brazilian Journal of Public Administration*, 52(2).
- Porto de Oliveira, O. & Pimenta de Faria, C. (2017). Policy Transfer, Diffusion and Circulation. Research Traditions and the State of the Discipline in Brazil. *Novos Estudos*, 36(3).
- Rose, R. (1993). *Lesson-Drawing in Public Policy: A Guide to Learning Across Time and Space*. Chatham: Chatham House Publishers.
- Rose, R. (2005). *Learning from Comparative Public Policy*. Routledge: USA.
- Sandu, D. Croitoru, A., Tudor, E. (2014). *Romanian migrants between origin and destination: attachment to Romania and views on return*. MISC.
- Thompson, G. (1961). *The Inspiration of Science*. London: Oxford University Press.
- Wahba, J. (2015). Who benefits from return migration to developing countries?, *IZA World of Labor*, no. 123.
- Wickramasekara, P. (2003). *Policy responses to skilled migration: Retention, return and circulation*. ILO: Geneva.
- Wickramasekara, P. (2010). Development, mobility, and human rights: Rhetoric and reality. *Refugee Survey Quarterly*, vol. 28, no. 4.

Proiectul **Datorii morale și politici publice care vizează diaspora: o propunere suficientaristă pentru relaționarea cu emigranții** este desfășurat de drd. Adelin Dumitru.

1. Obiectivele și activitățile de cercetare

Obiectivul principal al proiectului de cercetare este acoperirea unei dimensiuni din etica migrației care a fost discutată prea puțin până acum: datoriile morale pe care statele le au față de emigranți. În acest sens, în cercetarea de față mi-am propus să investighez natura acestor datorii morale, precum și să văd modul particular în care statul român și-a îndeplinit aceste obligații față de diaspora.

a. Obiective generale, obiective specifice

Pentru a realiza obiectivul general menționat anterior, am considerat că trebuie procedat în 2 etape: elucidarea valorilor pe care se pot fundamenta respectivelor obligații morale, urmată de transpunerea respectivelor datorii în politicile publice adoptate sau propuse de statul român. Primei etape îi corespunde primul articol, intitulat "A sufficientarian proposal for discharging our moral duties towards emigrants". Acesta este situat la intersecția teoretică dintre filosofia politică și etica aplicată, și va fi urmat de un al doilea articol în care voi analiza politicile publice care au fost adoptate de statul român în domeniul gestionării relațiilor cu diaspora, pentru a vedea în ce măsură acestea corespund unor principii morale ce vor fi fost specificate în primul articol. Apoi, în măsura în care acestea se vor dovedi a fi problematice sau nesatisfăcătoare din punct de vedere moral, articolul va oferi o serie de recomandări cu privire la ce politici publice ar trebui adoptate pentru ca datoriile morale față de emigranți să fie îndeplinite.

Deși există o literatură bogată și în continuă expansiune pe etica migrației, consider că este nevoie de o abordare care să pună în centrul atenției datoriile morale pe care le avem față de cei care decid să emigreze. De asemenea, având în vedere că datoriile morale respective vor avea ca bază principii distributive precum suficientarismul, consider că cercetarea de față umple încă un gol teoretic, prin aceea că susținătorii abordării suficientariste nu au făcut niciodată referire la asigurarea unui nivel minim pentru persoanele din diaspora (cu toate că acest lucru poate fi considerat implicit în opera unor autori ce susțin suficientarismul la nivel global, precum Kuo: 2014, Miller: 2007 sau Laborde: 2010, aceștia nu specifică faptul că statele de origine ar trebui să fie responsabile în primul rând pentru bunăstarea persoanelor din diaspora). Acestea reprezintă de altfel și elementele inovatoare ale cercetării.

Cercetarea are un caracter interdisciplinar, folosind concepte din economie, etică aplicată, filosofie politică, științe politice. În cel de-al doilea articol – care poate fi considerat un studiu de caz pe politicile României față de comunitățile de emigranți – vor fi mai proeminente aspectele ce țin de știința politică. Rezultatele cercetării vor fi valorificate prin trimiterea celor două articole descrise anterior către jurnale de specialitate, indexate în baze de date internaționale (primul dintre acestea a fost trimis deja către *Journal of Applied Philosophy*).

b. Activități de cercetare

Dat fiind specificul proiectului, mare parte din activitățile efective de cercetare au constat în documentare și parcurgerea literaturii de specialitate. După cum se va vedea în secțiunea de Referințe, pentru redactarea primului articol am folosit 62 de surse, multe dintre acestea fiind articole, capitole în volume de specialitate, dar și cărți. Unele dintre ele fuseseră citite înainte de demararea proiectului, dar multe altele nu, sau au trebuit să fie reluate pentru a avea argumentele proaspete în vederea redactării articolului. Astfel, primele luni de proiect au fost dedicate cu precădere parcurgerii literaturii relevante. În acest sens, am parcurs, în linii mari, următoarele zone din literatură: fenomenul *brain drain*, poziția suficientaristă privind dreptatea distributivă, legitimitatea postulării unor obligații speciale pentru compatrioți, implicațiile migrației, colaborarea dintre state pentru sprijinirea diasporii.

În luna iunie, documentarea a fost cu precădere pe tema *brain drain*. În această perioadă am revizuit de asemenea proiectul de cercetare, finalizând unele detalii și redactând primele idei din articol.

În luna iulie am pregătit prezentarea pentru workshop-ul metodologic, am desfășurat o documentare preliminară privind legislația din România referitoare la drepturile cetățenilor din diaspora, și am lecturat mai multe articole referitoare la relaționarea cu diaspora.

În luna august am început să mă documentez pe tema azilului, cu toate că în ultimă instanță am decis că această problematică nu va fi abordată în cele 2 articole pe care le redactez în cadrul acestei cercetări.

În luna septembrie m-am documentat cu privire la tema migrației, a refugiaților, și am schițat structura primului articol, făcând de asemenea și o trecere în revistă sumară privind oportunitățile de publicare a acestui articol.

În luna octombrie am continuat să citesc despre emigranți, despre posibilitatea existenței unui drept de a emigra, despre datorii morale ale emigranților, și am început redactarea articolului. La finalul lunii octombrie am reușit să finalizez primul articol, intitulat "A sufficientarian proposal for discharging our moral duties towards emigrants" și l-am trimis pentru procesul de *peer review* la *Journal of Applied Philosophy*.

În luna noiembrie am citit cu precădere cartea lui Ryan Pevnick, *Immigration and the constraints of justice. Between open borders and absolute sovereignty*, New York: Cambridge University Press, 2011. Un capitol din aceasta îl citisem anterior în vederea redactării primului articol, dar am considerat că ar fi nevoie să finalizez lecturarea cărții în vederea scrierii celui de-al doilea articol. Am schițat de asemenea primele idei privind cel de-al doilea articol, care va fi dedicat analizei normative a politicilor publice din România privind diaspora.

2. Întrebări de cercetare

În această cercetare analizez natura datoriilor morale pe care cetățenii unui stat democratic le au față de emigranți. În literatura de specialitate privind dimensiunea normativă a migrației au prevalat în ultimii ani 2 subiecte majore: fenomenul *brain drain* (plecarea persoanelor calificate care au fost educate într-un anumit stat) și legitimitatea impunerii restricțiilor asupra imigrării. Dacă primul dintre acestea face referire la obligațiile indivizilor față de un stat și față de locuitorii aceluiași stat, al doilea vizează politicile pe care un stat le poate adopta în mod justificat pentru reglementarea migrației. Din acest peisaj lipsesc însă datoriile morale pe care le avem față de cei care au emigrat. Propunerea mea e că un stat nu are nici mai multe nici mai puține responsabilități morale pentru diaspora decât pentru ceilalți cetățeni. Cu toate acestea, modul în care își îndeplinește respectivele datorii trebuie să fie sensibil la situația particulară a fiecărui cetățean, astfel încât ar trebui să existe un set de politici publice care să vizeze diaspora. Dacă adoptăm o poziție suficientaristă – conform căreia dreptatea distributivă ne cere ca fiecare să aibă un nivel minim de resurse, drepturi sau capacități, în funcție de unitatea de măsură pe care o folosim pentru o viață bună – vom vedea cum politicile publice ale unui stat, pentru a fi justificate din punct de vedere moral, ar trebui să aibă în vedere situația specifică a emigranților. Voi compara 2 potențiale moduri în care un stat își poate îndeplini datoriile morale față de emigranți. Primul constă în asigurarea unor condiții suficient de bune la nivel național, astfel încât aceștia - dacă doresc - să se poată întoarce. Al doilea presupune ca un stat să se asigure că țările-gazdă asigură emigranților condiții suficient de bune (unde "suficient de bune" trebuie interpretat într-o cheie suficientaristă). Concluzia la care ajung e că a doua propunere este cea care ar trebui urmată în politicile publice. Astfel, întrebările de cercetare la care îmi propun să ofer un răspuns în primul articol este: care este natura obligațiilor pe care le avem față de emigranți și cum putem să ne îndeplinim aceste datorii morale?

În al doilea articol, încerc să răspund la următoarea întrebare de cercetare: în ce măsură a reușit statul român să își îndeplinească datoriile morale pe care le are față de emigranți?

Pentru a răspunde la această întrebare, mă voi folosi de cadrul analitic susținut în primul articol, și de studierea legislației în vigoare (precum și a unor propuneri legislative sau proiecte de lege care sunt încă în dezbatere publică). De asemenea, mă voi uita și la programele de guvernare ale partidelor care au fost la conducerea executivului în România în ultimii ani.

3. Considerente metodologice

Primul articol este redactat în stilul filosofiei politice analitice contemporane, caracterizată de ”rigoare logică, precizie terminologică și expunere clară” (List și Valentini: 2016, p.1) și de utilizarea exemplurilor contrafactice (Elster: 2011). Astfel, argumentele investigate vor fi analizate folosind cele 2 metode menționate de Sen pentru a susține sau critica principiile morale: verificarea implicațiilor unui principiu prin apelul la experimente ipotetice, respective compatibilitatea unui principiu cu alte principii considerate a fi mai fundamentale [precum libertatea sau egalitatea] (Sen: 1979, p. 197).

Dat fiind subiectul principal abordat – datoriile morale pe care le avem față de emigranți – propunerile realizate vor respecta constrângeri de fezabilitate. Astfel, proiectul de cercetare se încadrează în ceea ce poartă numele de teorie non-ideală. Distincția ideal / non-ideal a fost formulată prima dată în filosofia politică contemporană de către John Rawls (1971). Pentru Rawls, teoria ideală era cea în care asumam că toți indivizii vor respecta principiile dreptății, în timp ce teoria non-ideală era cea în care renunțam la această asumție (astfel încât Rawls menționa că subiecte precum nesupunerea civică sau războaiele drepte țin de teoria non-ideală). Ulterior, distincția a fost rafinată (Hamlin și Stemplowska: 2012, Valentini: 2012), dar ce este relevant pentru moment este că teoria non-ideală e cea care emite recomandări care sunt ”realizabile și dezirabile” (Stemplowska: 2008, p. 324). Teoria non-ideală este importantă pentru că ne ajută să ierarhizăm opțiunile în circumstanțe care sunt și ele departe de cele ideale (în care nu toți indivizii vor respecta regulile, în care avem resurse uneori foarte limitate, în care este dificil să spui cu exactitate dacă măsurile adoptate vor avea și succes) (Swift: 2008). Având în vedere distincțiile menționate, proiectul de cercetare se încadrează așadar în abordarea non-ideală.

În cazul proiectului de cercetare de față, este important să știm, de exemplu, cum să ierarhizăm cele 2 opțiuni de politici publice pe care statele le pot avea la dispoziție când vine vorba de îndeplinirea datoriilor morale față de emigranți: ar trebui resursele investite în motivarea acestora să se întoarcă acasă, sau ar trebui acestea să fie folosite pentru a crea condiții propice în țările-gazdă, cum ar fi prin stabilirea de programe de cooperare cu autoritățile statului respectiv? Analiza naturii respectivelor obligații ne poate furniza un răspuns la această întrebare, și poate, eventual, fi folosită ca fundament normativ al unor noi politici publice ce vizează diaspora.

Operând la nivelul teoriei non-ideale, iau ca dată ordinea politică globală existentă, care este una caracterizată în primul rând de existența statelor și a granițelor dintre acestea. Astfel, chiar dacă am considera că cea mai bună lume posibilă ar fi una în care nu ar exista frontiere între state, acest lucru nu ne-ar ajuta foarte mult pentru a ne ghida acum și aici comportamentul individual sau măsurile pe care ar trebui să le luăm la nivel instituțional. De altfel, și discuțiile recente ce înconjoară fenomenul brain drain iau ca dat sistemul de state. Brock (2015) afirmă chiar că ”statele reprezintă un mijloc prin care să realizăm și să protejăm numeroase aspecte ale dreptății la nivel global” (p. 28). Alți autori precum David Estlund exprimă concis această idee prin sloganul ”gândește global, acționează local” (i.e. la nivel statal) (2008, p. 148).

Un ultim considerent metodologic privește purtătorii datoriilor morale. Aceștia sunt întotdeauna indivizii, cu toate că avem numeroase motive de ordin empiric care ne îndreaptă spre instituții ca principalul mod în care ne putem îndeplini respectivele datorii (Nussbaum: 2005, p. 213; Dumitru: 2017, p. 142). Instituțiile, conform lui North (1991), au rolul important de a reduce incertitudinea și costurile tranzacționale, fiind „regulile jocului dintr-o

societate”. Astfel, vorbesc despre datorii pe care statele le au față de emigranți, cu toate că aceste datorii sunt, în ultimă instanță, indivizi pe care noi, ca cetățeni ai unui stat democratic, le avem față de aceștia.

În al doilea articol voi folosi cu precădere o abordare care este cunoscută în literatura de specialitate drept analiza normativă a politicilor publice. Aceasta își propune să verifice dezirabilitatea anumitor politici publice comparându-le cu ce ar cere o anumită abordare normativă (în cazul de față, respectiva abordare normativă este apărută în primul articol redactat). Pentru redactarea acestui al doilea articol, voi face referire la date empirice și voi analiza politici publice care au fost adoptate de statul român în ultimii ani, pentru a vedea în ce măsură acestea corespund cu conceptualizarea datoriilor morale față de emigranți. Nu în ultimul rând, cercetarea va propune și anumite politici ce ar trebui adoptate de statul român, pentru a-și îndeplini mai bine respectivele datorii morale. Analiza normativă a politicilor publice este pe deplin congruentă cu teoretizarea la nivel non-ideal.

4. Arii empirice

Programul de guvernare al PNL din 2020³ menționa ca unul din obiectivele în relația cu diaspora „facilitarea reinsertiei sociale, precum și pe piața muncii din România a cetățenilor cu domiciliul sau reședința în străinătate”, „intensificarea cooperării cu autoritățile centrale și locale din statele vecine și din Balcani pentru a promova drepturile etnicilor români”. Anterior, în programul de guvernare al PSD din 2018 era inclusă o prevedere referitoare la „adaptarea cadrului normativ existent la noile realități din comunitățile din diaspora și sprijinirea procesului de reîntoarcere a românilor din străinătate” și se menționa că Guvernul va acționa astfel încât drepturile și libertățile cetățenilor români din afara granițelor să fie protejate⁴. Care este fundamentul normativ al unor astfel de propuneri? De unde derivă și care sunt aceste datorii morale față de emigranți? Răspunsul e important pentru că ne poate indica ce politici publice ar trebui promovate. Dat fiind faptul că resursele sunt limitate, nu putem aloca resurse pentru toate inițiativele dezirabile. Specificarea datoriilor morale pe care statele le au față de diaspora oferă un fir roșu care ar trebui urmat în elaborarea politicilor publice. De asemenea, răspunsul la această întrebare ne poate ajuta în analiza normativă a politicilor publice deja existente.

Dacă în primul articol redactat în cadrul proiectului de cercetare încerc să răspund la întrebările privind fundamentul normativ al obligațiilor față de emigranți, în al doilea voi studia efectiv măsurile adoptate de guverne, legile votate de parlament, programele de guvernare și deciziile luate pe baza acestora. În acest sens, al doilea articol se va baza mult mai mult pe date empirice. Analiza legislației joacă astfel un rol important. În acest sens vor fi consultate paginile ministerelor relevante, pagina guvernului, decretele adoptate de președintele României, precum și inițiativele legislative ce au trecut pe la Camera Deputaților și pe la Senat. Într-o mai mică măsură, voi fi preocupat și de mesajele publice trimise de anumiți parlamentari sau de președintele României, cu toate că nu îmi voi propune să fac o analiză de discurs sau ca această componentă să vizeze toate mesajele publice care au fost susținute de politicienii români.

Nu în ultimul rând, o limită importantă a cercetării o va constitui faptul că mă voi uita doar la ultimii câțiva ani – perioada exactă va fi determinată într-o etapă ulterioară a cercetării. Astfel, nu îmi propun să am o abordare exhaustivă, ci una care să studieze mai degrabă măsurile recente anunțate. De asemenea, trebuie menționat faptul că lucrurile vor fi puțin complicate de faptul că în România au loc alegeri parlamentare la începutul lunii decembrie 2020. Astfel, noul guvern va veni și el cu un program de guvernare, și va fi important de văzut ce prevederi referitoare la diaspora și la emigranți vor exista în respectivul program de

³ https://cmedia.romaniatv.net/other/202002/program-guvernare-pnl-2020_76339500.pdf , accesat la 13.05.2020.

⁴ <https://lege5.ro/Gratuit/gi3donzxi2q/politici-pentru-diaspora-program?dp=gi2tcobuga2dcny> , accesat la 13.05.2020.

guvernare, precum și care vor fi prioritățile legislative anunțate de guvernul nou format la începutul anului 2021.

5. Cadrul analitic

Propunerea pe care o susțin în acest proiect de cercetare e că un stat nu are nici mai multe nici mai puține responsabilități morale pentru diaspora decât pentru ceilalți cetățeni. Cu toate acestea, modul în care își îndeplinește respectivele datorii trebuie să fie sensibil la situația particulară a fiecărui cetățean, astfel încât ar trebui să existe un set de politici publice care să vizeze diaspora. În ceea ce privește răspunsul la întrebarea ”Cum putem justifica existența acestor obligații?”, concepțiile despre dreptate distributivă ne pot furniza un răspuns. Conform suficientarismului, de exemplu, dreptatea socială se realizează în momentul în care fiecare individ va avea un nivel minim de resurse, capacități, sau drepturi garantate. Suficientariștii consideră că adevărata problemă nu sunt inegalitățile dintre indivizi, ci faptul că unii oameni nu au suficiente lucruri astfel încât să trăiască o viață decentă (Frankfurt: 1987, Crisp: 2003). Principala diferență față de alte abordări precum egalitarismul constă în aceea că, dincolo de un anumit prag, preocuparea noastră pentru ceilalți indivizi ar trebui fie să scadă (Shields: 2012, 2016), fie să dispară (Casal: 2007). Cu alte cuvinte, în momentul în care un individ are suficiente resurse/capacități/ drepturi garantate, modul în care acesta trăiește nu mai constituie o problemă de dreptate socială și astfel nu mai trebuie să fie vizat de măsuri redistributive. Suficientarismul reflectă ceea ce Benbaji (2005) numește ”intuiția de bază”, conform căreia ar trebui acordat sprijin cu prioritate persoanelor care sunt sărace în mod absolut.

În funcție de ce anume considerăm că s-ar încadra în acest ”minim” ce ar trebui asigurat fiecărui cetățean, putem avea o concepție mai extinsă sau mai restrânsă despre ce datorii morale avem față de emigranți. O variantă ar fi să apelăm la un drept precum cel de a rămâne în statul în care te-ai născut (Oberman: 2011), care să nască obligațiile corelative din partea guvernului de a se asigura că indivizii au suficiente resurse încât nu mai sunt nevoiți din cauza sărăciei să își caute un loc de muncă în alt stat. O altă variantă – în favoarea căreia voi argumenta pe parcursul acestei cercetări - ar fi să considerăm că statele au obligația de a se asigura că cetățenii care au emigrat au drepturile protejate, acest lucru putând fi realizat prin colaborare cu țările în care au imigrat respectivii cetățeni (Delano: 2010).

Un avantaj al celei de-a doua variante este că încorporează intuiția că e ceva problematic în a muta responsabilitatea în mod disproporționat pe cei indivizi care au făcut eforturi pentru a dobândi anumite abilități și cunoștințe (Blake: 2015, p.129). Problema brain drain-ului are ca punct de plecare exodul persoanelor calificate din statele în curs de dezvoltare sau subdezvoltate către statele dezvoltate. Acest lucru duce la perpetuarea condițiilor care le-au determinat în primă instanță să emigreze, în principal prin pierderea de capital uman, prin costurile presupuse de pregătirea unor cetățeni care apoi nu vor munci în statul respectiv și prin pierderea taxelor ce ar putea fi aduse de persoanele respective (Brock: 2015, 2016). Pentru a limita incidența efectelor adverse ale emigrării, se propun măsuri precum programe de taxare care să se aplice emigranților (taxe de plecare de pe teritoriul unui stat, taxe pe venitul obținut în alt stat) sau programe prin care persoanele ce au beneficiat de educație într-un anumit stat să fie obligate să muncească un anumit număr de ani în statul respectiv (Brock: 2015, pp. 49-51).

Dincolo de problema legată de posibilitatea încălcării libertății individuale (Oberman: 2013, Kapur și McHale: 2006), se pune întrebarea dacă astfel de măsuri pot rezolva nevoile vizate de politicile anti-brain drain. Pe lângă faptul că s-ar putea să ducă la absența stimulentei de a investi în propria pregătire, din peisaj lipsesc datorii pe care statele le au față de proprii cetățeni care pleacă, precum și datorii existente la nivel global pentru cele mai dezavantajate persoane. În condițiile în care inegalitățile dintre state sunt deseori consecința nedreptăților istorice, povara îndeplinirii datorii morale pentru cei mai dezavantajați locuitori ai planetei nu ar trebui să cadă pe cei ce vor să aibă o viață mai bună în afara țării.

Unele soluții propuse (Ferracioli și DeLora 2015), prin care statele dezvoltate ar trebui să blocheze accesul celor care vor să emigreze tocmai pentru a rezolva problema brain drain-ului, au dezavantajul vădit că pot da naștere la abuzuri. Dacă vrem ca emigranții să se întoarcă acasă, sau să nu plece în primă instanță, s-ar putea să fie nevoie de politici publice mult mai coerente, care să vizeze tocmai întoarcerea lor. Aceasta nu va fi însă abordarea pe care o voi susține, deoarece s-ar putea să nu fie fezabilă (Brock: 2015, p.277) și ar putea avea – în condiții politice non-ideale – valențe naționaliste și populiste (Tsuda: 2010).

Pe de altă parte, întărirea relațiilor cu diaspora și promovarea politicilor de colaborare cu statele în care cetățenii unui anumit stat au emigrat pot reprezenta metode prin care ne putem îndeplini mult mai eficient datoriile morale față de emigranți. Mai mult, această variantă are beneficiul suplimentar că presupune îndeplinirea datoriilor morale pe care și celelalte state, în special cele dezvoltate, le au față de cetățenii statelor mai puțin dezvoltate (vezi și Blake: 2015, p. 223). Acesta va fi argumentul principal pe care îl voi dezvolta pe parcursul primului articol, despre care detaliez mai multe și în secțiunea următoare (referințele pentru această secțiune se vor regăsi la secțiunea 7. Referințe).

6. Rezultatele cercetării (estimate sau îndeplinite)

Primul rezultat al cercetării îl constituie articolul "A sufficientarian proposal for discharging our moral duties towards emigrants", care a fost trimis la *Journal of Applied Philosophy* la finalul lunii octombrie 2020. Al doilea rezultat al cercetării îl va constitui un alt articol, dedicat, după cum am menționat în secțiunile anterioare, analizei normative a politicilor publice din România privind diaspora.

În primul articol, apăr o interpretare suficientaristă a obligațiilor pe care le avem față de emigranți. Articolul este structurat după cum urmează: Introduction, The asymmetry between emigrants' moral duties and entitlements, Making sense of the asymmetry, Emigrants, duties of justice, and the sufficiency view, How should we discharge our duties to emigrants?, Conclusions. Articolul are 8307 de cuvinte (cu tot cu abstract, cuvinte cheie și referințe).

Pe scurt, în articol procedez după cum urmează:

- i. În introducerea prezint punctul de plecare – absența teoretizării privind datoriile pe care le avem față de emigranți. Prezint de asemenea importanța considerentelor legate de fezabilitate, și clarific faptul că am o abordare individualist-metodologică.
- ii. În secțiunea intitulată The asymmetry between emigrants' moral duties and entitlements vorbesc la început despre fenomenul *brain drain*, și remarc existența unei asimetrii între datoriile și drepturile emigranților. În timp ce în literatura de specialitate se acordă prea multă atenție obligațiilor pe care cei ce pleacă dintr-un anumit stat le au față de statul respectiv (și acest lucru este cu atât mai valabil cu cât emigranții au mai multe studii sau alte competențe), prea puțină atenție este acordată lucrurilor la care aceștia sunt îndreptățiți.
- iii. În secțiunea intitulată Making sense of the asymmetry, încerc să ofer câteva posibile surse ale acestei asimetrii. Una dintre ele – și cea pe care o consider neconvingătoare – este că drepturile emigranților cad sub incidența jurisdicției țării de destinație. Cu toate acestea, chiar și în țările extrem de dezvoltate și în general considerate piloni ai democrației se remarcă încălcarea drepturilor imigranților. Fac apel la niște informații empirice privind faptul că în Marea Britanie, sistemul public de sănătate nu este accesat echitabil de către imigranți, aceștia fiind puși să aștepte mult mai mult timp decât naționali britanici, cu toate că în anumite cazuri suferă de boli cronice care necesită tratament la timp. Având în vedere acest lucru, pare a fi greu de crezut că doar țara de destinație ar trebui să se asigure de respectarea drepturilor emigranților. O a doua explicație se leagă de asumția că ar exista un așa-zis drept necalificat de a emigra. Ofer mai multe

- justificări pro și contra acestui drept, fără a lua însă o poziție definitivă privind existența unui astfel de drept.
- iv. În secțiunea intitulată *Emigrants, duties of justice, and the sufficiency view*, explorez motivele pentru care am avea datorii față de emigranți. Înaintez ipoteza că, deși avem obligații față de toți rezidenții acestei planete, în practică este mult mai eficient ca fiecare stat să se preocupe cu precădere de cetățenii săi, chiar dacă aceștia aleg să trăiască în afara granițelor. Apăr de asemenea o concepție centrată pe subiect a dreptății, conform căreia avem obligații ale dreptății fundamentate pur și simplu pe faptul că indivizii sunt persoane umane (și contrastez această concepție cu una a dreptății ca reciprocitate, care necesită existența unor legături între membrii unei comunități pentru a discuta despre obligații de dreptate). Prezint de asemenea ce presupune abordarea suficientaristă, ca fiind parte din familia concepțiilor dreptății centrate pe subiect.
- v. În secțiunea *How should we discharge our duties to emigrants?* prezint 2 potențiale moduri în care ne putem îndeplini obligațiile morale față de emigranți. Primul model – pe care îl resping – consistă în crearea unor condiții suficient de bune la nivel național astfel încât emigranții să găsească dezirabilă întoarcerea acasă. Un al doilea model – pe care îl susțin – este cel al unei cooperări dintre societatea-gazdă și societatea de origine, cooperare care să se concretizeze în anumite programe care să se asigure că drepturile emigranților sunt respectate în țara în care au decis să emigreze. Modelul este numit unul al responsabilității duale și prezint mai multe argumente pentru acesta, inclusiv unul care face referire la faptul că poate să distingă între mai multe tipuri de emigranți. De exemplu, de cele mai multe ori, emigranții cu un nivel ridicat de competențe nu vor avea neapărat nevoie de sprijin financiar. De aceea, măsurile luate pentru a le proteja interesele acestora trebuie să fie de altă natură decât cele adoptate pentru a proteja drepturile emigranților cu puține competențe sau chiar deloc.
- vi. Secțiunea a 6-a este dedicată concluziilor, reiterând faptul că susțin această concepție a responsabilității duale (atât a țării de origine cât și a țării-gazdă) pentru respectarea drepturilor emigranților.

7. Referințe (selecție)

- Beine, Michel, Docquier, Frederic and Oden-Defoort, Cecily. 2011. "A panel data analysis of the brain gain", *World Development* 39, no.4, pp. 523-532
- Beitz, Charles. 1999. *Political theory and international relations*, 2nd edition, New Jersey: Princeton University Press
- Beitz, Charles. 2005. "Cosmopolitanism and global justice", *The Journal of Ethics* 9, no.1/2, pp. 11-27
- Benbaji, Yitzhak. 2005. "The doctrine of sufficiency: a defence", *Utilitas* 17, no.3, pp. 310-332
- Benbaji, Yitzhak. 2006. "Sufficiency or priority?" *European Journal of Philosophy* 14, no.3, pp. 327-348
- Blake, Michael and Brock, Gillian. 2015. *Debating brain drain: may governments restrict emigration?* New York: Oxford University Press
- Brassington, Iain. 2012. "What's wrong with the brain drain?" *Developing World Bioethics* 12, no.3, pp. 113-120
- Brock, Gillian și Blake, Michael. 2015. *Debating brain drain: may governments restrict emigration?* New York: Oxford University Press
- Brubaker, Rogers. 1992. *Citizenship and nationhood in France and Germany*, Cambridge: Harvard University Press
- Buchanan, Allen. 1990. „Justice as reciprocity versus subject-centered justice”, *Philosophy & Public Affairs* 19, no.3, pp. 227-252

- Buchanan, Allen. 2002. „Political legitimacy and democracy”, *Ethics* 112, no.4, pp. 689-719
- Carens, Joseph. 1992. „Migration and morality: a liberal egalitarian perspective”, in *Free Movement: Ethical Issues in the Transnational Migration of People and Money*, editors Brian Barry and Robert Goodin, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, pp. 25 – 47
- Carens, Joseph. 1996. „Realistic and idealistic approaches to the ethics of migration”, *International Migration Review* 30, no.1, pp. 156 – 170
- Casal, Paula. 2007. ”Why sufficiency is not enough”, *Ethics* 117, no.2, pp. 296-326
- Castles, Stephen and Miller, Mark. 2003. *The age of migration: international population movements in the modern world*, London: Macmillan Press
- Crisp, Roger. 2003. ”Equality, priority and compassion”, *Ethics* 113, no.4, pp. 745-763
- Dagger, Richard. 1985. „Rights, boundaries and the bond of community: a qualified defense of moral parochialism”, *American Political Science Review* 79, pp. 436-447
- Delano, Alexandra. 2010. “Immigrant integration versus transnational ties? The role of the sending ties”, *Social Research* 77, no.1, pp. 237 – 268
- Dumitru, Adelin. 2017. ”On the moral irrelevance of a global basic structure: prospects for a satisficing sufficientarian theory of global justice”, *Croatian Journal of Philosophy* XVII, no. 50, pp. 127 – 158
- Elster, Jakob. 2011. ”How outlandish can imaginary cases be?” *Journal of Applied Philosophy* 8, no.3, pp. 241-258
- Espindola, Juan and Jacobo-Suarez, Monica. 2018. “The ethics of return migration and education: transnational duties in migratory processes”, *Journal of Global Ethics* 14, no.1, pp. 54-70
- Estlund, David. 2008. *Democratic authority: a philosophical framework*, Oxford: Princeton University Press
- Ferracioli, Luara and De Lora, Pablo. 2015. ”*Primum nocere*: medical brain drain and the duty to stay”, *Journal of Medicine and Philosophy* 40, no.5, pp. 601-619
- Fourie, Carina. 2017. “The sufficiency view: a primer” In *What is enough? Sufficiency, justice and health*, edited by Carina Fourie and Annette Rid, 11-29. Oxford: Oxford University Press
- Frankfurt, Harry. 1987. ”Equality as a moral ideal”, *Ethics* 98, no.1, pp.21-43
- Gerver, Mollie. 2020. ”Sufficiency, priority, and selecting refugees”, *Journal of Applied Philosophy*, online first, doi: 10.1111/japp.12445
- Glytsos, Nicholas. 2010. ”Theoretical considerations and empirical evidence on brain drain grounding the review of Albania’s and Bulgaria’s experience”, *International Migration* 48, no.3, pp. 107-130
- Goodin, Robert. 1988. “What is so special about our fellow countrymen?” *Ethics* 98, no.4, pp. 663-686
- Hamlin, Alan și Stemplowska, Zofia. 2012. ”Theory, ideal theory and the theory of ideals”, *Political Studies Review* 10, pp. 48-62
- Hobden, Christine. 2017. “Taking up the slack: the duties of source state citizens in the brain drain crisis”, *South African Journal of Philosophy* 36, no.1, pp. 33-34
- Huseby, Robert. 2010. “Sufficiency restated and defended”, *The Journal of Political Philosophy* 18, no.2, pp. 178-197
- Joppke, Christian. 2005. *Selecting by origin: ethnic migration in the liberal state*, Cambridge: Harvard University Press
- Kaplan, David and Hoppli, Thomas. 2017. ”The South African brain drain: an empirical assessment”, *Development Southern Africa* 34, no.5, pp. 497-514
- Kapur, Devesh și McHale, John. 2006. “Should a cosmopolitan worry about the brain drain?” *Ethics & International Affairs* 20, no.3, pp. 305-320
- Kukathas, Chandran. 2005. “The case for open immigration”, in *Contemporary Debates in Applied Ethics*, editors Andrew Cohen and Christopher Heath Wellman, Oxford: Blackwell University Press, pp. 208-220

- Kuo, Yu-Chun. 2014. "Global sufficientarianism reconsidered", *The Taiwanese Political Science Review* 18, no.1
- Kymlicka, W. 2001. "Territorial boundaries: a liberal egalitarian perspective", in *Boundaries and Justice: Diverse Ethical Perspectives*, editors David Miller and Sohail Hashmi, New Jersey: Princeton University Press, pp. 249- 276
- Laborde, Cecile. 2010. "Republicanism and global justice", *European Journal of Political Theory* 9, no.1, pp. 48-69
- Leblang, David. 2016. "Harnessing the diaspora: dual citizenship, migrant return remittances", *Comparative Political Studies* 50, no.1, pp. 75-101
- List, Christian și Valentini, Laura. 2016. "The methodology of political theory", în *Oxford Handbook of Philosophical Methodology*, editori Herman Cappelen, Tamar Gendler și John Hawthorne, New York: Oxford University Press, pp. 1-22
- Mason, Andrew. 1997. "Special obligations to compatriots", *Ethics* 107, pp. 427-447
- Miller, David. 2005. "Immigration: the case for limits", in *Contemporary Debates in Applied Ethics*, editors Andrew Cohen and Christopher Heath Wellman, Oxford: Blackwell University Press, pp. 193-220
- Miller, David. 2007. *National responsibility and global justice*, Oxford: Oxford University Press
- Niimi, Yoko, Ozden, Caglar and Schiff, Maurice. 2010. "Remittances and the brain drain: skilled migrants do remit less", *Annals of Economics and Statistics* nos.97-8, pp. 123-141
- North, Douglass. 1991. "Institutions", *Journal of Economic Perspectives* 5, no.1, pp. 97-112
- Nussbaum, Martha. 2005. "Beyond the social contract: capabilities and global justice", in *Political Philosophy of Cosmopolitanism*, editors Gillian Broke and Harry Brighouse, New York: Cambridge University Press, pp. 196-218
- Oberman, Kieran. 2011. "Immigration, global poverty and the right to stay", *Political Studies* 59, no.2, pp. 253 – 268
- Oberman, Kieran. 2013. "Can brain drain justify immigration restrictions?" *Ethics* 123, no. 3, pp. 427-455
- Okeja, Uchenna. 2017. "Reverse migration, brain drain and global justice", *South African Journal of Philosophy* 36, no.1, pp. 133 – 143
- Owen, David. 2016. "Compulsory public service and the right to exit", *Moral Philosophy and Politics* 3, no.1, pp. 55-65
- Pevnick, Ryan. 2009. "Social trust and the ethics of immigration policy", *Journal of Political Philosophy* 17, no.2, pp. 146-167
- Pevnick, Ryan. 2011. *Immigration and the constraints of justice. Between open borders and absolute sovereignty*, New York: Cambridge University Press
- Pevnick, Ryan. 2016. "Brain drain and compulsory service programs", *Ethics & Global Politics* 9, no.1, pp. 1 – 7
- Rawls, John. 1971. *A theory of justice*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press
- Safran, William. 1991. "Diasporas in modern societies: myths of homeland and return", *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 1, no.1, pp. 83-99
- Sen, Amartya. 1979. "Equality of what?" The Tanner Lecture on Human Values, paper presented at Stanford University
- Shields, Liam. 2012. "The prospects for sufficientarianism", *Utilitas* 24, no.1, pp. 101-117
- Shields, Liam. 2016. *Just enough: sufficiency as a demand of justice*, Edinburgh: Edinburgh University Press
- Stemplowska, Zofia. 2008. "What's ideal about ideal theory?" *Social Theory and Practice* 34, no.3, pp. 319 – 340
- Stilz, Anna. 2011. "Is there an unqualified right to leave?" in *Migration in political theory: the ethics of movement and membership*, edited by Sarah Fine and Lea Ypi, Oxford: Oxford University Press, pp. 57 – 79

- Swift, Adam. 2008. "The value of philosophy in non-ideal circumstances", *Social Theory and Practice* 34, no.3, pp. 363-387
- Tsuda, Takeyuki Gaku. 2010. "Ethnic return migration and the nation-state: encouraging the diaspora to return *home*", *Nations and Nationalism* 16, no.4, pp. 616 – 636
- Valentini, Laura. 2012. "Ideal vs non-ideal theory: a conceptual map", *Philosophy Compass* 7, no.9, pp. 654-664
- Wellman, Cristopher Heath. 2008. "Immigration and freedom of association", *Ethics* 119, no.1, pp. 109-141
- Wellman, Cristopher Heath and Cole, Phillip. 2011. *Debating the ethics of immigration: is there a right to exclude?* New York: Oxford University Press
- Ypi, Lea. 2016. "Sharing the burdens of the brain drain", *Moral Philosophy and Politics* 3, no.1, pp. 37-43
- Yuksekdag, Yusuf. 2018. "Health without care? Vulnerability, medical brain drain, and health worker responsibilities in underserved contexts", *Health Care Analysis* 26, pp. 17-32
- Yuksekdag, Yusuf. 2019. "The right to exit and skilled labour emigration: ethical considerations for compulsory health service programs", *Developing World Bioethics* 19, no.3, pp. 169-179

Proiectul **Negocierea identității diaspora în discursul politic online din România și construirea responsabilității politice față de românii din străinătate** este desfășurat de dr. Florența Toader.

Proiectul propune investigarea discursurilor de pe Facebook ale actorilor politici cheie în diferite contexte de comunicare politică precum: alegerile prezidențiale din 2014 și 2019, alegerile europarlamentare din 2019 și criza generată de reîntoarcerea în țară a românilor din diaspora ca urmare a declanșării pandemiei de coronavirus în 2020. Metodologic, cercetarea se axează pe analiza discursivă, pentru a investiga cum actorii politici construiesc la nivel de discurs identitatea diaspora și cum contexte politice și sociale diferite sunt definite diferit la nivel discursiv pentru a justifica politici viitoare sau pentru a genera obiective pe termen lung.

1. Obiectivele și activitățile de cercetare

Pentru atingerea scopului cercetării de față, aceasta pleacă de la două premise teoretice. O primă premisă este aceea că identitatea diasporică este un construct dinamic și fluid, negociat la nivel discursiv. Astfel, atributele imagologice ale diasporei nu sunt coerente și neschimbate, ci pot fi influențate de contexte politice și sociale specifice. Am formulat această premisă plecând de la lucrări de cercetare în domeniul identităților colective (Triandafyllidou & Wodak, 2003) și al identității naționale (Costelloe, 2014). Ulterior, am problematizat discuția cu ajutorul literaturii despre transnaționalism și migrație (de ex. Brubaker, 2005; Ragazzi, 2009; Boccagni, 2012; Beciu et al., 2018).

O ilustrare a acestei premise este întâlnită la nivelul discursului mediatic din România, care portretizează migranții ca eroi sau infractori (Beciu, 2012a) sau ca victime constrânse să își părăsească țara ca urmare a politicilor nefavorabile ale guvernărilor (Ciocea & Cârlan, 2012). În contexte sociale sau politice diferite, românii plecați în străinătate sunt identificați în discursul politic sau mediatic fie ca ambasadori ai României peste granițe, care prin realizările lor pot contribui la îmbunătățirea imaginii țării, ori, dimpotrivă, pot înrăutăți această imagine prin comportamente indezirabile. În contexte electorale cheie diaspora este definită discursiv fie ca vector al schimbării, care poate contribui decisiv la rezultatele alegerilor, sau este criticată pentru îndepărtarea de nevoile imediate ale românilor rămași în țară. Fluiditatea identității diferitelor grupuri sociale este teoretizată în literatura de specialitate, aceasta fiind definită ca produs al unor practici discursive precum incluziunea, exclusiunea, trecerea sub tăcere sau evaluarea (Achugar, 2007).

O a doua premisă a prezentei lucrări este aceea că discursul politic este orientat spre acțiuni sociale (Augoustinos, Hastie, & Wright, 2011) precum acceptarea sau respingerea responsabilității, exprimarea sau atribuirea emoțiilor, apărarea sau justificarea unor poziții și decizii. În acest sens, politicienii apelează la strategii discursive specifice pentru a construi o poziție de putere în raport cu interlocutorii și pentru a influența felul în care cetățenii înțeleg procesul politic. Această tendință își găsește relevanța în special în contextul profesionalizării comunicării politice (e.g. Mancini, 1999; Negrine & Lilleker, 2002; Negrine et al., 2007), în care discursul politic este un produs atent construit pornind de la regulile marketingului politic și de la proiectul de comunicare al politicianului și al formațiunii politice din care face parte. În consecință, discursul politic este rezultatul unor practici atent gândite, concentrate pe consolidarea imaginii politicianului, pe crearea unor personaje (eroi, victime, personaje rău-intenționate), și pe definirea unui context.

a. Obiective generale, obiective specifice

Plecând de la cele două premise de cercetare enunțate mai sus, demersul empiric al lucrării de față este structurat de două obiective de cercetare.

1. Investigarea strategiilor discursive folosite de politicienii români pentru construirea unei identități pentru diaspora românească în contexte politice și sociale diferite.

Specific, pentru atingerea primului obiectiv de cercetare, voi investiga cu ajutorul analizei critice a discursului și al pragmaticei discursului, strategiile prin care sunt negociate identitățile discursive ale diaspora, ale politicienilor români în raport cu membrii diaspora, ale politicienilor români în raport cu cetățenii români rămași în țară, și, nu în ultimul rând, al politicienilor români în raport cu oponenții lor politici. Voi urmări aceste aspecte în contexte politice și sociale diferite: alegerile prezidențiale din 2014 și 2019, alegerile europarlamentare din 2019, și criza generată de reîntoarcerea în țară a românilor din diaspora ca urmare a declanșării pandemiei de coronavirus în 2020. Identificarea identităților trasate la nivel discursiv pe aceste paliere va servi mai apoi atingerii celui de-al doilea obiectiv de cercetare.

2. Investigarea strategiilor discursive folosite de politicienii români pentru a justifica sau structura acțiuni politice sau sociale, plecând de la definirea specifică a situațiilor de comunicare selectate și a identității atribuite diasporei la nivel discursiv.

Specific, prin intermediul celui de-al doilea obiectiv de cercetare, voi urmări în ce măsură discursul politic din România, în contexte specifice este orientat spre acțiuni sociale (Augoustinos, Hastie, & Wright, 2011) precum acceptarea sau respingerea responsabilității, exprimarea sau atribuirea emoțiilor, inițierea, apărarea sau justificarea unor poziții și decizii. De asemenea, voi urmări modul în care aceste acțiuni sociale și felul în care politicienii se raportează la diaspora se schimbă în funcție de specificul situației politice și a greutății mizelor politice.

b. Activități de cercetare

În vederea dezvoltării prezentului proiect de cercetare am dedicat lunile iunie – noiembrie ale anului 2020 în principal documentării și trecerii în revistă a literaturii de specialitate pe subiectul cercetat. În acest sens, am petrecut prima parte a lunii iunie construind o bază de date cu resurse bibliografice necesare în vederea analizei unor concepte teoretice precum: diaspora, migrație, identitate, identitate diasporică, construcție discursivă a identității, analiză discursivă, comunicare politică online, responsabilitate politică.

În lunile iunie și iulie am început realizarea unei baze de date cu mesaje publicate de politicieni pe rețeaua socială Facebook, reprezentând corpusul cercetării. În paralel cu activitatea de documentare, am pregătit și susținut o prezentare în cadrul workshop-ului metodologic din data de 16 iunie 2020, în cadrul căruia am primit feedback referitor la construcția teoretică a conceptului de diaspora și la designul metodologic al cercetării. În urma participării la acest workshop, am completat baza de date cu lucrări bibliografice utile în vederea dezvoltării subiectului cercetat și am revenit asupra obiectivelor de cercetare, pornind de la feedback-ul primit.

În luna august am încheiat activitatea de construire a corpusului cercetării și am început trecerea în revistă a literaturii de specialitate și realizarea fișelor de lectură. Am continuat cu activitatea de documentare și realizare a fișelor de lectură pe parcursul lunilor septembrie și octombrie. În paralel, am actualizat lista bibliografică, adăugând resurse noi. Ca urmare a efortului de documentare depus, în luna septembrie am realizat și trimis spre evaluare o propunere de lucrare intitulată: *The negotiation of diasporic identities in the Romanian political discourse and the construction of political responsibility towards Romanians abroad*, pentru conferința internațională ECREA Political Communication Section: *Communicating crisis: Political communication in the age of uncertainty*, ce va avea loc la București în intervalul 26-27 martie 2021. Conferința îl va avea drept *keynote speaker* pe Darren G. Lilleker, profesor de Comunicare politică la Facultatea de Media & Communication, din cadrul Bournemouth University. În luna noiembrie lucrarea a fost acceptată pentru prezentare în cadrul conferinței.

Tot în luna noiembrie am început redactarea unei prime versiuni a cadrului analitic al lucrării. În vederea dezvoltării teoretice și empirice a subiectului analizat, am participat, de asemenea, la evenimentul intitulat *Romanian Diaspora in the UK and Romania's image. Being 'HERE' and 'THERE'*, organizată de Alina Dolea, cercetător și Senior Lecturer în

cadrul Bournemouth University, pe 27 noiembrie 2020. În cadrul evenimentului, de tip masă rotundă, am putut audia intervenții ale unor reprezentanți ai instituțiilor statului român precum Sandra Pralong, Consilier de Stat în Departamentul pentru Relația cu Românii din afara Granițelor, din cadrul Administrației Prezidențiale; sau Cristina Robu, reprezentant al Departamentului pentru Românii de Pretutindenii din cadrul Guvernului României. În cadrul evenimentului au mai luat cuvântul reprezentanți ai societății civile (de exemplu: Alina Balațchi-Lupașcu, cofondator al Romanian Women in UK; sau Andra-Lucia Martinescu, cofondator al The Diaspora Initiative), jurnaliști (de exemplu: Elena Stancu, jurnalist la Teleleu; sau Cătălina Albeanu, jurnalist la Decât o Revistă) și cercetători (precum Camelia Beciu, profesor universitar în cadrul Facultății de Jurnalism și Științele Comunicării, Universitatea București și cercetător în cadrul Institutului Academiei Române; sau Diana Ingenhoff, profesor în cadrul University of Fribourg din Elveția). Evenimentul mi-a oferit o viziune mai amplă asupra modului în care fenomenul migrației este discutat din perspective diverse, dar și o idee a felului în care conceptul de diaspora este definit și discutat în activitatea de cercetare.

2. Întrebări de cercetare

Bazându-se pe o abordare interdisciplinară ancorată în analiza critică de discurs (CDA) (Van Dijk, 1993, 1997), pragmatica discursului și analiza de dispozitiv (Charaudeau, 2005), proiectul de față răspunde următoarelor întrebări de cercetare:

1. Ce tip de strategii discursive folosesc politicienii români pentru construirea unei identități pentru diaspora românească în contexte politice și sociale diferite?
2. În funcție de identitatea atribuită diasporei în contexte specifice, ce strategii discursive folosesc politicienii români pentru a-și orienta discursul spre acțiuni politice sau sociale (de tipul acceptării sau respingerii responsabilității, exprimării sau atribuirii emoțiilor, sau apărării/justificării unor poziții și decizii) orientate spre românii plecați în străinătate?

3. Considerente metodologice

Cercetarea de față propune o investigație empirică a modului în care identitatea diaspora este construită și negociată în discursul politic online din România. În același timp, studiul evidențiază cum semnificația unor contexte politice și sociale diferite este construită la nivel discursiv pentru a justifica politici viitoare sau pentru a genera formularea de obiective pe termen lung. Studiile derulate anterior de cercetători români pe tema identității diasporice și a migrației se orientează în principal asupra discursului media și asupra identității distincte atribuite de jurnaliști cetățenilor români plecați în străinătate în contexte sociale și politice distincte (ex. Ciocea & Cărlan, 2012; Beciu, 2012a; Cheregi, 2015; Cheregi & Adi, 2015). Studiul de față continuă eforturile empirice derulate anterior, având contribuția de a releva modul în care oamenii politici români definesc diaspora și invocă elemente contextuale pentru a structura acțiuni politice prezente sau viitoare.

Din punct de vedere metodologic, studiul de față este unul calitativ, și propune o abordare interdisciplinară care se întemeiază pe analiza critică de discurs (CDA) (Van Dijk, 1993, 1997), pragmatica discursului și analiza de dispozitiv (Charaudeau, 2005). Lucrarea pornește de la explorarea unui corpus eterogen ce reunește mesajele publicate pe Facebook de către politicieni români în contexte politice și sociale specifice: alegerile prezidențiale din 2014 și 2019, alegerile europarlamentare din 2019, și criza generată de reîntoarcerea în țară a românilor din diaspora ca urmare a declanșării pandemiei de coronavirus în 2020. Contextele selectate au generat dezbateri intense atât în mass media, cât și în sfera politică, referitoare la diaspora.

Scrutinul prezidențial din 2014 a fost marcat de una dintre cele mai intense discuții referitoare la capacitatea statului român de a respecta dreptul la vot al cetățenilor săi, în special al celor plecați peste granițe. Numărul mic de secții de votare din străinătate a dus la

aglomerări mari și la imposibilitatea ca toți alegătorii să își exprime opțiunea prin vot. Imagini ale românilor care așteptau în afara secțiilor de votare au circulat în turul al doilea atât în mass-media tradiționale, dar mai ales pe Facebook și au contribuit la mobilizarea alegătorilor din țară și din străinătate, fapt ce i-a adus victoria candidatului Alianței Creștin Liberale (PNL-PDL), Klaus Iohannis. Tema diasporei a contribuit astfel la răsturnarea scorului din primul tur al alegerilor și la inversarea câștigătorilor după primul tur de scrutin, când învingător ieșise candidatul alianței electorale PSD-UNPR-PC, Victor Ponta. Plecând de la evenimentele din 2014, pentru alegerile europarlamentare din 2019 secțiile de vot din străinătate au fost suplimentate, însă în ciuda acestei măsuri aglomerările nu au putut fi evitate, și încă o dată români plecați peste granițe nu au putut vota. În ambele cazuri, discursul media și cel politic a mizat pe o strategie de victimizare a cetățenilor plecați, ale căror drepturi constituționale nu au putut fi respectate, și pe o strategie de interpelare a politicianilor care au organizat scrutinul. Alegerile prezidențiale din toamna lui 2019 au adus o noutate în ceea ce privește organizarea scrutinului în diaspora, alegătorii plecați peste granițe au avut la dispoziție trei zile pentru a vota. Ca urmare, mobilizarea la vot a fost mare. Față de 378.811 de participanți la vot în turul al doilea al alegerilor prezidențiale din 2014 (Rezultate finale alegeri prezidențiale 2014 diaspora, 17 noiembrie 2011), în turul al doilea al scrutinului din 2019 s-au prezentat la vot 944.077 de cetățeni români plecați peste granițe (Alegeri prezidențiale 2019, vot diaspora, turul 2, 25 noiembrie 2019). În acest caz, discursul media a punctat importanța voturilor din diaspora pentru victoria candidatului PNL, Klaus Iohannis.

Cele trei contexte electorale prezentate pot ilustra modul în care definirea identității diaspora se schimbă de la un scrutin la altul și în funcție de miza politică a actorilor implicați. Spre exemplu, atât în 2014, cât și în 2019, Klaus Iohannis s-a referit la contribuția românilor din diaspora la susținerea proiectului politic al partidului pe care îl reprezintă (PNL), dar și la necesitatea de a respecta dreptul fiecărui român de a vota. De asemenea, votul din diaspora a avut efecte asupra tipului de acțiuni politice adoptate de la un scrutin la altul – de la suplimentarea secțiilor de votare pentru alegerile europarlamentare 2019, la suplimentarea zilelor de vot în cadrul alegerilor prezidențiale din același an. Debutul pandemiei de coronavirus în primăvara anului 2020 a condus la o redefinire în spațiul public a imaginii atribuite diasporei la nivel discursiv. De data aceasta, românii plecați peste granițe au fost sfătuiți de președintele ales, Klaus Iohannis, să nu se întorcă în România de sărbătorile Pascale, invocând nevoia de a-și proteja rudele rămase acasă, ori nevoia de a respecta măsurile de carantină. Se poate observa astfel, la nivel de ipoteză, o redefinire la nivel discursiv a imaginii românilor plecați în străinătate, care din cetățeni responsabili și principali susținători ai proiectelor partidelor de dreapta din România, au devenit o sursă de îngrijorare și o posibilă sursă de îmbolnăvire.

Rolul cercetării de față este de a aprofunda modul în care caracterul fluid al identității diasporice se manifestă la nivelul discursului politic online din România. În acest scop, voi analiza mesajele publicate pe Facebook de politicieni români în diferitele contexte electorale și sociale mai sus prezentate pentru a surprinde fațete ale imaginii diasporei în discursul politicianilor români dar și felul în care imaginea atribuită favorizează sau nu o îndreptare spre acțiuni politice și sociale concrete. În plus, cercetarea analizează conținutul (imagini, text, videoclipuri) publicat de politicienii români pe Facebook pentru a facilita investigarea identității diasporei plecând de la un dispozitiv de comunicare emergent – o pagină de social media. Din acest punct de vedere, cercetarea poate pune în evidență mai multe paliere ale discursului politic online. Paginile de promovare pe Facebook intră în categoria mijloacelor media deținute de politician (*owned media*) și trasează condiții specifice de producere a discursului politic care combină contractul de comunicare al mediului folosit, proiectul de comunicare al actorului politic și regulile de comunicare ale situației în care discursul politic este conceput. În această situație, identitatea diasporei este rezultatul practicilor emergente de comunicare online, dar și ale celor generate de context.

4. Arii empirice

Aria de cercetare cuprinde mesaje publicate de politicieni din România pe paginile de promovare de pe Facebook în următoarele contexte politice și sociale: alegerile prezidențiale din 2014 și 2019, alegerile europarlamentare din 2019 și criza generată de reîntoarcerea în țară a românilor din diaspora ca urmare a declanșării pandemiei de coronavirus în 2020. Datele analizate au fost sintetizate în Tabelul 1.

Tabelul 1. Structura ariei empirice

Context	Politician / Formațiunea politică	Perioada analizată
Alegeri prezidențiale 2014	Victor Ponta, candidat al alianței electorale PSD-UNPR-PC	3 – 16 noiembrie 2014
	Klaus Iohannis, candidat al Alianței Creștin Liberale (PNL-PDL)	
	Călin Popescu Tăriceanu, candidat independent	
	Elena Udrea, candidat la Partidului Mișcarea Populară	
Alegeri europarlamentare 2019	Rareș Bogdan, candidat al Partidului Național Liberal	13 – 26 mai 2019
	Rovana Plumb, candidată a Partidului Social Democrat	
	Dacian Cioloș, candidat al Alianței USR-PLUS	
	Victor Ponta, candidat al Partidului PRO România	
Alegeri prezidențiale 2019	Klaus Iohannis, candidat al partidului Național Liberal	11 – 24 noiembrie 2019
	Viorica Dăncilă, candidat al Partidului Social Democrat	
	Dan Barna, candidat al alianței USR PLUS	
	Mircea Diaconu, candidat al alianței electorale Un Om	
Criză pandemie coronavirus 2020	Klaus Iohannis, președintele României	15 martie – 15 mai 2020
	Ludovic Orban, prim-ministrul României și liderul Partidului Național Liberal	
	Marcel Ciolacu, Liderul Partidului Social Democrat	
	Dan Barna, liderul Alianței USR-PLUS	

În funcție de contextul discutat am selectat politicieni reprezentativi și perioade relevante în care diaspora a fost parte a discursului politic și al media. În acest sens, pentru alegerile prezidențiale din 2014 și 2019 am selectat primii patru candidați care au obținut cele mai multe voturi în urma primului tur de scrutin. Perioadele analizate au fost 3 – 16 noiembrie 2014 și 11 – 24 noiembrie 2019 reprezentând perioada în care s-a desfășurat campania pentru turul al doilea al alegerilor prezidențiale. Pentru alegerile europarlamentare din 2019 am selectat candidații care au deschis listele pentru partidele care au obținut cele mai multe voturi în urma scrutinului din 26 mai 2019. Perioada de analiză a fost reprezentată de ultimele două săptămâni de campanie electorală: 13 – 26 mai 2019. În cazul crizei generate de reîntoarcerea în țară a românilor din diaspora ca urmare a declanșării pandemiei de coronavirus în 2020 am selectat reprezentanții principalelor instituții politice din România (Președinția și Guvernul României), dar și liderii celor mai importante partide politice (conform rezultatelor obținute în cadrul alegerilor locale din anul 2020). Perioada de analiză a fost: 15 martie – 15 mai 2020, reprezentând și perioada în care România s-a aflat în stare de urgență.

5. Cadrul analitic

Accentuarea fenomenului de migrație profesională și economică după 1990 a condus la apariția unei noi categorii identitare în discursul mediatic și politic din România, diaspora. Identitatea acestui grup este continuu negociată și redefinită la nivel discursiv pentru a răspunde specificității contextelor sociale sau politice în care este discutată (ex. Ciocea & Cârlan, 2012; Beciu, 2012a; Cheregi, 2015; Cheregi & Adi, 2015). Această tendință se înscrie într-un cadru mai larg trasat de fenomenul globalizării, mai exact de liberalizarea piețelor și mobilitatea forței de muncă, dar și de ascensiunea neoliberalismului (Ragazzi, 2009). Termenul a fost folosit inițial în literatura de specialitate pentru a face referire la „categoriile istorice” (Beciu, 2012a, p. 51) specifice cum ar fi evreii, armenii, africanii, palestinienii etc. ce, din rațiuni preponderent politice, se refugiau în altă țară pentru recâștigarea drepturilor fundamentale. În această accepțiune, diaspora este construită la nivel discursiv drept o categorie „victimă” care a înfruntat condiții catastrofice (Brubaker, 2005, p.5).

În prezent, identitatea diasporei este renegociată discursiv în contextul erei contemporane a migrației (Castells & Miller, 2003). Se vorbește, de asemenea, despre „noua diaspora” (Beciu, 2012a, Beciu, 2012b), concept ce desemnează migrația românilor în țările Uniunii Europene. În acest context, termenul diaspora înglobează și dimensiunea migrației economice a diferitelor categorii de profesioniști sau muncitori care păstrează într-o anumită măsură legături cu țara de origine (Brubaker, 2005). Mai mult decât atât, termenul de noua diaspora este asociat căderii regimurilor comuniste din statele Europei Centrale și de Est după 1989 (Weinar, 2017) și cu începerea procesului de democratizare a acestor state. Apariția noii diaspore a fost favorizată deopotrivă de politicile Europene în materie migrație dar și de incapacitatea economiilor în tranziție de a le oferi cetățenilor condiții decente de trai. Acest lucru a condus la apariția migrației sezoniere, a migrației temporare sau pe termen lung, care au restructurat natura relațiilor trans-naționale dintre România și țările din Vestul Europei (Anghel & Horváth, 2009).

Lucrarea de față analizează procesul de negociere a identității diaspora în discursul politic online din România din perspectiva mai largă a studiilor despre trans-naționalism și migrație (Brubaker, 2005; Ragazzi, 2009; Boccagni, 2012). Din acest punct de vedere, este avansată teoria lui Rogers Brubaker, potrivit căruia diaspora este departe de a fi o categorie de analiză specifică, ci un „idiom, o poziționare și o enunțare” (2005, p.12). După cum semnaleză cercetători precum Ciocea și Cârlan (2018, p. 70), abordarea diasporei din acest punct de vedere este folositoare pentru formularea identităților și loialităților unei populații în contexte particulare prin formularea unor revendicări, articularea unor proiecte sau prin apelul la loialitate. Această abordare este relevantă în contextul analizei discursului politic despre migrație și românii plecați peste granițe, pentru a pune în evidență cum contexte politice sau sociale diferite pot mobiliza identități distincte ale diasporei și proiecte sau acțiuni politice și sociale specifice.

Potrivit unor autori precum Ragazzi (2009), discursul despre diaspora este în strânsă legătură cu trans-naționalizarea puterii și cu redefinirea conceptului de teritorialitate. La această tendință se adaugă ideea potrivit căreia trans-naționalismul conduce la o reconfigurare a relațiilor sociale în contexte de mobilitate trans-frontalieră (Boccagni, 2012). Astfel, migranții dezvoltă relații și afinități atât cu țara de origine, cât și cu cea în care migrează, și creează relații complexe care leagă cele două societăți (Basch, Glick Schiller, & Szanton Blanc, 2005). După cum punctează cercetători precum Camelia Beciu și colaboratorii săi (2017), acest proces este de regulă instrumentalizat în spațiul public pentru a contura noi probleme publice, pentru a susține ideologii sau pentru a reproduce ierarhii de putere.

Pornind de la teoriile analizate, lucrarea de față se plasează pe linia cercetărilor care identifică o legătură între migrația transnațională și discurs/semioză (Beciu et al., 2018). Lucrarea reiterează poziția enunțată anterior de cercetători precum Beciu și colaboratorii săi, care, plecând de la teorii fondatoare ale analizei discursive (Fairclough, 2006; Wodak &

Meyer, 2009; Wodak & Fairclough, 2010), privesc discursul ca mijloc prin care se generează schimbarea socială (Beciu et al., 2018, p. 21). Din acest punct de vedere, discursul poate fi folosit ca mijloc de reprezentare a actorilor și relațiilor trans-naționale, de (de)legitimare a deciziilor politice sau pentru a (re)produce ideologii sau reprezentări despre lume (Fairclough, 2006 citat de Beciu et al., 2018, p. 21).

În continuarea acestor idei, lucrarea de față definește discursul politic ca practică socială orientată spre acțiuni sociale (Augoustinos, Hastie, & Wright, 2011). Plecând de la această premisă teoretică, prin discurs oamenii politici urmăresc construirea unei poziții de putere pentru a influența felul în care cetățenii înțeleg procesul politic. Această tendință este cu atât mai importantă în contextul profesionalizării și eficientizării comunicării politice (e.g. Mancini, 1999; Negrine & Lilleker, 2002; Negrine et al., 2007). Prin urmare, discursul politic poate introduce nu numai identități discursive, ci și acțiuni concrete în funcție de proiectul politic al celui care îl produce. Mai mult decât atât, lucrarea explorează și măsura în care actorii politici din România se construiesc la nivel discursiv ca parte a acestor relații transnaționale.

Prin accentul pus în aria empirică pe contextele electorale din 2014 și 2019, lucrarea aprofundează problema „votului diasporei” (Beciu et al., 2018). Controversele care au însoțit de-a lungul timpului capacitatea statului român de a asigura respectarea dreptului constituțional al cetățenilor români din străinătate de a vota, dezbateră începută în 2009 și finalizată în 2019 referitoare la introducerea votului prin corespondență, precum și cea referitoare la capacitatea diasporei de a influența rezultatul alegerilor au făcut din diaspora un actor colectiv care este parte a relațiilor de putere în contextul electoral (Beciu et al., 2018). Contrabalansarea acestui subiect cu o criză de natură socială și de sănătate publică, generată de întoarcerea în țară a românilor din străinătate ca urmare a declanșării pandemiei de coronavirus în primăvara anului 2020 contribuie la ilustrarea caracterului fluid al identității diasporei la nivelul discursului politic din România în contexte încărcate cu mize politice diferite. Mai mult, studiul urmărește să identifice modul în care diaspora este instrumentalizată în discursul politic pentru a legitima acțiuni politice și sociale concrete.

6. Rezultatele cercetării (estimate sau îndeplinite)

Principalele rezultate ale cercetării la data realizării acestui raport sunt:

- (1) participarea la workshop-ul metodologic organizat de SNSPA în data de 16 iunie 2020, care a contribuit la clarificarea abordării teoretice și metodologice a subiectului investigat;
- (2) acceptarea unei propuneri de lucrare intitulată : *The negotiation of diasporic identities in the Romanian political discourse and the construction of political responsibility towards Romanians abroad*, pentru susținere în cadrul conferinței internaționale ECREA Political Communication Section: *Communicating crisis: Political communication in the age of uncertainty*, ce va avea loc la București în intervalul 26-27 martie 2021.

În perioada următoare vor fi definitive instrumentele de analiză și se va desfășura analiza propriu-zisă a corpusului selectat în vederea atingerii celor două obiective de cercetare: identificarea strategiilor discursive folosite de politicienii români pentru construirea unei identități pentru diaspora românească în contexte politice și sociale diferite; și identificarea strategiilor discursive folosite de politicienii români pentru a justifica acțiuni politice sau sociale, plecând de la definirea specifică a situațiilor de comunicare selectate și a identității atribuite diasporei la nivel discursiv. Pornind de la cercetări anterioare pe subiectul analizat (Toader & Grigorași, 2016), subiectul votului din diaspora a fost abordat de oamenii politici într-o manieră strategică, pornind de la proiectul lor de comunicare electorală și miza politică vizată. Politicieni precum Klaus Iohannis, Monica Macovei sau Elena Udrea abordează acest subiect într-o manieră interpelativă, accentuând incapacitatea guvernului de a respecta dreptul la vot al cetățenilor plecați în străinătate. Politicianul reprezentant al puterii,

Victor Ponta, abordează mai puțin acest subiect, concentrându-se pe proiectul său de comunicare electorală, ce are ca temă învingerea adversarilor politici care au promovat un discurs al dezbinării și restaurarea solidarității între români. Rolul acestei cercetări este de a aprofunda aceste rezultate din perspectiva literaturii despre trans-naționalism și migrație și de a oferi o perspectivă comparativă și longitudinală asupra construcției imaginii diaspora în discursul politic online din România.

7. Referințe (selecție)

- Achugar, M. (2007). Between remembering and forgetting: Uruguayan military discourse about human rights (1976—2004). *Discourse & Society*, 18(5), 521-547.
- Augoustinos, M., Hastie, B., & Wright, M. (2011). Apologizing for historical injustice: Emotion, truth and identity in political discourse. *Discourse & Society*, 22(5), 507–531.
- Basch, L., Glick Schiller, N., & Szanton Blanc, C. (2005 [1994]). *Nations Unbound: Transnational projects, postcolonial predicaments and deterritorialized nation-states*. London and New York, NY: Routledge.
- Beciu, C. (2012a). Diaspora și experiența transnațională. Practici de mediatizare în presa românească. *Revista Română de Sociologie*. XXIII(1-2), 49-66.
- Beciu, C. (2012b). Qui fait la diaspora? Le problème de l'identité dans les recherches sur les diasporas. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*. 14(4), 13-28.
- Beciu, C., Mădroane, I. D., Ciocea, M., & Cârlan, A. I. (2017). Media engagement in the transnational social field: discourses and repositionings on migration in the Romanian public sphere. *Critical Discourse Studies*, 14(3), 256-275.
- Boccagni, P. (2012). Rethinking transnational studies: Transnational ties and the transnationalism of everyday life. *European Journal of Social Theory*, 15(1), 117-132.
- Beciu, C., Ciocea, M., Mădroane, I. D., & Cârlan, A. I. (2018). *Debating Migration as a Public Problem: National Publics and Transnational Fields*. Peter Lang Publishing.
- Brubaker, R. (2005). The 'diaspora' diaspora. *Ethnic and Racial Studies*. 28(1), 1-19.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2003). *The Age of Migration*. New York: Guilford Press.
- Charaudeau, P. (2005). *Le discours politique – Les masques du pouvoir*. Paris: Vuibert.
- Cheregi, B.-F. (2015). The Construction of Identity of Anti-Immigration: The Case of Discourses about Romanian immigrants in the British Press. *Romanian Journal of Sociology*, 10(1), 279–298.
- Cheregi, B.-F., & Adi, A. (2015). The visual framing of Romanian migrants in the national press: A social semiotic approach. *Romanian Journal of Journalism and Communication*, 48(2), 12–25.
- Ciocea, M., & Cârlan, A. (2012). Debating migration as a public problem: diasporic stances in media discourse. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, 14(4), 181-201.
- Ciocea, M., & Cârlan, A. (2018). Debating Migration: Diasporic Stances in Media Discourse. In C. Beciu, M. Ciocea, I. D. Mădroane & A. I. Cârlan (eds.). *Debating Migration as a Public Problem: National Publics and Transnational Fields* (pp. 63-83). Peter Lang Publishing.
- Costelloe, L. (2014). Discourses of sameness: Expressions of nationalism in newspaper discourse on French urban violence in 2005. *Discourse & Society*, 25(3), 315-340.
- Horváth, I., & Gabriel Anghel, R. (2009). Migration and its consequences for Romania. *Südosteuropa*, 57(4), 386.
- Mancini, P. (1999). New frontiers in political professionalism. *Political Communication*, 16(3), 231–245.
- Negrine, R., & Lilleker, D. G. (2002). The professionalization of political communication continuities and change in media practices. *European Journal of Communication*, 17(3), 305–323.

- Negrine, R., Mancini, P., Holtz-Bacha, C., & Papathanassopoulos, S. (2007). *The professionalization of political communication. Changing Media Changing Europe*. Bristol: Intellect.
- Ragazzi, F. (2009). Governing diasporas. *International Political Sociology*, 3(4), 378-397.
- Toader, F., & Grigorași, C. (2016). Storytelling in Online Political Communication during the Presidential Elections Campaign in Romania. *Journal of Media Research*, 9(3).
- Triandafyllidou, A., & Wodak, R. (2003). Conceptual and methodological questions in the study of collective identities: An introduction. *Journal of Language and Politics*, 2(2), 205-223.
- Van Dijk, T. A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249-283.
- Van Dijk, T. A. (1997). What is political discourse analysis. *Belgian Journal of Linguistics*, 11(1), 11-52.
- Weinar, A. (2017). From emigrants to free movers: whither European emigration and diaspora policy?. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(13), 2228-2246.
- Resurse online
- Digi24. (25 noiembrie 2019). *Alegeri prezidențiale 2019, vot diaspora, turul 2. Record absolut: câți români au votat în străinătate*. Accesat la: <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/alegeri-prezidentiale-2019/vot-diaspora-alegeri-prezidentiale-2019-turul-doi-romanii-din-strainatate-isi-pot-exprima-dreptul-la-vot-timp-de-trei-zile-1220106>.
- ȘtirileProTV. (20 noiembrie 2014). *Rezultate finale in diaspora. Iohannis, votat de 89,73% dintre romanii din străinătate; Ponta a câștigat doar in Palestina*. Accesat la: <https://stirileprotv.ro/stiri/alegeri-prezidentiale-2014/rezultate-finale-in-diaspora-iohannis-votat-de-89-73-dintre-romanii-din-strainatate-ponta-a-castigat-doar-in-palestina.html>.

Proiectul de cercetare **Efectele migrației părinților asupra performanțelor școlare ale adolescenților** este desfășurat de drd. Păuna-Gabriela Guiu.

1. Obiectivele și activitățile de cercetare

a. Obiective generale, obiective specifice

Unul dintre fenomenele care afectează puternic societatea și economia românească este cel al emigrării tot mai multor conaționali, preponderent din categoriile și zonele mai sărace, în căutarea unui loc de muncă sau a unor venituri mai bune. În multe dintre aceste situații sunt afectați și copiii, iar provocările cu care se confruntă acești copii rămași acasă în urma plecării părinților la muncă în străinătate au început să atragă tot mai mult atenția.

Migrația părinților la muncă în străinătate poate afecta în mod direct viața personală și situația școlară a copilului rămas acasă. Astfel că, din cauza procesului de migrație, familiile nu mai sunt întregi și nu mai există o comunicare eficientă între membrii acestora. Adolescenții nu mai deprind calități sau comportamente în raport cu familia, ci sunt pe cont propriu într-o lume pentru care aceștia nu sunt încă pregătiți.

Astfel, în cadrul acestui proiect mi-am propus să explorez impactul și transformările pe care le are migrația părinților în străinătate asupra situației școlare a adolescenților și a modului de interacționare a acestora cu prietenii sau colegii de clasă. Pornind de la premisa conform căreia migrația duce inevitabil la schimbări care afectează calitatea vieții și personalitatea familiilor, cu accent pe copii, acest studiu aduce în prim plan astfel de transformări generate de emigrarea părinților așa cum sunt ele percepute de către cei rămași acasă, copiii lor.

Pornind de la aceste realități, obiectivele generale urmărite pe parcurs au în vedere: înțelegerea complexității fenomenului migrației la nivel național și global, identificarea cauzelor și consecințelor fenomenului, precum și analizarea lor în profunzime.

Unul dintre obiectivele specifice ale studiului meu este reprezentat de identificarea percepțiilor copiilor cu privire la impactul creat de plecarea părinților în străinătate asupra performanțelor lor școlare. Consider că este important să se identifice percepția pe care copilul o are în raport cu decizia părinților de a pleca la muncă în străinătate și a modului în care această decizie a influențat performanțele sale educaționale. Chiar dacă intenția părinților de a emigra (temporar) are ca scop crearea unui mediu propice în care copilul să se dezvolte, urmările ei, de cele mai multe ori, nu sunt favorabile pentru niciun membru al familiei. Un alt obiectiv care oferă un contur mai clar cercetării propuse de acest proiect este identificarea modului de relaționare a adolescentului cu cei rămași acasă, mai mult sau mai puțin alături de el în această încercare (de la rude și prieteni, până la colegi și profesori). Ultimul obiectiv este reprezentat de stabilirea modului în care este reconfigurată relația dintre părinte și copil în urma translocării teritoriale a părintelui. Astfel, voi analiza modul și mijloacele prin care comunică adolescentul cu părinții lui, rolul tehnologiei de ultimă generație în acest proces, felul în care a evoluat relația dintre aceștia, precum și modul în care ar dori adolescenții să se desfășoare relația părinte-copil.

b. Activități de cercetare

Pentru încadrarea teoretică, pentru a putea crea baza cercetării, a fost necesară pornirea de la ceea ce înseamnă migrația: cum a apărut, cum a fost reprezentată în istorie, cum a evoluat, care sunt teoriile importante ale migrației și câte tipuri de migrație putem recunoaște până în prezent.

La început, timp de câteva zile, mi-am petrecut majoritatea timpului alocat pentru bursa de cercetare „Spiru Haret” încercând să înțeleg complexitatea fenomenului migrației la nivel global și care sunt efectele pe care aceste mișcări le produc la nivel național, unde au loc o serie de schimbări în plan economic, politic, dar și social, cu accent pe viața de familie. Datorită structurii sale, de-a lungul anilor, aceasta a reprezentat un obiect important de studiu, atât în domeniul social, cât și în domeniul demografic sau economic. Multiplele forme de

propagare a fenomenului au condus la necesitatea unei clasificări a acestuia care să ne ajute să distingem tipurile de migrație.

În perioada imediat următoare, am alocat câteva ore pentru a identifica tipurile de migrație. Pornind de la aspectul teritorial, putem distinge două tipuri de migrație: internă (făcând referire la mobilitățile populației în interiorul granițelor țării, cel mai frecvent fiind întâlnită mutarea din mediul rural în mediul urban) și externă (sau internațională, ce presupune trecerea peste hotarele țării de origine). Dacă factorul de clasificare este timpul, deplasările pot fi temporare (lucrători pe perioadă de timp determinată) și permanente (indivizii aleg să își schimbe reședința pe o perioadă nedeterminată). După modul de luare a hotărârii de a migra, ele pot fi voluntare (indivizii iau hotărârea de a migra din dorința de a-și satisface anumite nevoi) sau involuntare (indivizii sunt constrânși să facă acest pas de factori naturali, economici sau politici) (Suditu, 2013).

În lunile următoare am analizat evoluția migrației în Europa, precum și efectele pe care acest fenomen le are asupra României. Într-o eră caracterizată de libera circulație a persoanelor, mărfurilor și capitalului, numărul actorilor sociali care decid să muncească în afara granițelor țării a crescut considerabil odată cu aderarea României la Uniunea Europeană, dar a explodat după anul 2014, când s-au deschis granițele forței de muncă pentru români și bulgari în țări precum Marea Britanie sau Olanda (Beciu, Ciocea, Mădroane, & Cârlan, 2019; Bian, 2018).

În ceea ce privește documentarea despre efectele migrației românilor în statele Uniunii Europene, în special în zona de vest a continentului, am realizat că în literatură există cercetări care vorbesc despre tendințele și fluxurile migrației, cauzele și motivațiile migranților de a-și lăsa țara de origine, amploarea fenomenului migrațional, consecințele din spațiul de plecare/ sosire, efectele în plan economic și/ sau demografic (Álvarez, Garreta Bochaca, & Molina Luque, 2010; Bălan & Olteanu, 2017; Brock & Blake, 2015; Docquier & Rapoport, 2012; Goschin, Roman, & Danciu, 2013; Horváth & Anghel, 2009; Vertovec, 2009). Sunt, însă, mai puține studii, cu precădere calitative, care se concentrează pe efectele migrației părinților la nivelul copiilor rămași acasă.

Acesta este contextul în care mi-am propus să ofer prin prezentul demers empiric o imagine a impactului fenomenului migrator la nivelul copiilor rămași acasă, precum și o mai bună înțelegere a sistemului actual de monitorizare și intervenție în favoarea acestor copii. Leisy Abrego explică foarte clar în cartea sa *Sacrificing Families* (2014) că familia este prima instituție afectată de fenomenul migrației, determinând apariția schimbărilor temporare sau definitive ale modului de viață, dar și ale personalității celor ce pleacă și/ sau rămân.

Ulterior, am analizat fenomenul și din perspectivă socio-culturală, pentru a putea rezuma care sunt efectele pe care migrația părinților le are asupra dezvoltării sociale și educaționale ale copilului. Așa cum arată studiile de profil (Abrego, 2014; Gonța, 2007; Madianou & Miller, 2012; Menjivar & Abrego, 2009; Toth, Toth & Voicu, 2007), familia este prima instituție afectată de fenomenul migrației, determinând apariția schimbărilor temporare sau definitive ale modului de viață, dar și ale personalității celor ce pleacă și/ sau rămân. În acest context, separarea familiilor poate reprezenta un efect negativ al migrației, avându-se în vedere modificarea structurii, dinamicii și funcționalității acesteia pe termen lung. Copiii care se află în situația în care unul sau ambii părinți sunt plecați să muncească în străinătate rămân, însă, cei mai vulnerabili și acest lucru produce efecte negative ce se cer a fi atent documentate, pentru o mai bună cunoaștere a modului în care ele ar putea fi limitate pe viitor.

În ceea ce privește cercetarea empirică pe care mă voi concentra în lunile ce urmează, atenția va cădea pe opiniile copiilor cu privire la migrația părinților. Astfel, folosind interviurile în profunzime ca instrument de cercetare și pornind de la premisa conform căreia migrația duce, inevitabil, la schimbări care afectează calitatea vieții și personalitatea familiilor, cu accent pe copii, voi urmări să aduc în prim plan efectele și transformările

generate de emigrarea părinților așa cum sunt ele percepute de către cei rămași în urmă, copiii lor.

2. Întrebări de cercetare

Plecând de la obiectivelor enumerate și explicate în secțiunea anterioară, sunt dezvoltate trei întrebări de cercetare care stau la baza studiului, mai exact: ÎC1: *Cum afectează plecarea părinților rezultatele școlare ale adolescenților rămași acasă?*; ÎC2: *Cum se modifică relațiile sociale dintre adolescentul ai cărui părinți sunt plecați în străinătate și cei care îi rămân aproape (rude, prieteni, colegi de clasă, profesori etc.)?*; ÎC3: *Cum se reconfigurează relația părinte-copil în urma translocării teritoriale a părintelui?*

3. Considerente metodologice

Având scop explorator, explicativ, cât și descriptiv, cercetarea de față propune o abordare calitativă pe bază de interviu în profunzime semistructurat pentru a putea analiza efectele pe care separarea familiilor le are asupra performanțelor școlare ale adolescenților rămași acasă. Acest instrument de cercetare oferă posibilitatea respondenților de a-și exprima, în mod liber, opiniile, sentimentele, „de a exprima prin răspunsurile sale gândurile sale cu cuvintele sale” (Patton, 1980, citat în Chelcea, 2001, p. 268). Printre motivele pentru care acest studiu folosește interviul ca metodă de cercetare, se numără răspunsurile mult mai detaliate și mai complexe privind propriile experiențe ale respondenților, precum și posibilitatea de a alege să nu răspundă întrebărilor pe care le consideră prea personale. De asemenea, perspectivele calitative propun o radiografie mult mai amănunțită a subiectului cercetării, relevând informații bogate care nu transpar din statistici sau chestionare (De Fina, 2003). Interviul permite elaborarea și înregistrarea unor răspunsuri spontane, sincere, mai dezvoltate și în conformitate cu firea și experiența personală a fiecărei persoane intervievate, lucruri mai greu de obținut dintr-o evaluare de tip chestionar. Pe lângă aceasta, interviul crește cantitatea și calitatea informațiilor, dacă ne gândim la plusul oferit de comportamentele nonverbale.

Având în vedere situația critică provocată de SARS CoV2 și a măsurilor de distanțare socială implementate odată cu agravarea situației, interviurile se vor desfășura *online*, pe platforme precum Messenger și Zoom. Pentru a avea un contact vizual și pentru a putea observa expresiile faciale sau comportamentele respondenților, aceștia vor fi rugați să pornească camera video din dotarea calculatorului. Interviurile au la bază un ghid orientativ de întrebări. În ghidul de interviu au fost surprinse teme și subteme cu referire la motivele și perioada plecării părinților, efectele acestora în procesul de comunicare a copilului cu diferite persoane, efectele lipsei părinților asupra rezultatelor școlare ale copilului, precum și relația dintre copil și părintele plecat (cu accent pe modul în care aceasta a fost redefinită de noile realități). Întrebările din ghidul elaborat au fost testate, în ideea de a observa dacă sunt clare, bine organizate și dacă scot la iveală răspunsuri complexe. De asemenea, se va obține acordul părinților pentru ca adolescenții să poată susține interviurile, se vor stabili aspectele legate de confidențialitatea informațiilor transmise, precum și folosirea acestora doar în scopuri academice. Fiecare participant va fi informat cu privire la obiectivele cercetării empirice și la natura interviului.

Cercetarea se va realiza pe un lot de conveniență format din 12-15 persoane din Moldova. Respondenții vor fi selectați în funcție de zona de proveniență (vor fi intervievate persoane din mediul rural), cu vârste cuprinse între 14 și 18 ani și au minim un părinte plecat la muncă în străinătate. Motivul pentru care am ales acest public țintă vine ca urmare a accentuării situației în care tot mai mulți copii au părinți plecați în străinătate, fenomen ce în România a fost mai des întâlnit în regiunea de Nord- Est a Moldovei. Intervalul de vârstă ales vine ca urmare a rațiunii că persoanele pot formula răspunsuri detaliate, coerente și în conformitate cu situația adevărată pe care o trăiesc. De asemenea, acestea se află într-o perioadă de dezvoltare profesională - ce ține de alegerea unui liceu, alegerea unei facultăți,

pregătirea în domenii de interes, lucru care necesită un suport material mai mare din partea părinților.

4. Arii empirice

Pentru cercetarea empirică, am ales să mă concentrez pe impactul migrației părinților asupra copiilor din partea de Nord-Est a României, Moldova.

Motivul pentru care am ales să vorbesc despre România, și în special despre această zonă, se datorează numărului tot mai mare de emigrări. În 2018, România era considerată chiar unul dintre cei mai mari exportatori de forță de muncă din întreaga Europă, iar mai bine de jumătate dintre migranți provin din zona Moldovei. Acest lucru nu poate fi considerat favorabil, deoarece foarte mulți dintre cei care migrează sunt cu vârste cuprinse între 16 și 65 de ani, oameni în putere, predispuși procreării (Bălțeanu et al., 2018).

În al doilea rând, și poate cel mai important, se află numărul mare de copii rămași singuri acasă, în țara natală, care nu dispun de sprijinul total al părinților. Chiar dacă intenția celor din urmă de a migra temporar are ca scop crearea unui mediu propice în care copilul să se dezvolte, urmările ei, de cele mai multe ori nu sunt favorabile pentru niciun membru al familiei.

România se numără printre țările cu cel mai mare export de forță de muncă din întreaga Europă. Cele mai afectate de pierderea masivă de personal sunt regiunile de Nord-Est, Sud-Vest și Sud. Acestea sunt în mare parte zone rurale, cu o infrastructură slab dezvoltată, rate mari de ocupare a forței de muncă în sectorul agricol și un nivel destul de ridicat al sărăciei și al îmbătrânirii populației (Alexe, 2012).

Migrația reprezintă unul dintre factorii principali responsabili de îmbătrânirea populației, depopularea anumitor zone – în special cele rurale, dar și de lipsa de personal calificat vizibil în anumite zone. Odată cu amplificarea acestor lipsuri, apar și unele vulnerabilități care se răsfrâng de cele mai multe ori asupra familiilor, în special a bătrânilor, femeilor și copiilor. Cu toate că de pe urma migrației familia beneficiază de anumite remiteri, acestea nu compensează lipsa unui membru, ci doar ajută la satisfacerea anumitor nevoi și la acoperirea unor lipsuri materiale. În urma unor anchete desfășurate la nivel național, s-a ajuns la concluzia că aproximativ 60% dintre românii plecați la muncă în străinătate trimit bani în țară pentru familiile lor. Se estimează că economiile românilor care au emigrat s-ar afla în jurul sumei de 11,982 milioane de euro în fiecare an, bani care ar putea constitui o adevărată sursă de contribuție la dezvoltarea, atât economică, cât și socială a României (Alexe, 2012).

Zona de Nord-Est a țării este cunoscută pentru numărul mare de migranți pe care îl deține. Conform Anchetei Forței de Muncă în Gospodăria (AMIGO), aceasta este considerată a fi cea mai mare sursă de emigrație a României, cu aproximativ jumătate din numărul total al migranților țării – în 2016, procentul a fost de 43,8%, iar până în 2018 a crescut până la 47,6% (Bălțeanu et al., 2018).

Motivul pentru care această regiune deține un loc fruntaș la capitolul emigrării, este dat de faptul că mai bine de 54% din populația sa este concentrată în mediul rural. Meseriile pe care oamenii aceștia le practică, sunt în domenii precum agricultura, silvicultura, pescuit, sau construcții (58%). Deși reprezintă meserii de bază pentru întreținerea prin forțe proprii, acestea nu sunt foarte plătite, iar riscul de a ajunge în pragul sărăciei în această zonă este foarte ridicat (Comisia Europeană, 2019). O statistică din 2015 arăta că probabilitatea este de 46,2%, cu aproximativ 10% mai mare față de media la nivel național (37,3%) (Infraed, 2019a). Așa se face că în numai câțiva ani, peste 50 de mii de persoane au dispărut din statisticile populației rezidente din Moldova, mare parte fiind persoane tinere, apte de muncă. În această situație, chiar dacă s-ar lua în considerare investiția în dezvoltarea acestei zone, ea nu este capabilă să reziste în timp fără personalul calificat atât de necesar (Neferu, 2018).

Centrele Județene de Resurse și Asistență Educațională (C.J.R.A.E) au analizat și ele situația migrației și au constatat că, în 2017, zona Moldovei a ocupat primul loc și în cazul regiunii cu cei mai mulți copii rămași acasă în urma migrației părinților, cu un total de 31576

de copii. Cele mai afectate județe din această regiune sunt Suceava, cu 9097 de copii, Iași cu 5529, Bacău cu 5160 și nu în ultimul rând, Neamț, cu 4636 de copii (Bălțeanu et al., 2018). Datele, din păcate, nu sunt în totală conformitate cu realitatea, numărul copiilor fiind mult mai mare în statisticile neoficiale. Diferența o face faptul că cei 31576 de copii sunt înscriși în sistemul educațional. Cazurile în care copiii nu fac parte din acest sistem, sau în care părinții nu declară părăsirea țării pe o perioadă mai îndelungată, nu pot fi luate în evidență.

Un raport al Infraed arată că în regiunea de Nord-Est a României s-a înregistrat în 2014-2015 cea mai mare rată a abandonului școlar timpuriu din întreaga țară (22,5%), cu aproximativ 5,3% mai mult decât media națională (17,3%). Cel mai afectat județ este, de departe, județul Vaslui cu o rată de 4,5%, un procent ce contribuie destul de mult la situația actuală a regiunii. Județele care urmează după acesta sunt Botoșani cu 4,2%, Iași cu 3,6%, Suceava cu 3,2% și Neamț cu 3,1%. După analiza pe categorii de sex, contrar așteptărilor, rata de părăsire timpurie a școlii este mai pregnantă în rândul bărbaților față de cel al femeilor cu 26,8%. Chiar și așa, zona de Nord-Est deține cel mai mare procent al femeilor care au abandonat școala (23,6%) (Infraed, 2019b).

5. Cadrul analitic

Migrația internațională este unul dintre cele mai vechi fenomene sociale, destul de complexe, deoarece nu reprezintă doar o mișcare a populației dintr-o țară în alta, dintr-o regiune geografică în alta și de pe un continent pe altul. Aceasta implică diferite aspecte abordate din perspectiva mai multor discipline (sociologică, culturală, antropologică, psihologică, economică, demografică, geografică, metodologică, religioasă și ideologică, juridică și politică), diversificate datorită scopurilor urmărite de către migranți (muncă, studii, afaceri, familie). Fenomenul migraționist poate genera viziuni pozitive (cooperare, dezvoltare prin remitențe, diversitate, toleranță, creștere economică și mobilitate), dar și viziuni negative (rasism, discriminare, marginalizare socială, sărăcie și trafic de persoane). De exemplu, majoritatea sociologilor au abordat migrația din punct de vedere al relației sociale cu locul de origine și plecare (Sørensen, 2006), al fenomenelor sociale (Lucas, 2016), al grupurilor sociale (Pérez-Díaz, 2004) și etnie (Favell, 2008); iar majoritatea antropologilor au studiat originea, evoluția și tipurile de migrație (migrația ilegală, migrația forțată, migrația minorilor) în raport cu condițiile naturale și social-culturale, precum și mobilitatea migrației (Haas, 2009).

Fiind considerată de majoritatea cercetătorilor „al treilea factor decisiv al evoluției populației” (Faist, 2000), după fertilitate și mortalitate, precum și cea de-a doua componentă importantă a dinamicii demografice (Sarcinschi, 2014), migrația internațională a avut diferite abordări teoretice de-a lungul timpului. Potrivit lui Ravenstein (1885), considerat părintele teoriilor migrației, modelul factorilor „*push-pull*” (împingere-atracție) produce o serie de efecte pozitive și negative pentru țările în care are loc schimbul de capital. Cele mai multe efecte negative sunt înregistrate de țara de origine a migranților, iar cele mai multe efecte pozitive sunt înregistrate de țara gazdă (Brock & Blake, 2015). Într-un studiu axat pe migrarea românilor în țările dezvoltate (Boncea, 2015), factorii *push-pull* sunt ilustrați în cinci categorii: nivelul salarizării, condițiile de muncă superioare din țara de destinație; integritatea, transparența, promovarea pe criterii de performanță; lipsa corupției; sistemul de sănătate mai bun al țării de destinație; oportunitățile sporite de dezvoltare a carierei, respectul și recunoașterea meseriei. Teoria dependenței și teoria sistemului mondial redau o perspectivă macrostructurală a migrației, accentuată prin ideea că, datorită dezvoltării capitaliste, care a înființat o ordine globală, statele subdezvoltate sunt dependente de țările industrializate, care dezvoltă relații asimetrice (Chirvas, 2015). Această abordare teoretică explică mecanismele care ajută unii indivizi să ia decizia de a migra (prin răspândirea în mijloace media a valorilor și a informațiilor privind stilul de viață occidental), dar nu explică și raționamentul acelei categorii de indivizi care aleg să rămână în țara de origine. Astfel, această teorie relatează fundalul pe care procesul de migrație se desfășoară (Chirvas, 2015). Astăzi,

migrațiile internaționale nu pot fi încadrate într-un singur model teoretic descris, datorită caracterului complex, iar numărul tot mai mare al migranților și dificultatea controlului fluxului (datorită liberei circulații) au dus la creșterea atenției cercetărilor cu privire la acest fenomen.

În contextul unei perspective transnaționale asupra migrației, deterritorializarea, mobilitatea și conectivitatea sunt procese esențiale (Beciu, 2012). O mare parte din cercetările empirice asupra transnaționalismului s-au concentrat pe experiențe individuale și de grup ale persoanelor, dincolo de granițele naționale (Dabija, 2016; Klingenberg, Luetz & Crawford, 2020; Krawatzek & Sasse, 2020; Lubbers, Verdery & Molina, 2020), transnaționalismul fiind, de obicei, înțeles drept un tip de mobilitate. Prin schimburi precum idei, valori și obiceiuri, transnaționalismul pune accentul pe conexiunile pe care migranții le stabilesc în peisajele sociale, culturale, economice și politice atât în țările de origine, cât și în țările de destinație (International Dialogue on Migration, 2010). Cu toate acestea, transnaționalismul poate aduce și multe provocări atât la nivel individual, cât și social: separarea familiilor (plecarea unuia dintre părinți sau a ambilor poate genera repercusiuni psihosociale și poate crește vulnerabilitatea copiilor rămași în țările de origine; persoanele în vârstă care sunt, de obicei, lăsate să aibă grijă de copii pot la rândul lor să aibă nevoie de îngrijire), pierderea sentimentului de identitate sau de apartenență (migranții se simt adesea între două țări, neapartenând în totalitate niciuneia dintre ele) (International Dialogue on Migration, 2010). Cu toate acestea, efectele pozitive și negative ale experiențelor transnaționale sunt profund legate de capacitatea indivizilor de a naviga între două sau mai multe culturi diferite, de resurse educaționale, profesionale și de propriul stil de viață.

În societatea românească, situația migrației transnaționale s-a amplificat considerabil după aderarea la Uniunea Europeană, în 2007. Cele mai recente statistici arată că peste 21,3% din persoanele care lucrează (cu vârste cuprinse între 20 și 64 de ani) locuiesc în prezent în diferite țări ale Uniunii Europene (Statistical Office of the European Commission, 2019). Datele evidențiază un procent în creștere față de 2017, când forța de muncă română din străinătate nu depășea 19% din populație (Statistical Office of the European Commission, 2017). În mod similar, statisticile arată că românii se situează pe primul loc în clasamentul dintre națiuni pentru a obține cetățenia unui alt stat membru al UE. Potrivit Eurostat, în 2015, de exemplu, peste 28.000 de români au obținut cetățenie italiană (50,7%), germană (10,7%) sau maghiară (9,2%).

România continuă să fie o țară de emigrare, fluxul de forță de muncă fiind a doua cauză principală a declinului populației. Un raport recent al OECD (2019) arată că aproximativ 5,6 milioane de români trăiesc în afara granițelor, diaspora românească devenind a cincea din lume, ca mărime. Mai mult, un alt studiu recent al ONU plasează România printre primele 20 de țări care au devenit sursa de migranți la nivel mondial (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2016), iar rata de creștere a migrației internaționale cu 7,3% o poziționează a doua, după Siria, în același clasament.

Una dintre consecințele migrației românilor, care face și subiectul acestei lucrări de cercetare, este reprezentată de faptul că o parte a generației actuale de copii din România crește fără sprijinul de neînlocuit al părinților (Iancu, 2013; Gonța, 2007; Munteanu & Tudor, 2007; Roman & Voicu, 2010; Toth, Toth & Voicu, 2007). Conform unei statistici din 30 iunie 2019 a Direcției Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului, numărul total de copii ai căror părinți sunt plecați la muncă în străinătate atinge 94896. Dintre aceștia, 16433 provin din familii în care ambii părinți sunt plecați, 63169 au doar un părinte plecat, iar 11723 provin din familii în care părintele unic susținător este plecat. De cele mai multe ori, acești copii rămân în grija rudelor (unchi, mătuși, bunici), a unui tutore (asistent maternal, vecin), însă există și cazuri în care rămân singuri sau sunt dați în plasament (Autoritatea Națională pentru Protecția Drepturilor Copiilor și Adopție, 2019). Din punct de vedere al mediului de reședință, cei mai mulți copii locuiesc în județele cu o rată a șomajului foarte ridicată (cu precădere în zona de nord-est a țării) și provin din mediul rural.

Principiul după care funcționează migrația, susține că decizia de a migra nu este luată doar de către individ, ci mai degrabă de familie, prin consultare. De comun acord, se încurajează plecarea unui membru să lucreze în străinătate, în vederea creșterii veniturilor și minimizării riscurilor economice. Această decizie are consecințe directe asupra membrilor familiei care au luat parte la decizia de a migra (Safta et al., 2014).

Decizia părinților de a pleca în străinătate este controlată de dorința acestora de a le oferi și asigura copiilor un viitor mai bun (Menjivar & Abrego, 2009; Schmalzbauer, 2008). Din punct de vedere financiar, migrarea părinților poate avea un efect pozitiv, însă, din punct de vedere afectiv, aceasta determină o serie de efecte negative, cum ar fi: schimbarea într-un mod nepotrivit a relaționării copiilor cu colegii de clasă, neîndeplinirea sarcinilor școlare sau apariția unor probleme de disciplină (Abrego, 2014; Dreby & Stutz, 2012; Fundația Soros, 2007; Fundația Alternative sociale, 2006; Pratt, 2012). Toate aceste riscuri determinate de migrarea părinților pot duce la marginalizare și la schimbarea mediului de prieteni, care deseori poate fi nefast pentru copil.

Spuneam că fenomenul social al plecării părinților în străinătate are consecințe grave asupra structurii familiei, iar cei mai afectați membri ai acesteia sunt copiii. În această situație, este cert că familia se confruntă cu o criză. Criza familială denumește orice situație care conduce la apariția tensiunilor în cadrul familiei și care, negestionată cum trebuie, poate conduce la destrămarea acesteia (Lia, 2005). Ea depinde foarte mult de unitatea și armonia din familie, de motivele care au stat la baza deciziei de a migra, modul în care copiii percep lipsa unui membru de familie și de situația economică a acesteia - care de cele mai multe ori determină perioada de migrație (Lupaș, 2018).

Astfel, familia transnațională (familia temporar dezintegrată, ai cărei membrii sunt spațial separați din cauza fenomenului migrator) prezintă anumite riscuri pentru copil, deoarece în momentul în care unul sau ambii părinți sunt plecați pentru o perioadă mai lungă de timp, aceasta nu mai funcționează într-o manieră sănătoasă. În cazul unei familii în care ambii părinți sunt prezenți în viața copilului, există o distribuție a sarcinilor și a responsabilităților, iar rolurile părinților se exercită complementar. În cazurile în care este prezent doar un singur părinte în viața copilului apare o tensiune în adoptarea rolului parental, deoarece responsabilitățile ce sunt atribuite ambilor părinți trec în sarcina unuia (Gonța, 2007). Datele despre emigrare publicate anul trecut de Institutul Național de Statistică (2019) arată că în cursul anului 2018, bărbații (59,6%) au emigrat în număr mai mare decât femeile, ceea ce înseamnă că, în cele mai multe astfel de cazuri, mamele preiau responsabilitățile ambilor părinți. De asemenea, există studii care investighează situațiile în care mama este cea care pleacă, iar atunci efectele asupra psihicului copiilor sunt și mai puternic resimțite, deoarece față de mamă copiii simt un atașament aparte (Abrego, 2014; Parreñas, 2001; Pratt, 2012; Zentgraf & Chinchilla, 2012). Din cauza acestor situații, copiii ajung în timp să aibă probleme în exprimarea sentimentelor și trăirilor, pe care ajung să le manifeste în diferite forme de reacție, cum ar fi stări de dezechilibru mental sau conduite nevrotice (Gonța, 2007). Astfel, lipsa părinților înseamnă pentru copii: pierderea mediului familial stabil; pierderea contactului cu alți membri ai familiei; pierderea atașamentului de care au nevoie pentru a se putea dezvolta; pierderea dragostei și a sprijinului părintesc (Toth et al., 2007). Toate aceste consecințele negative ale migrării părinților au repercusiuni asupra copiilor în plan psihologic. De-a lungul perioadei de migrație a părinților, copilul simte absența acestora, ajungând până la stări de depresie, deoarece se poate simți abandonat, iar acest fapt poate conduce la lipsa motivației de a învăța sau a activităților cotidiene.

Într-un studiu demarat în 2008 de către UNICEF (United Nation Children`s Found) s-a încercat crearea profilurilor familiilor în care părinții sunt plecați în străinătate. Rezultatele lor arată că, indiferent de situație (familii cu un părinte plecat în străinătate, sau cu ambii părinți plecați în străinătate), copiii provin, în procent de aproximativ 83%, din familii organizate. Problemele cele mai dese se întâlnesc însă în familiile în care mama este părintele migrant. În unele cazuri, motivul plecării acesteia nu este doar creșterea venitului, ci și de a

evada dintr-o căsnicie conflictuală. Studiile arată că în 18% din cazurile în care copiii au mame care au trecut printr-un divorț, acesta a survenit în urma unei migrații (Toth, 2008).

În ceea ce privește vârsta, cei din categoria 30-39 de ani par a ocupa mai bine de jumătate din mamele și tații migranți. După vârsta de 40 de ani, pe lângă faptul că dorința sau posibilitatea de a migra este mai scăzută, intervine și un decalaj între sexe: bărbații sunt mai predispuși (cu aproximativ 35%) la a migra, față de femei (15%). Nici pregătirea educațională nu pare a fi un impediment în acest proces. În rândul bărbaților, aproximativ 64% au terminat liceul sau o școală profesională. În rândul femeilor care au terminat liceul, însă, procentul scade până la 58% (Toth, 2008).

Dezintegrarea pe termen scurt sau mai lung a familiei pare a fi una dintre cele mai plauzibile direcții înspre care se îndreaptă așa-zisa evoluție a sa. Schimbarea modului de viață al persoanelor plecate în străinătate sau al persoanelor rămase acasă, intervenția obișnuinței cu lipsa unui membru, redistribuirea rolurilor și păstrarea unei legături strânse între membrii rămași acasă și cei migranți, sunt lucruri care solicită un nivel înalt de adaptabilitate la nou. Situația este destul de solicitantă când aceste griji sunt preluate doar de către unul dintre părinții care rămân acasă și devine și mai complicată când responsabilitatea cade pe umerii bunicilor, tutorelui sau copiilor mai mari (Lupaș, 2018).

Îmbunătățirea situației materiale, deși constituie motivul principal al majorității plecărilor în străinătate, a lăsat în urmă un număr semnificativ de copii obligați să trăiască fără sprijinul direct al părinților. Conform celei mai recente statistici a Autorității Naționale pentru Protecția Drepturilor Copilului și Adopție (ANPDCA), realizată în data de 30.09.2019, numărul total al copiilor a-i căror părinți sunt plecați în străinătate a fost de 85089. Dintre aceștia, 15910 provin din familii în care ambii părinți sunt plecați, 57974 din familii în care un părinte este plecat, iar 11205 provin din familii în care părintele unic susținător este plecat la muncă în străinătate (Autoritatea Națională pentru Protecția Drepturilor Copiilor și Adopție, 2019). După cum putem observa, mai bine de 27000 de copii rămân acasă fără nici un părinte. În cele mai fericite cazuri, aceștia sunt supravegheați de către bunici, vecini, tutore sau frați mai mari. În cazuri mai nefericite, aceștia sunt abandonați în centre de plasament și încet, încet ajung să fie dați în grija statului.

Perioada copilăriei reprezintă punctul de plecare în dezvoltarea noului adult. Implicarea familiei în acest proces este crucială, de prezența ei depinzând întreg viitorul copilului. Până la urmă acesta este și rolul familiei- de a proteja, influența, educa și modela copilul care nu este capabil să facă diferența dintre bine și rău (Cătăraș, 2014). Lipsa unui părinte implică, pentru copii, dezvoltarea unei nevoi sporite de sprijin moral, confirmare și recunoaștere, vulnerabilități emoționale cărora ei trebuie să le țină piept singuri. Dincolo de asta, au probleme cu somnul, prezintă un comportament agresiv și sunt cuprinși de un sentiment de vină pe care nu știu cum să îl gestioneze și care le îngreuează orizonturile (Lupaș, 2018). Lipsa de afecțiune îi condamnă pe copii la o maturizare prematură, sărind peste etapa copilăriei și trecând direct la asumarea unor responsabilități nespecifice vârstei lor. Această ipostază este întâlnită nu numai în cazurile familiilor migrante, ci și în cazul familiilor în care părinții sunt divorțați sau extrem de ocupați (Toth, 2008).

Plecarea unuia sau a ambilor părinți are ca efecte inevitabile diminuarea capacității de control sau de supraveghere a copiilor. Acestea depind foarte mult însă de relațiile inițiale din cadrul familiei, de unitatea ei și de relațiile cu persoanele în grija cărora rămân aceștia. În funcție de gradul de deteriorare al acestora, copiii pot prezenta probleme școlare sau pot adopta comportamente deviate. Studiile de specialitate au arătat că ei pot deveni agresivi și irascibili sau mai apatici, gânditori și, pe cât posibil, izolați de restul. Ambele extreme îi privează mai mereu de implicarea în actele de învățare (Toth et al., 2007).

6. Rezultatele cercetării (estimate sau îndeplinite)

Ritmul în care fenomenul migrației crește în România este prea puțin cunoscut, mai ales în ceea ce ține de răsfrângerea lui asupra familiei. Oamenii, în lipsa oportunităților de

muncă, pleacă din țară în locuri care le oferă mai mulți bani și, totodată, posibilitatea de a-și crea condiții mai bune de trai. Astfel de mișcări migraționiste, pe lângă efectele economice pe care le provoacă, aduc consecințe grave și asupra familiilor celor plecați. Acestea, deși beneficiază de lucrurile materiale pe care și le pot permite tocmai datorită migrației, suportă consecințele lipsei unui membru din familie. Cei mai afectați în tot acest proces sunt copiii, care trebuie să trăiască și să se obișnuiască cu lipsa unuia sau a ambilor părinți.

În studiul prezent, atenția este focalizată pe migrația părinților din perspectiva copiilor: cum văd ei această decizie, care cred că au fost schimbările care au intervenit în viața lor și cum ar fi fost dacă părinții le-ar fi fost alături. Luând în considerare situația actuală în care se află România, posibilitatea ca numărul de migrații să scadă într-o proporție semnificativă este foarte mică. Având la dispozițiile datele furnizate de Institutul Național de Statistică, s-a putut confirma faptul că încă din 2002, după eliminarea vizelor pentru Spațiul Schengen, fluxurile de migranți au fost într-o continuă creștere. Tocmai de aceea, scopul studiului este de a arăta o parte din efectele a ceea ce numim migrație pentru muncă în străinătate, astfel încât în hotărârea de a pleca din țară să existe un factor – de altfel important – pe care migrantul să îl ia în considerare înainte de definitivarea deciziei.

Interviurile nu au fost realizate încă, dar cercetarea urmărește să releve faptul că migrația părinților pentru munca în străinătate aduce beneficii în ceea ce privește partea materială a familiei, dar niciodată banii nu pot înlocui prezența fizică și susținerea emoțională a părinților. Efectele negative pe care le produce plecarea acestora sunt mult mai mari în comparație cu beneficiile, deși ele sunt adesea diminuate de copiii care preferă să scoată în evidență rezultatele pozitive ale migrației celor mai dragi oameni din viața lor.

7. Referințe (selecție)

- Abrego, L. J. (2014). *Sacrificing Families. Navigation laws, labor, and love across borders*. California: Stanford University Press.
- Alexe, I. (2012). *Impactul social al emigrării și al migrației rural-urbane în Europa Centrală și de Est* [Rezumat executiv]. Comisia Europeană DG pentru Ocuparea Forței de Muncă, Afaceri sociale și Incluziune.
- Álvarez, A., Garreta Bochaca, J., & Molina Luque, F. (2010). Morrocos in Spain, so near yet so far. In D. Lands, R. Albert, & A. McWhinney, *Handbook of Ethnocultural Conflict* (pp. 439–483). New York: Springer.
- Autoritatea Națională pentru Protecția Drepturilor Copiilor și Adopție (2019). *Copiii cu părinții plecați la muncă în străinătate*. Accesat de data de 24.05.2020, la adresa: https://www.presidency.ro/files/userfiles/Raportul_Grupului_de_lucru_Interinstituional_dedicat_situatiei_copiilor_cu_prini_plecai_la_munc_in_strinatate.pdf.
- Babbie, E. (2010). *The practice of social research (12th Edition)*. Wadsworth: Belmont.
- Bălan, M., & Olteanu, C. (2017). Brain Drain In The Globalization Era: The Case Of Romania. *Annals-Economy Series*, 3, 26–35.
- Bălțeanu, L. E., Moldoveanu, R., Ichim, L., & Dobrescu, A. (2018). *Efectele economice și sociale ale migrației asupra copiilor rămași acasă*. Institutul Național de Statistică.
- Beciu, C. (2012). Diaspora și experiența transnațională. Practici de mediatizare în presa românească. *Revista Română de Sociologie*, 23(1-2), 49–66.
- Beciu, C., Ciocea, M., Mădroane, I. D., & Cărlan, A. (2019). Introduction: Intra-EU Labor Migration and Transnationalism in Media Discourses: A Public Problem Approach. In C. Beciu, M. Ciocea, I. D. Mădroane & A. Cărlan (Eds.), *Debating migration as a Public Problem. National Publics and Transnational Fields* (pp. 1–37). New-York: Peter Lang.
- Bian, N. (2018). *Harta diasporei. Campioni în UE la migrația internă. Câți români trăiesc în afara țării*. Accesat la data de 17.05.2020, la adresa:

<https://www.g4media.ro/harta-diasporei-campioni-in-ue-la-imigratia-interna-cati-romani-traiesc-in-afara-tarii.html>.

- Boncea, I. (2015). Turning brain drain into brain gain: evidence from Romania's medical sector. *Procedia Economics and Finance*, (20), 80–87.
- Brock, G., & Blake, M. (2015). *Prosperity in developing countries, the effects departing individuals have on those left behind, and some policy options*. Debating Brain Drain. May Governments Restrict Emigration?, Oxford University Press.
- Chelcea, S. (2001). *Tehnici de Cercetarea Sociologică*. București.
- Chirvas, C. (2015). Teorii Clasice și Moderne ale Migrației Internaționale. Accesat la data de 17.05.2020, la adresa: http://irek.ase.md/jspui/bitstream/123456789/134/1/Chirvas-C_8-mai-2015.pdf-15.pdf.
- Comisia Europeană. (2019). *EURES - Informații privind piața muncii—Nord-Est—Comisia Europeană*. Accesat la data 10.10.2020, disponibil la: <https://ec.europa.eu/eures/main.jsp?countryId=RO&acro=lmi&showRegion=true&lang=ro&mode=text®ionId=GR0&nuts2Code=RO22&nuts3Code=null&catId=9459>.
- Dabija, I. (2003). Identitatea generației a doua de imigranți români din Spania. *Meridian Critic*, 26(1), 399–422.
- De Fina, A. (2003). *Identity in Narrative. A Study of Immigrant Discourse*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins B.V.
- Docquier, F., & Rapoport, H. (2012). Globalization, brain drain, and development. *Journal of Economic Literature*, 50(3), 681–730.
- Dreby, J. & Stutz, L. (2012). Making Something of the Sacrifice: Gender, Migration and Mexican Children's Educational Aspirations. *Global Networks*, 12(1), 71–90.
- Faist, T. (2000). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Favell, A. (2008). The new face of east-west migration in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34(5), 701–16.
- Fundația Soros. (2007). *Efectele migrației: copiii rămași acasă*. Accesat la data de 10.05.2020, la adresa: https://copiisinguriacasa.ro/wp-content/themes/csa/doc/Efectele%20migrației_copiii%20ramasi%20acasa_Fundatia%20Soros.pdf.
- Fundația Alternative sociale. (2006). *Singur acasă. Studiu efectuat în zona Iași asupra copiilor separați de unul sau ambii părinți prin plecarea acestora la muncă în străinătate*. Accesat la data de 10.05.2020, la adresa: https://www.academia.edu/11309425/SINGUR_ACAS%C4%82_STUDIU_EFECTUAT_%C3%8EN_ZONA_IA%C5%9EI_ASUPRA_COPIILOR_SEPARA%C5%A2I_DE_UNUL_SAU_AMBII_P%C4%82RIN%C5%A2I_PRIN_PLECARE_A_ ACESTORA_LA_MUNC%C4%82_%C3%8EN_STR%C4%82IN%C4%82TATE.
- Gonța, V. (2007). Consecințele migrației de muncă a părinților pentru personalitatea copiilor. *Didactica Pro*, 44(3-4), 36–40.
- Goschin, Z., Roman, M., & Danciu, A. R. (2013). The brain drain phenomenon in Romania. Magnitude, characteristics, implications. *Economica*, 65(5), 190–206.
- Haas, H. (2009). *Mobility and human development*. New York, NY: UNDP.
- Horváth, I., & Anghel, G., R. (2009). Migration and its consequences for Romania. *Südosteuropa*, 57(4), 386–403.
- Iancu, N. (2013). *Migrația internațională a forței de muncă. Considerații teoretice și repere economice ale fenomenului migraționist*. București: Pro Universitaria.

- Infraed. (2019a). *Migrația și impactul generat de acest fenomen în Regiunea Nord Est – Infraed*. Infraed.
- Infraed. (2019b). *Rata abandonului școlar în regiunea NE, Moldova*. Infraed.
- Institutul Național de Statistică. (2019). *Populația rezidentă la 1 ianuarie 2019 în scădere cu*
- *125,5 mii persoane*. Accesat de data de 20.05.2020, la adresa: http://www.insse.ro/cms/sites/default/files/com_presa/com_pdf/poprez_ian2019r.pdf.
- International Dialogue on Migration (2010). *Migration and transnationalism: Opportunities and challenges*, 1–6. Accesat de data de 20.05.2020, la adresa: https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/microsites/IDM/workshops/migration_and_transnationalism_030910/Report-EN.pdf.
- Klingenberg, A., Luetz, J. M., & Crawford, A. (2020). Transnationalism-Recognizing the Strengths of Dual Belonging for Both Migrant and Society. *Journal of International Migration and Integration* (45), 129.
- Krawatzek, F., & Sasse, G. (2020). Language, locality, and transnational belonging: remitting the everyday practice of cultural integration. *Journal of ethnic and migration studies*, 46(6), 1072–1093.
- Lia, A. (2005). Dificultăți și crize familiale. Accesat la 24.10.2020, disponibil la: https://www.academia.edu/7518459/Curs_3_AS_a_familiei_si_copilului.
- Lubbers, M. J., Verdery, A. M., & Molina, J. L. (2020). Social Networks and Transnational Social Fields: A Review of Quantitative and Mixed-Methods Approaches. *International migration review*, 54(1), 177–204.
- Lucas, J. (2016). *Mediterrá neo: El naufragio de Europa*. Valencia: Tirant Humanidades.
- Lupaș, A. (2018). Efectele migrației in societate si familie. *Trivent Libri*. Accesat la 16.11.2020, disponibil la: <https://trivent-publishing.eu/libri/comunicare/14.%20Aurora%20Lupas.pdf>.
- Madianou, M., & Miller, D. (2012). *Migration and new media. Transnational families and polymedia*. New York: Routledge.
- Menjívar, C., & Abrego, L. (2009). Parents and Children across Borders: Legal Instability and Intergenerational Relations in Guatemalan and Salvadoran Families. In N. Foner (Ed.), *Across Generations: Immigrant Families in America* (pp. 160–189). New York: New York University Press.
- Munteanu, M., & Tudor, E. (2007). *Impactul Migrației Părinților asupra Copiilor Rămași Acasă*. Accesat de data de 20.05.2020, la adresa: <http://copiisinguriacasa.ro/wpcontent/themes/csa/doc/impactul%20migrației%20parin'ilor%20asupra%20copiilor%20ramasi%20acasasalvati%20Copiii.pdf>, consultat la data de 12.04.2019.
- Neferu, A. (2018). Moldova: Cea mai săracă regiune a dat cea mai mare afacere românească. *New Money*, (33).
- Sørensen, N. (2006). *Mediterranean transmigration*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.
- OECD. (2019). *Talent Abroad: A Review of Romanian Emigrants*. Accesat de data de 20.05.2020, la adresa: <https://doi.org/10.1787/bac53150-en>.
- Parreñas, R. (2001). Mothering from a Distance: Emotions, Gender, and Intergenerational Relationships in Filipino Transnational Families. *Feminist Studies*, 27(2), 361–390.
- Pérez-Díaz, V., Álvarez-Miranda, B., & Chuliá, E. (2004). *La inmigración musulmana en Europa. Turcos en Alemania, argelinos en Francia y marroquíes en España*. Barcelona: Fundación „la Caixa”.

- Pratt, G. (2012). *Families Apart: Migrant Mothers and the Conflicts of Labor and Love*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167–235.
- Roman, M., & Voicu, C. (2010). Some Socio-Economic Effects of Labor Migration on Sending Countries. Evidence from Romania. *Theoretical and Applied Economics*, 7(548), 61–76.
- Safta, C. G., Stan, E., Iurea, C., & Suditu, M. (2014). Family Destructuring as a Results of Workforce Migration. Romanian Realities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 2549–2555.
- Sarcinschi, A. (2014). *Migrația ca problemă de securitate. Studiu de caz: România*. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”.
- Schmalzbauer, L. (2004). Searching for Wages and Mothering from Afar: The Case of Honduran Transnational Families. *Journal of Marriage and Family*, 66, 1371–1131.
- Statistical Office of the European Commission. (2019). *EU citizens living in another Member State - statistical overview*. Accesat la data de 17.05.2020, la adresa: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/EU_citizens_living_in_another_Member_State_-_statistical_overview.
- Statistical Office of the European Commission. (2017). *Tertiary educational attainment by sex, age group 30-34*. Accesat la data de 17.05.2020, la adresa: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=yth_educ_020&lang=en.
- Suditu, B. A. (2013). *Perspectivile politicii de migrație în contextul demografic actual din România*. București: Institutul European din România.
- Toth, A. (2008). *Analiză la nivel național asupra fenomenului copiilor rămași acasă prin plecarea părinților la muncă în străinătate*. Buzău: Alpha MDN.
- Toth, G., Toth, A., Voicu, O., & Ștefănescu, M. (2007). *Efectele migrației: copiii rămași acasă*. Accesat la data de 16.05.2020, la adresa: https://copiisinguriacasa.ro/wp-content/themes/csa/doc/Efectele%20migrației_copiii%20ramasi%20acasa_Fundatia%20Soros.pdf.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2016). *International Migration Report 2015: Highlights*. Accesat la data de 03.12.2019, la adresa: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migration_report/dos/MigrationReport2015.pdf.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism*. London: Routledge.
- Zentgraf, K., & Chinchilla, N. (2012). Transnational Family Separation: A Framework for Analysis. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(2), 345–366.

Responsabil instituție gazdă,
Conf. univ. dr. Mălina Ciocea